

**Міністерство освіти і науки України
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Факультет менеджменту і маркетингу
Кафедра економіки**

**ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
В ЕКЗАМЕНАЦІЙНІЙ КОМІСІЇ:**

**Завідувач кафедри,
д.е.н., проф.**

_____ **Ігор ВІНІЧЕНКО**
« _____ » _____ **2025 р.**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
**на тему: «РОЗРОБКА Й РЕАЛІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-
ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА
ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА»**

Освітньо-професійна програма «Економіка»

Спеціальність 051 «Економіка»

Ступінь вищої освіти: Магістр

Здобувачка

Діана ЗАКРЕВСЬКА

**Науковий керівник,
к.е.н., доцент**

Ольга МАСЛЯЄВА

Дніпро – 2025

**ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет: Менеджменту і маркетингу

Кафедра: Економіки

Освітньо-професійна програма: «Економіка»

Спеціальність: 051 «Економіка»

Ступінь вищої освіти: Магістр

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри,

д.е.н., проф.

_____ І.І. Вініченко

« _____ » _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ

на підготовку кваліфікаційної роботи

ЗАКРЕВСЬКІЙ ДІАНІ ОЛЕКСАНДРІВНІ

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «Розробка й реалізація організаційно-економічного механізму ефективного виробництва продукції рослинництва»

Науковий керівник: Масляєва Ольга Олександрівна, к.е.н., доцент
затверджені наказом ДДАЕУ від « 07 » жовтня 2025 р. № 2988 .

2. Термін подання здобувачем роботи: 10 грудня 2025 року.

3. Вихідні дані до роботи: нормативно-правові акти України щодо діяльності аграрного сектору, фахові публікації та навчальні посібники з організації економіки аграрних підприємств, дані фінансової звітності ФГ «БОЯР АГРО», матеріали з інтернет-джерел тощо.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Теоретико-методичні основи організаційно-економічного механізму ефективного виробництва продукції рослинництва. 2. Оцінка сучасного стану виробництва продукції рослинництва та ефективності функціонування ФГ «БОЯР АГРО». 3. Удосконалення організаційно-економічного механізму ефективного виробництва продукції рослинництва.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 1. Структура організаційно-економічного механізму. 2. Основні критерії ефективності функціонування підприємства. 3. Фактори, що впливають на ефективність функціонування підприємств. 4. Розподіл земельних угідь ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр. 5. Динаміка витрат ФГ «БОЯР АГРО» на виробництво продукції рослинництва. 6. Аналіз структури доходів ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр.,%. 7. Аналіз структури витрат ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр.,%. 8. Ключові критерії ефективності у галузі рослинництва. 9. Фактори впливу на рівень ефективності у рослинництві. 10. Основні напрями підвищення ефективності діяльності аграрного підприємства у галузі рослинництва.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____ р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вступ і теоретико-методичні основи дослідження організаційно-економічного механізму ефективного виробництва продукції рослинництва	травень 2025	виконано
2	Оцінка сучасного стану виробництва продукції рослинництва та ефективності функціонування ФГ «БОЯР АГРО»	червень-липень 2025	виконано
3	Удосконалення організаційно-економічного механізму ефективного виробництва продукції рослинництва	вересень-жовтень 2025	виконано
4	Висновки і пропозиції	листопад 2025	виконано
5	Оформлення кваліфікаційної роботи	листопад-грудень 2025	виконано

Здобувачка _____
(підпис)

Діана ЗАКРЕВСЬКА
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник _____
(підпис)

Ольга МАСЛЯЄВА
(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Тема: «Розробка й реалізація організаційно-економічного механізму ефективного виробництва продукції рослинництва»

Кваліфікаційна робота містить: 109 с., 10 рис., 14 табл., 53 літературних джерела.

Об'єкт дослідження – процес організації та ведення виробництва продукції рослинництва в аграрних підприємствах.

Предмет дослідження – сукупність організаційних і економічних відносин, методів та інструментів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва.

Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні засади та розробити практичні рекомендації щодо формування й реалізації організаційно-економічного механізму, спрямованого на підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва в сучасних умовах господарювання.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Теоретичну основу становлять методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, що дали змогу узагальнити підходи до формування організаційно-економічного механізму ефективного виробництва продукції рослинництва. Для оцінки сучасного стану діяльності підприємства застосовано економіко-статистичні методи, зокрема порівняння, групування та структурно-динамічний аналіз. Індексний і балансовий методи використано для дослідження витрат та результатів виробництва. Елементи економіко-математичного моделювання дали змогу обґрунтувати напрями підвищення ефективності функціонування підприємства. Графічний метод забезпечив наочність результатів, а абстрактно-логічний – формування висновків і пропозицій.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчо-нормативні акти України, що регулюють діяльність аграрного сектору, наукові праці з проблематики ефективності виробництва продукції рослинництва, а також звітні матеріали ФГ «БОЯР АГРО», які відображають фактичний стан господарства та результативності виробництва. Доповненням стали інформаційні ресурси мережі Інтернет, аналітичні матеріали та галузеві періодичні видання, що дозволили здійснити комплексну оцінку досліджуваних процесів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні та розвитку теоретико-методичних положень щодо формування організаційно-

економічного механізму ефективного виробництва продукції рослинництва. Зокрема:

– уточнено сутність поняття «організаційно-економічний механізм у рослинництві» як комплексної системи взаємопов'язаних елементів управління, що забезпечує раціональне використання земельних, трудових і матеріально-технічних ресурсів з урахуванням сучасних умов господарювання;

– удосконалено підхід до оцінювання ефективності функціонування підприємств рослинництва шляхом інтеграції системи показників рентабельності, продуктивності та ресурсозабезпеченості;

– набуло подальшого розвитку методичне забезпечення аналізу витрат і прибутку у виробництві продукції рослинництва з урахуванням галузевої специфіки;

– запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення результативності функціонування аграрних підприємств через оптимізацію структури посівних площ, впровадження ресурсозберігаючих технологій та вдосконалення системи управління витратами.

Практичне значення результатів полягає в можливості їх безпосереднього використання у діяльності ФГ «БОЯР АГРО» та інших аграрних підприємств для підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва. Розроблені пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічного механізму дозволяють оптимізувати структуру посівних площ, знизити рівень виробничих витрат та забезпечити зростання прибутковості господарств.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

Аграрне виробництво; рослинництво; ефективність; рентабельність; організаційно-економічний механізм; управління витратами; управління прибутком; планування виробництва; контроль витрат; фінансова стійкість; ресурсозбереження; інноваційні технології; оптимізація структури посівів.

KEY WORDS

Agricultural production; crop production; efficiency; profitability; organizational and economic mechanism; cost management; profit management; production planning; cost control; financial sustainability; resource conservation; innovative technologies; optimization of crop structure.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА.....	11
1.1. Сутність, значення та особливості розвитку рослинництва в аграрному секторі.....	11
1.2. Концептуальні підходи до формування організаційно-економічного механізму у рослинництві.....	20
1.3. Критерії та показники оцінки ефективності функціонування підприємств рослинництва.....	32
Висновки до першого розділу.....	44
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФГ «БОЯР АГРО».....	46
2.1. Огляд організаційно-економічних особливостей роботи ФГ «БОЯР АГРО».....	46
2.2. Структурно-динамічний аналіз витрат на виробництво продукції рослинництва.....	55
2.3. Аналіз економічної ефективності виробництва продукції рослинництва.....	62
Висновки до другого розділу.....	74
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА.....	77
3.1. Напрями підвищення ефективності функціонування аграрного підприємства у галузі рослинництва.....	77
3.2. Удосконалення системи управління витратами та прибутком у галузі рослинництва.....	85
3.2. Економічне обґрунтування реалізації організаційно-економічних змін...	93
Висновки до третього розділу.....	97
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	104

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах господарювання, коли аграрний ринок України інтегрується у світову економічну систему, виробники стикаються з необхідністю підвищення конкурентоспроможності. Зростання цін на матеріально-технічні ресурси, коливання кон'юнктури аграрного ринку, зміна кліматичних умов та глобальні виклики, зокрема збройний конфлікт, ускладнюють стабільність виробничої діяльності аграрних підприємств.

Одним із ключових завдань сучасного менеджменту в рослинництві є формування дієвого організаційно-економічного механізму, здатного забезпечити раціональне використання земельних, трудових, фінансових та технічних ресурсів. Ефективна організація виробництва продукції рослинництва безпосередньо впливає на собівартість, рентабельність і конкурентоспроможність продукції, а також на можливості розширеного відтворення та інвестиційного розвитку підприємств. Водночас важливим є врахування екологічних аспектів виробничої діяльності, оскільки інтенсивні технології вирощування культур можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на стан ґрунтів і навколишнього середовища.

Потреба у створенні та впровадженні сучасних організаційно-економічних механізмів обумовлена необхідністю підвищення ефективності управлінських рішень, оптимізації виробничої структури та впровадження інноваційних технологій. Особливої ваги це набуває в умовах зростання ризиків, пов'язаних із змінами клімату, ринковими коливаннями та нестабільністю економічного середовища. Використання інноваційних підходів до планування, контролю та стимулювання виробництва дозволяє забезпечити стійкість аграрних підприємств і підвищити їхню економічну результативність.

Дослідження теми має не лише наукове, а й практичне значення, оскільки розроблений організаційно-економічний механізм може стати основою для прийняття стратегічних і тактичних управлінських рішень. Це дозволить не лише збільшити обсяги виробництва якісної продукції рослинництва, але й

забезпечити раціональне використання природних ресурсів, підвищити прибутковість господарства та його стійкість до зовнішніх викликів. Таким чином, обрана тема є актуальною як для розвитку теоретичних засад економіки сільського господарства, так і для удосконалення практичної діяльності аграрних підприємств у сучасних умовах.

Об'єкт дослідження – процес організації та ведення виробництва продукції рослинництва в аграрних підприємствах.

Предмет дослідження – сукупність організаційних і економічних відносин, методів та інструментів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва.

Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні засади та розробити практичні рекомендації щодо формування й реалізації організаційно-економічного механізму, спрямованого на підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва в сучасних умовах господарювання.

Для виконання поставленої мети було здійснено реалізацію таких **завдань**:

1. Досліджено сутність, значення та особливості розвитку рослинництва в аграрному секторі.
2. Проаналізовано концептуальні підходи до формування організаційно-економічного механізму управління виробництвом продукції рослинництва.
3. Визначено критерії та показники оцінки ефективності функціонування підприємств у галузі рослинництва.
4. Розглянуто організаційно-економічні особливості роботи ФГ «БОЯР АГРО».
5. Проведено структурно-динамічний аналіз витрат на виробництво продукції рослинництва.
6. Проаналізовано економічну ефективність виробництва окремих видів продукції рослинництва.
7. Виявлено напрями підвищення ефективності функціонування аграрного підприємства та оптимізації виробничих процесів.
8. Розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування

агропідприємства через удосконалення системи управління витратами і прибутком.

9. Обґрунтовано реалізацію організаційно-економічних змін для забезпечення стійкого розвитку та конкурентоспроможності агropідприємства.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Теоретичну основу становлять методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, що дали змогу узагальнити підходи до формування організаційно-економічного механізму ефективного виробництва продукції рослинництва. Для оцінки сучасного стану діяльності підприємства застосовано економіко-статистичні методи, зокрема порівняння, групування та структурно-динамічний аналіз. Індексний і балансовий методи використано для дослідження витрат та результатів виробництва. Елементи економіко-математичного моделювання дали змогу обґрунтувати напрями підвищення ефективності функціонування підприємства. Графічний метод забезпечив наочність результатів, а абстрактно-логічний – формування висновків і пропозицій.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчо-нормативні акти України, що регулюють діяльність агросектору, наукові праці з проблематики ефективності виробництва продукції рослинництва, а також звітні матеріали ФГ «БОЯР АГРО», які відображають фактичний стан господарства та результативності виробництва. Доповненням стали інформаційні ресурси мережі Інтернет, аналітичні матеріали та галузеві періодичні видання, що дозволили здійснити комплексну оцінку досліджуваних процесів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні та розвитку теоретико-методичних положень щодо формування організаційно-економічного механізму ефективного виробництва продукції рослинництва. Зокрема:

– уточнено сутність поняття «організаційно-економічний механізм у рослинництві» як комплексної системи взаємопов'язаних елементів управління, що забезпечує раціональне використання земельних, трудових і матеріально-технічних ресурсів з урахуванням сучасних умов господарювання;

– удосконалено підхід до оцінювання ефективності функціонування

підприємств рослинництва шляхом інтеграції системи показників рентабельності, продуктивності та ресурсозабезпеченості;

– набуло подальшого розвитку методичне забезпечення аналізу витрат і прибутку у виробництві продукції рослинництва з урахуванням галузевої специфіки;

– запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення результативності функціонування аграрних підприємств через оптимізацію структури посівних площ, впровадження ресурсозберігаючих технологій та вдосконалення системи управління витратами.

Практичне значення результатів полягає в можливості їх безпосереднього використання у діяльності ФГ «БОЯР АГРО» та інших аграрних підприємств для підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва. Розроблені пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічного механізму дозволяють оптимізувати структуру посівних площ, знизити рівень виробничих витрат та забезпечити зростання прибутковості господарств.

Апробація результатів дипломного дослідження. Основні результати й висновки наукових досліджень були апробовані на IV Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі»: *Інновації як основа розвитку організаційно-економічного механізму* (Дніпро, ДДАЕУ, 02-03 жовтня 2025 року). Основні положення наукових досліджень опубліковані у наукових фахових статтях (Масляєва О.О., Гурін Т.Ю., **Закревська Д.О.** Оптимізація використання матеріальних ресурсів галузі рослинництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 9. С. 169-173; Масляєва О.О., **Закревська Д.О.** Інновації як рушійний чинник організаційно-економічного механізму. *Агросвіт*. 2025. №18. С.107-113).

Обсяг і структура кваліфікаційної роботи. Робота структурно складається з реферату, вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, а також списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи дорівнює 109 сторінкам, у процесі дослідження було опрацьовано 53 джерела фахової літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

1.1. Сутність, значення та особливості розвитку рослинництва в аграрному секторі

Рослинництво є фундаментальною галуззю аграрного сектору, що забезпечує продукування рослинної продукції як для безпосереднього споживання населенням, так і як сировини для переробної промисловості та кормової бази для тваринництва. Його сутність полягає в цілеспрямованому вирощуванні сільськогосподарських культур шляхом раціонального використання природних ресурсів – ґрунту, води, сонячної енергії – у поєднанні з технологічними засобами, людською працею та аграрним досвідом. Рослинництво охоплює різні напрями, серед яких основними є вирощування зернових, технічних, овочевих, плодово-ягідних, кормових культур та винограду. Кожен з цих підрозділів має свою специфіку, залежно від кліматичних, ґрунтових, економічних і технологічних умов [5].

Галузь є біологічною виробничою системою, в основі якої лежить складна взаємодія біологічних процесів росту та розвитку рослин з агротехнічними діями людини. У процесі виробництва враховуються особливості кожної культури, терміни сівби й збирання, технології захисту від шкідників, хвороб і бур'янів, норми внесення добрив, режим зрошення тощо. Завдяки цьому рослинництво дає можливість отримувати стабільну продукцію з високим рівнем урожайності за умови дотримання технологічної дисципліни та впровадження інновацій [13].

Рослинництво як галузь сільського господарства – це не лише процес вирощування культур, але й складова аграрної економіки, яка виконує стратегічну функцію забезпечення продовольчої безпеки, економічної стабільності та соціального розвитку сільських територій [17].

Значення рослинництва в аграрному секторі є надзвичайно вагомим, оскільки воно виконує ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки, економічного зростання, розвитку сільських територій та формування експортного потенціалу країни. Насамперед, рослинництво є базовим джерелом продовольства для населення. Саме ця галузь забезпечує людей найнеобхіднішими продуктами харчування – зерновими, овочами, фруктами, олійними культурами, бобовими, спеціями. Вирощування сільськогосподарських культур, зокрема пшениці, жита, ячменю, кукурудзи, картоплі, моркви, капусти, яблук тощо, створює основу для формування щоденного раціону харчування. Таким чином, функціонування рослинництва безпосередньо пов'язане з питаннями продовольчої безпеки населення та доступності основних продуктів [23].

Крім того, рослинництво має надзвичайне значення як сировинна база для харчової, легкої, фармацевтичної, біоенергетичної та хімічної промисловості. Продукція рослинництва, особливо технічні культури, такі як цукрові буряки, соняшник, соя, ріпак, є основою для виробництва олії, цукру, біодизелю, кормів, текстилю, фармацевтичної сировини. Зокрема, олійні культури забезпечують виробництво рослинної олії, а зернові – борошна, круп, спирту, кормів для тваринництва та біоетанолу. Таким чином, розвинене рослинництво дає можливість створювати міжгалузеві виробничі ланцюги з високою доданою вартістю [23].

Окремо варто відзначити стратегічне значення рослинництва для зовнішньоекономічної діяльності. Рослинницька продукція, передусім зерно, олійні культури та продукція первинної переробки, займає провідне місце в експортній структурі України. Експорт зерна, зокрема пшениці, кукурудзи, ячменю, посідає вагому частку в валютних надходженнях держави, що зміцнює платіжний баланс, стабілізує національну валюту та сприяє зростанню аграрного ВВП. Таким чином, розвинене рослинництво є важливим чинником економічної стійкості та конкурентоспроможності на міжнародному ринку [19].

Ще одним аспектом є роль рослинництва у формуванні доходів сільськогосподарських виробників. Більшість фермерських господарств, особливо в умовах України, спеціалізується саме на вирощуванні сільськогосподарських культур, оскільки це дозволяє отримати швидший обіг капіталу, ширший вибір культур для вирощування та більшу гнучкість у прийнятті управлінських рішень. Урожайність, рівень витрат, ринкова кон'юнктура та якість продукції безпосередньо впливають на прибутковість підприємств аграрного сектору [6].

Не менш важливим є забезпечення кормової бази для тваринництва, що також є функцією рослинництва. Вирощування кормових культур – кукурудзи на силос, багаторічних і однорічних трав, сої, люцерни – створює необхідну основу для виробництва м'яса, молока, яєць. Без розвиненого рослинництва неможливе повноцінне функціонування тваринництва, що в свою чергу знижує національну продовольчу самозабезпеченість. Таким чином, рослинництво виступає не лише самостійною галуззю, а й базисом для розвитку інших галузей агропромислового комплексу [7].

Отже, рослинництво має багатовекторне значення для аграрного сектору: воно є основою продовольчої безпеки, важливим елементом сировинного забезпечення переробної промисловості, джерелом валютних надходжень, засобом стабілізації економіки, а також чинником формування доходів сільського населення і розвитку тваринницького напрямку. Сукупно всі ці аспекти підтверджують, що рослинництво – це фундамент аграрного виробництва та стратегічний ресурс держави [26].

Природно-кліматичні умови є базовим чинником, який визначає рівень розвитку, спеціалізацію, структуру посівних площ і продуктивність рослинництва. Вони включають такі ключові компоненти, як температура повітря, кількість атмосферних опадів, тривалість вегетаційного періоду, типи ґрунтів, наявність водних ресурсів, а також рельєф місцевості. У контексті України спостерігається яскраво виражена зональність сільськогосподарського виробництва, зокрема поділ на Полісся, Лісостеп та Степ. У кожній із цих зон

формується певні напрями рослинництва відповідно до природно-кліматичних умов [26].

У зоні Полісся через надлишок вологи, кислі піщані ґрунти та відносно короткий вегетаційний період переважає вирощування картоплі, кормових та овочевих культур, а також жита. У Лісостеповій зоні, де поєднуються родючі чорноземи та сприятливе співвідношення тепла й вологи, ефективно розвивається вирощування озимої пшениці, кукурудзи, цукрового буряка, ячменю та сої. У Степу, що характеризується високими температурами влітку, частими засухами та найбільш родючими чорноземами, домінують зернові культури, зокрема пшениця, ячмінь, кукурудза, а також технічні культури, зокрема соняшник і ріпак. Однак в умовах глобальних кліматичних змін у південних регіонах України спостерігається поглиблення процесів опустелювання, зменшення об'ємів доступної вологи, що вимагає впровадження адаптивних технологій землеробства та розширення площ зрошення [36].

Природно-кліматичні умови є визначальним фактором у формуванні аграрної спеціалізації рослинництва. Вони впливають на вибір культур для вирощування, визначають строки посіву й збирання врожаю, необхідність застосування добрив і засобів захисту рослин, а також формують обсяг потенційного врожаю. В умовах сучасних кліматичних викликів зростає роль адаптаційних стратегій, селекції посухостійких сортів, зрошення та глибокої агрохімічної діагностики, що дозволяє зберігати стабільність та рентабельність рослинницького виробництва [36].

Сучасний розвиток рослинництва значною мірою визначається рівнем застосування інноваційних технологій, що охоплюють усі етапи аграрного виробництва – від підготовки ґрунту до збирання врожаю. Одним із ключових аспектів є впровадження сучасної сільськогосподарської техніки. На сьогодні аграрії активно використовують високопродуктивні трактори, сівалки точного висіву, самохідні обприскувачі, сучасні зернозбиральні та кормозбиральні комбайни, системи супутникової навігації, дрони для моніторингу посівів тощо. Ці технології дозволяють мінімізувати втрати врожаю, скоротити трудовитрати,

покращити якість виконання агротехнічних операцій і досягти високої продуктивності на одиницю площі [40].

Водночас важливою складовою технологічного прогресу є застосування агротехнологій, адаптованих до сучасних кліматичних і ґрунтових умов. Поширення набувають сівозміни, які сприяють збереженню родючості ґрунту, боротьбі з бур'янами та хворобами, а також підвищують стійкість системи землеробства до зовнішніх впливів. Практикується мінімальний і нульовий обробіток ґрунту (технологія no-till), що дозволяє зберегти структуру ґрунту, запобігти ерозії, зменшити втрати вологи й енергозатрати. Все більшої популярності набуває точне землеробство, засноване на моніторингу та управлінні параметрами вирощування культур за допомогою цифрових технологій. В основі цієї концепції – використання GPS, метеоданих, супутникових знімків, сенсорів вологості, хімічного складу ґрунту для індивідуального підходу до кожної ділянки поля. Це забезпечує оптимізацію ресурсів, підвищення врожайності та зниження негативного впливу на довкілля.

Окремо слід відзначити біотехнологічний напрям у технологічному забезпеченні рослинництва. Впровадження генетично модифікованих культур (ГМО) дозволяє отримувати рослини з підвищеною стійкістю до шкідників, хвороб, посухи, а також зі зменшеними потребами в добривах і засобах захисту. Разом із тим, використання ГМО викликає низку етичних, екологічних і правових дискусій, а в деяких країнах, зокрема в Україні, їх використання залишається обмеженим [40].

Також дедалі ширше застосовуються біологічні засоби захисту рослин та органічні добрива. Біопрепарати дозволяють зменшити хімічне навантаження на агроєкосистеми, сприяють оздоровленню ґрунту, відновленню мікробіологічної активності та зменшенню витрат на агрохімію. У поєднанні з компостуванням, сидеральним землеробством, мульчуванням ці технології формують основу сталого агровиробництва. Технологічні чинники є ключовими в підвищенні продуктивності, екологічної безпеки та конкурентоспроможності рослинництва. Саме впровадження сучасних агротехнологій, точного землеробства,

інноваційних технічних рішень і біологізації виробництва створює підґрунтя для сталого розвитку аграрного сектору в умовах глобальних викликів і кліматичних змін [38].

Економічні аспекти розвитку рослинництва відіграють ключову роль у формуванні ефективної моделі аграрного виробництва та забезпеченні його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Насамперед, слід зазначити, що рівень рентабельності вирощування окремих сільськогосподарських культур значною мірою залежить від поєднання таких факторів, як світові ціни на продукцію, урожайність, виробничі витрати, логістичні витрати, податкові умови тощо. Наприклад, високорентабельними культурами в Україні традиційно залишаються кукурудза, пшениця, соняшник і ріпак, оскільки вони мають стабільний попит на експортних ринках, добре пристосовані до кліматичних умов та забезпечують високі показники врожайності за умови застосування сучасних агротехнологій [47].

Іншим важливим чинником є рівень інвестиційної активності у сфері рослинництва. Ефективний розвиток цієї галузі неможливий без постійного оновлення матеріально-технічної бази, впровадження новітніх агротехнологій, придбання сучасної техніки, систем зрошення, високоякісного насіння тощо. Однак, доступ до інвестицій для більшості малих і середніх аграрних підприємств часто обмежений через високі кредитні ставки, недостатню підтримку з боку держави, відсутність довгострокових фінансових програм. Великі агрохолдинги, на відміну від дрібних господарств, мають кращі фінансові можливості для модернізації виробництва, участі в міжнародних ринках та залучення капіталу [1].

Крім того, на розвиток рослинництва суттєво впливає державна політика, зокрема у сфері оподаткування, дотацій і субсидій. Дієві механізми державної підтримки здатні забезпечити доступ до ресурсів для невеликих виробників, стимулювати вирощування певних видів продукції, розвиток органічного землеробства та збереження агроландшафтів. Водночас недостатній рівень державного фінансування, нестабільність нормативної бази, надмірне фіскальне

навантаження або непрозорі умови розподілу дотацій можуть гальмувати розвиток галузі. Особливо важливою в цьому контексті є передбачуваність економічної політики та довгострокова стратегія державної підтримки аграрного сектору [8].

У сучасних умовах значною мірою зростає роль інтеграції аграрного виробництва у міжнародні ланцюги доданої вартості. Економічна доцільність розвитку тієї чи іншої культури визначається не лише її внутрішнім попитом, а й здатністю виробника виходити на зовнішні ринки з готовою або напівпереробленою продукцією. Таким чином, економічна ефективність розвитку рослинництва напряму залежить від рівня інвестиційної привабливості галузі, доступності фінансових ресурсів, макроекономічної стабільності, аграрної політики держави, а також здатності виробників адаптуватися до ринкових змін [10].

Особливості розвитку рослинництва значною мірою визначаються екологічними чинниками, які стають дедалі важливішими у контексті сучасних глобальних викликів. Однією з ключових екологічних загроз, що постають перед аграрним сектором, є виснаження ґрунтів. Надмірна інтенсифікація землеробства, використання однієї й тієї ж сільськогосподарської культури на полі протягом кількох років поспіль без належної сівозміни, нераціональне застосування мінеральних добрив і гербіцидів призводять до деградації ґрунтів, зниження їхньої родючості, погіршення структури й водного режиму. Така ситуація спричиняє ерозійні процеси, особливо на схилах, де втрачається гумусовий шар і знижується потенціал землеробства [21].

Ще одним критичним чинником є засолення ґрунтів, особливо в умовах порушеного водного режиму або надмірного зрошення без належного дренажу. Засолення знижує водопоглинальні властивості ґрунту, погіршує доступність поживних речовин для рослин і призводить до суттєвого зниження урожайності. Окрім того, надмірне використання хімічних засобів захисту рослин і добрив не лише впливає на стан ґрунту, а й спричиняє забруднення підземних вод, погіршення екологічної ситуації в регіоні та негативні наслідки для здоров'я

населення. У зв'язку з цим постає необхідність впровадження екологічно збалансованих підходів до ведення рослинництва [25].

Одним із головних напрямів подолання екологічних обмежень є дотримання науково обґрунтованих сівозмін. Сівозміна дозволяє зберігати родючість ґрунтів, регулювати фітосанітарний стан посівів, зменшувати потребу в хімічних засобах захисту, забезпечувати рівномірне використання поживних речовин. У рамках агроекологічного підходу важливим є також застосування заходів меліорації, які передбачають покращення гідрологічного режиму земель, боротьбу з ерозією, відновлення природного балансу в агроландшафтах [25].

Не менш важливим є дотримання екологічних норм щодо внесення добрив, обмеження застосування пестицидів, запровадження моніторингу стану ґрунтів та водних ресурсів. У цьому контексті набуває особливого значення розвиток органічного землеробства як однієї з форм сталого сільського господарства. Органічне виробництво ґрунтується на забороні використання синтетичних хімічних речовин і ГМО, спрямоване на збереження природної родючості ґрунту, біорізноманіття, екосистемного балансу. В умовах зростання глобального попиту на органічну продукцію перехід до таких технологій може стати як екологічно обґрунтованим, так і економічно вигідним рішенням для сільгоспвиробників [28].

Екологічні обмеження розвитку рослинництва є не лише викликом, а й імпульсом до впровадження новітніх агроекологічних рішень. Раціональне використання природних ресурсів, інтегроване управління ґрунтами, перехід до органічного землеробства та впровадження технологій точного землеробства – це ті підходи, що забезпечують довгострокову продуктивність аграрного сектору без шкоди для довкілля [33].

Соціальні чинники відіграють важливу роль у розвитку рослинництва, оскільки ця галузь безпосередньо пов'язана з життєдіяльністю сільського населення, його зайнятістю, рівнем доходів і якістю життя. Рослинництво традиційно забезпечує значну частку робочих місць у сільській місцевості, особливо в періоди сезонних робіт – посіву, догляду за посівами, збору врожаю

та його первинної обробки. Це дозволяє залучати до праці не лише постійний персонал, а й тимчасових працівників, що особливо актуально в умовах безробіття в сільських громадах. Водночас ефективний розвиток рослинництва потребує кваліфікованої робочої сили, що змушує аграрні підприємства вкладати кошти в підвищення рівня освіти й професійної підготовки працівників, зокрема шляхом навчання новим технологіям, використанню сучасної агротехніки та цифрових інструментів [33].

Однак демографічна ситуація в сільській місцевості в Україні характеризується низкою негативних тенденцій: старінням населення, міграцією молоді до міст або за кордон, зменшенням чисельності працездатного населення. Це створює кадровий дефіцит і підвищує навантаження на тих, хто залишився працювати в аграрному секторі. У таких умовах зростає значення механізації та автоматизації виробничих процесів, які можуть частково компенсувати нестачу робочої сили. Водночас роботизація та використання високотехнологічного обладнання знижує попит на некваліфіковану працю, що також впливає на соціальну структуру села [27].

Важливим чинником є також соціальна відповідальність аграрного бізнесу перед громадами, на території яких він веде діяльність. Великі агропідприємства, особливо агрохолдинги, дедалі частіше реалізують програми підтримки сільських територій: будівництво соціальної інфраструктури, підтримка освіти, охорони здоров'я, культури. Ці ініціативи сприяють підвищенню соціальної стабільності та зміцненню зв'язків між виробником і місцевим населенням [4].

Соціальні чинники впливають на розвиток рослинництва як у позитивному, так і в негативному напрямку. З одного боку, галузь формує зайнятість, сприяє збереженню сільського способу життя, створює соціальну базу для розвитку територій. З іншого боку, вона стикається з проблемами демографічного характеру, що вимагають структурних змін і модернізації підходів до організації праці, управління персоналом і співпраці з громадами. Успішний розвиток рослинництва в XXI столітті можливий лише за умови

врахування цих соціальних реалій та активного формування людського капіталу в сільській місцевості.

1.2. Концептуальні підходи до формування організаційно-економічного механізму у рослинництві

Сутність організаційно-економічного механізму у рослинництві полягає в забезпеченні ефективного функціонування галузі шляхом раціонального поєднання організаційних та економічних інструментів управління, які взаємопов'язані й орієнтовані на досягнення стабільних економічних результатів. Цей механізм є складовою частиною загальної системи аграрного господарювання і охоплює комплекс заходів, дій, інструментів і методів, що формують ефективне середовище для ведення діяльності у сфері вирощування сільськогосподарських культур. Він включає, з одного боку, організаційну складову, яка стосується структури управління, системи розподілу праці, форм виробничої кооперації та інтеграції, методів планування і контролю, а з іншого – економічну складову, яка включає інструменти економічного стимулювання, механізми фінансування, ціноутворення, кредитування, оподаткування, страхування, логістики та збуту продукції [43].

Організаційно-економічний механізм виконує функцію інтегратора між виробничими ресурсами (земельними, трудовими, технічними, інформаційними), управлінськими процесами та зовнішнім ринковим середовищем. Його ефективність безпосередньо залежить від здатності адаптуватися до змін зовнішніх умов, таких як ринкова кон'юнктура, державна аграрна політика, кліматичні виклики, глобалізація ринку продукції та ресурсів. Формування такого механізму повинно відбуватися з урахуванням пріоритетів розвитку сільського господарства, специфіки рослинницького виробництва, регіональних особливостей, наявних ресурсів та інституційної бази [3].

Організаційно-економічний механізм у рослинництві – це багатокомпонентна система, що забезпечує узгоджене функціонування

управлінських, виробничих та економічних процесів з метою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, сталого використання ресурсів і забезпечення продовольчої безпеки.

Необхідність формування ефективного організаційно-економічного механізму у рослинництві обумовлена низкою актуальних викликів і тенденцій розвитку аграрного сектору в умовах нестабільного внутрішнього і зовнішнього середовища. З одного боку, сільське господарство, зокрема рослинництво, залишається ключовим джерелом продовольчої безпеки країни, генератором валютних надходжень і важливим сектором зайнятості, особливо в сільській місцевості. З іншого боку, функціонування галузі постійно ускладнюється під впливом таких факторів, як зміна кліматичних умов, зростання цін на ресурси, деградація ґрунтів, нестабільність світових аграрних ринків, обмеженість доступу до фінансування, руйнування інфраструктури та інституційні виклики, зумовлені війною та політичними трансформаціями. В таких умовах постає об'єктивна потреба у переосмисленні механізмів управління та підтримки галузі з урахуванням нових реалій [11].

Ключовим завданням стає підвищення рентабельності аграрного виробництва, зниження витрат на одиницю продукції, оптимізація витрат ресурсів і зростання продуктивності. Ефективний організаційно-економічний механізм повинен забезпечувати адаптацію господарств до мінливого середовища, стимулювати впровадження інноваційних технологій, сприяти диверсифікації виробництва і розширенню доступу до внутрішніх і зовнішніх ринків. Успішна реалізація зазначених цілей можлива лише за умови створення комплексної системи управління, яка враховує галузеву специфіку рослинництва, територіальні особливості, рівень технологічного розвитку господарств та інституційну спроможність регіонів [15].

Крім того, необхідність формування ефективного механізму обумовлена потребою в оновленні державної аграрної політики, що повинна відігравати не лише фіскальну або регуляторну роль, але й стати інструментом стратегічного стимулювання виробників. Це включає надання доступу до дешевих кредитів,

розвиток системи агрострахування, інвестицій у сільськогосподарську освіту і науку, формування прозорого ринку землі та забезпечення захисту прав фермерів. Водночас важливою є необхідність гармонізації внутрішніх стандартів із європейськими нормами, що дозволить українському рослинництву успішно конкурувати на світових ринках [17].

Ефективний організаційно-економічний механізм у рослинництві має бути не просто набором окремих інструментів управління чи регуляторних важелів, а цілісною системою, яка синхронізує інтереси держави, бізнесу, громад та споживачів, забезпечуючи сталий розвиток галузі, зростання добробуту аграріїв і підвищення конкурентоспроможності української агропродукції на світовій арені [21].

Концептуальні підходи до формування організаційно-економічного механізму у рослинництві ґрунтуються на застосуванні різноманітних теоретичних та практичних засад, які забезпечують ефективне управління ресурсами, організаційними структурами і фінансовими інструментами в аграрній галузі. Серед основних концептуальних засад слід виділити системний, функціональний, інституційний, інноваційний та економіко-екологічний підходи, кожен з яких формує певний напрям розробки та реалізації механізмів управління в галузі [30].

Системний підхід у контексті формування організаційно-економічного механізму у рослинництві передбачає розгляд цієї галузі як цілісної системи, яка функціонує в умовах тісної взаємодії економічних, організаційних, соціальних, природних і технологічних чинників. Такий підхід базується на уявленні про рослинництво не як ізольовану сферу агровиробництва, а як складову частину загальної аграрної системи, інтегрованої у національну економіку. В основі системного підходу лежить принцип взаємозалежності всіх елементів, які формують та впливають на ефективність функціонування галузі: земельних ресурсів, матеріально-технічної бази, трудових і фінансових ресурсів, систем управління, організаційних форм господарювання та ринкового середовища. Цей підхід вимагає створення багаторівневої моделі організаційно-економічного

механізму, де кожен рівень виконує свою функцію, координується з іншими і працює на досягнення загальної мети – підвищення ефективності та сталості виробництва. Так, на мікрорівні враховується специфіка функціонування конкретного аграрного підприємства: структура посівних площ, технології вирощування, кадровий склад, форми власності та управління. На мезорівні розглядаються галузеві особливості, регіональна аграрна політика, інфраструктурне забезпечення, логістика, доступ до ринків та інвестицій. Макрорівень охоплює державну політику, регуляторне середовище, фінансову підтримку, експортно-імпорتنу орієнтацію та науково-технологічне забезпечення [31].

Системний підхід також передбачає динамічний аналіз функціонування організаційно-економічного механізму, тобто здатність системи адаптуватися до змін зовнішнього середовища: коливань цін на агропродукцію, змін кліматичних умов, запровадження нових стандартів безпеки харчової продукції, впровадження цифрових технологій. Важливим є і забезпечення зворотного зв'язку між управлінськими рішеннями та результатами діяльності, що дозволяє оперативно коригувати окремі елементи механізму відповідно до цілей виробництва [35].

Крім того, системний підхід у формуванні організаційно-економічного механізму вимагає інтеграції екологічних та соціальних параметрів, оскільки сучасне рослинництво повинне забезпечувати не лише економічну вигоду, а й відповідати принципам сталого розвитку. Це означає, що стратегія розвитку галузі має враховувати збереження родючості ґрунтів, раціональне використання водних ресурсів, зменшення негативного впливу на довкілля, а також забезпечення зайнятості населення та зростання добробуту сільських територій. Отже, системний підхід є базисом для побудови дієвого, гнучкого та ефективного організаційно-економічного механізму у рослинництві, що здатен забезпечити адаптивність до викликів часу та забезпечити сталий розвиток аграрної сфери [39].

Функціональний підхід до формування організаційно-економічного механізму у рослинництві ґрунтується на виділенні ключових функцій, які повинна забезпечувати система управління аграрним виробництвом. Цей підхід акцентує увагу не лише на структурних елементах механізму, а й на його функціональній спроможності забезпечувати досягнення стратегічних і тактичних цілей у рослинницькій галузі. Основними функціями такого механізму є планування, організація, мотивація, контроль, облік, регулювання та аналіз виробничих і економічних процесів [45].

Функція планування передбачає формування обґрунтованих прогнозів і стратегічних планів виробництва, враховуючи сівозміни, потреби ринку, доступність ресурсів, сезонність та кліматичні умови. Організаційна функція передбачає раціональний розподіл ресурсів і управління технологічними процесами з урахуванням обсягів виробництва, логістичних маршрутів, кількості персоналу і технічного забезпечення. Мотиваційна функція повинна забезпечити стимулювання праці персоналу, ефективну систему преміювання, зворотний зв'язок і підвищення відповідальності працівників за результати діяльності [45].

Контрольна функція організаційно-економічного механізму у рослинництві спрямована на своєчасне виявлення відхилень у виробничих або економічних показниках, проведення внутрішнього аудиту та коригування управлінських рішень. Облікова функція забезпечує систематичне фіксування витрат, доходів, використання матеріальних і трудових ресурсів, а також результатів господарської діяльності. Регуляторна функція виконує роль адаптаційного інструменту, що дає змогу оперативно реагувати на зміну ринкових умов, законодавчих вимог, кліматичних змін чи надзвичайних ситуацій. Функція аналізу передбачає постійне оцінювання ефективності виробничої діяльності, визначення вузьких місць у технологіях, обґрунтування необхідності технічного чи організаційного оновлення [46].

Застосування функціонального підходу дає змогу цілісно оцінити та сформулювати організаційно-економічний механізм, в якому кожна функція виконує чітко визначену роль, забезпечуючи гармонійне функціонування

системи рослинництва. Такий підхід забезпечує гнучкість управління, адаптивність до змін зовнішнього середовища та досягнення високих результатів на рівні підприємства або регіону. Він також створює передумови для впровадження сучасних цифрових інструментів управління агробізнесом, що додатково підвищує ефективність прийняття рішень на всіх рівнях аграрного виробництва [50].

У межах концептуальних підходів до формування організаційно-економічного механізму у рослинництві інституційний підхід є одним із ключових інструментів забезпечення ефективного функціонування галузі, зокрема в умовах трансформації аграрної економіки, глобалізації та децентралізації управління. Цей підхід передбачає першочергове врахування ролі інститутів – як формальних, так і неформальних – у процесі організації та регулювання діяльності суб'єктів господарювання у сфері рослинництва. До формальних інститутів належать законодавчі акти, державні органи влади, банківські та податкові структури, дорадчі служби, аграрні біржі, фонди підтримки фермерства, які формують нормативно-правову, фінансову та інформаційну основу для функціонування галузі. Неформальні інститути охоплюють традиції, етичні норми, ділову культуру, неурядові організації та професійні об'єднання, які забезпечують довіру, соціальний капітал і сталі відносини між учасниками агробізнесу [51].

Інституційний підхід дозволяє поглиблено аналізувати механізми взаємодії між виробниками, переробниками, постачальниками ресурсів, фінансовими установами та органами державного управління, з акцентом на усунення бар'єрів, що перешкоджають ефективному розподілу ресурсів та інвестицій. Він орієнтований на формування стабільного інституційного середовища, у межах якого аграрні підприємства можуть приймати раціональні рішення на основі прозорих правил гри, доступу до ринків, гарантій захисту прав власності та ефективного арбітражу. У цьому контексті інституційна інфраструктура повинна не лише забезпечувати виконання функцій контролю та нагляду, а й виступати активним суб'єктом розвитку: стимулювати кооперацію,

підтримувати трансфер інновацій, сприяти професіоналізації аграрного менеджменту [9].

Значущу роль відіграє також участь міжнародних інституцій (FAO, EBRD, USAID, Європейського інвестиційного банку та ін.), які, через проектну підтримку, кредитування, дорадчу допомогу й інституційну співпрацю, сприяють гармонізації національного механізму управління рослинництвом із кращими європейськими та світовими практиками. Формування ефективного організаційно-економічного механізму на основі інституційного підходу вимагає системної модернізації інституцій, їхньої відкритості до змін, підвищення інституційної довіри та правової визначеності в аграрному середовищі. У результаті застосування цього підходу можлива побудова стабільного, прогнозованого, прозорого механізму управління, що стимулює інвестиції, інновації та сталий розвиток рослинництва [1].

Економіко-екологічний підхід у контексті формування організаційно-економічного механізму у рослинництві передбачає інтеграцію економічних інтересів аграрного виробництва з вимогами екологічної безпеки та сталого розвитку аграрної сфери. Суть цього підходу полягає у пошуку оптимального балансу між досягненням високих економічних результатів і збереженням довкілля, ґрунтів, водних ресурсів та біорізноманіття. Рослинництво, як галузь, що безпосередньо залежить від природних ресурсів, повинно будувати свою діяльність на принципах раціонального природокористування, відновлення родючості ґрунтів, запобігання деградації земель, скорочення хімічного навантаження на екосистеми та впровадження біологізованих технологій [36].

Економіко-екологічний підхід ґрунтується на тому, що екологічні обмеження повинні стати внутрішньо притаманною частиною господарської стратегії, а не зовнішнім обтяженням. Тому важливою складовою формування організаційно-економічного механізму стає створення економічних стимулів для екологічно відповідального ведення господарства. Це може включати податкові пільги для екологічно чистого виробництва, фінансову підтримку переходу на органічні методи землеробства, компенсації за впровадження технологій

утилізації відходів та зменшення викидів, а також доступ до «зелених» інвестиційних ресурсів [38].

Застосування цього підходу передбачає також впровадження системи екологічного моніторингу, оцінки впливу аграрної діяльності на навколишнє середовище, розробку та реалізацію стандартів екологічної сертифікації продукції рослинництва. Особливе значення має перехід від екстенсивних моделей землекористування до інтенсивних, але екологічно збалансованих, із застосуванням сівозмін, мінімального або нульового обробітку ґрунту, сидерації, точного землеробства, біопрепаратів тощо [29].

У сучасних умовах економіко-екологічний підхід набуває особливого значення у зв'язку з наслідками змін клімату, виснаженням ґрунтів, дефіцитом водних ресурсів та зростанням вимог споживачів до екологічної безпеки продуктів харчування. Такий підхід не тільки сприяє зниженню ризиків екологічної катастрофи, а й формує нові економічні можливості для вітчизняних агровиробників, зокрема вихід на ринки екологічної продукції, розширення експортного потенціалу та підвищення стійкості агробізнесу в умовах глобальної нестабільності. Тому інтеграція економічного і екологічного аспектів у межах організаційно-економічного механізму є стратегічним завданням для забезпечення довгострокового розвитку рослинництва України [37].

Структура організаційно-економічного механізму у рослинництві є багатокомпонентною системою, яка забезпечує узгоджене функціонування організаційних та економічних елементів з метою ефективного управління сільськогосподарським виробництвом [17]. Вона охоплює дві ключові складові – організаційну та економічну (рис. 1.1).

Організаційна складова передбачає вибір і реалізацію оптимальних форм ведення господарства, структуру управління, логіку розподілу функцій і повноважень між підрозділами та працівниками підприємства. До цієї частини входять також питання вибору моделі господарювання – від фермерських господарств до агропромислових корпорацій або кооперативів, що впливають на масштаби виробництва, логістику процесів і стратегічне планування [12].

Рис. 1.1. Структура організаційно-економічного механізму

Джерело: узагальнено автором

Важливою частиною організаційного елемента є структура виробничих підрозділів, ступінь механізації, наявність інфраструктури для зберігання, переробки та реалізації продукції, а також організація обліку, контролю і внутрішнього аналізу діяльності [48].

Економічна складова організаційно-економічного механізму у рослинництві охоплює систему важелів і інструментів, які забезпечують ефективне використання ресурсів, формування доходів, оптимізацію витрат і стимулювання зростання продуктивності. До ключових елементів цієї складової належить система ціноутворення, яка повинна бути ринковою, але враховувати її особливості сільськогосподарської продукції як об'єкта продажу – її сезонність, залежність від погодних умов та швидкопсувність. Важливу роль відіграє податкова система, яка має стимулювати розвиток галузі через пільги для малого агробізнесу, спеціальні податкові режими для сільгоспвиробників, а також прозорість адміністрування. Не менш суттєвим елементом є кредитування, зокрема доступність фінансування для придбання насіння, техніки, добрив і пального, а також агрострахування, що забезпечує фінансову стабільність у разі

несприятливих кліматичних умов чи втрати врожаю. У межах економічної складової функціонують також програми державної підтримки – субсидії, дотації, гранти, спрямовані на оновлення матеріально-технічної бази, модернізацію технологій вирощування та розвиток експортного потенціалу [43].

Структура організаційно-економічного механізму у рослинництві – це цілісна система, в якій організаційні і економічні інструменти тісно взаємодіють між собою, забезпечуючи стратегічне і поточне управління підприємствами галузі. Її гнучкість і здатність адаптуватися до змін зовнішнього середовища визначає конкурентоспроможність та ефективність сільськогосподарського виробництва в умовах динамічної економіки [21].

Зовнішні та внутрішні чинники впливу на формування організаційно-економічного механізму у рослинництві відіграють ключову роль у забезпеченні ефективності та стабільності функціонування цієї галузі сільського господарства. Вони формують умови, в яких функціонує аграрне виробництво, впливають на його продуктивність, рентабельність, конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість. Зовнішні чинники, як правило, мають макроекономічний характер, не залежать від конкретного суб'єкта господарювання та охоплюють широкий спектр елементів: економічну політику держави, податкове та митне регулювання, систему дотацій і субсидій, рівень розвитку транспортної та торговельної інфраструктури, валютно-фінансову ситуацію, а також кліматичні умови та екологічну ситуацію в регіоні. До зовнішніх чинників також відносять кон'юнктуру внутрішнього і світового аграрного ринку, коливання цін на продукцію рослинництва, паливно-енергетичні ресурси, мінеральні добрива, насіння та засоби захисту рослин. Не менш важливим є вплив геополітичної ситуації, міжнародних торговельних санкцій, зміни попиту з боку імпортерів української продукції рослинництва, рівня інтеграції України в європейський та світовий ринки [4].

Внутрішні чинники мають локальний характер і залежать від діяльності самого аграрного підприємства. Серед них головну роль відіграє рівень організації виробництва, кадровий потенціал, кваліфікація управлінського

персоналу, ефективність внутрішнього контролю, логістики, маркетингу та збуту продукції. Важливим внутрішнім фактором є стан матеріально-технічної бази: сучасність машинно-тракторного парку, доступність технологій точного землеробства, рівень автоматизації виробничих процесів. Також велике значення мають структура посівних площ, рівень урожайності, системи удобрення, зрошення, захисту рослин, наявність елеваторних потужностей і сховищ для зберігання продукції. До внутрішніх чинників належать також фінансові можливості підприємства, наявність обігових коштів, доступ до кредитних ресурсів, а також ефективність фінансового планування та обліку [43].

Синергія впливу зовнішніх і внутрішніх чинників формує реальне середовище функціонування організаційно-економічного механізму в рослинництві. Наприклад, у разі несприятливої зовнішньої кон'юнктури ринку або недостатнього державного регулювання навіть добре організоване господарство може зазнати фінансових труднощів. З іншого боку, за сприятливих зовнішніх умов підприємства з неефективною внутрішньою структурою управління, застарілими технологіями або слабкою кадровою політикою не зможуть реалізувати наявний потенціал. Саме тому при формуванні дієвого організаційно-економічного механізму необхідно враховувати весь комплекс чинників та впроваджувати адаптивні моделі управління, які дозволяють швидко реагувати на зміну середовища та забезпечують стабільний розвиток рослинництва [44].

Роль державного регулювання у формуванні організаційно-економічного механізму в рослинництві є надзвичайно важливою, оскільки саме держава визначає стратегічні орієнтири розвитку галузі, створює інституційне середовище, забезпечує нормативно-правову підтримку, стимулює інновації та регулює економічні важелі впливу. Однією з ключових функцій державного впливу є формування сприятливого правового поля, яке дозволяє агровиробникам функціонувати в умовах правової визначеності, захисту прав власності, прозорих процедур господарювання та недискримінаційного доступу до ресурсів. Законодавче забезпечення, зокрема у сфері обігу земель

сільськогосподарського призначення, оподаткування, кредитування, екологічних стандартів та державної підтримки аграрного сектора, створює основу для ефективного функціонування організаційно-економічного механізму.

Важливим завданням державної політики є підтримка малих і середніх сільськогосподарських підприємств, які часто мають обмежений доступ до фінансових ресурсів, новітніх технологій та каналів збуту продукції. Для цього держава повинна застосовувати інструменти прямого субсидування, надання пільгових кредитів, дотацій на придбання техніки й насіння, а також компенсувати витрати на впровадження інноваційних агротехнологій. У той же час, важливо забезпечити справедливий розподіл державної підтримки, щоб уникнути надмірної концентрації ресурсів у руках великих агрохолдингів [41].

Окрему роль у формуванні ефективного організаційно-економічного механізму відіграє розвиток інфраструктури аграрного ринку, яку держава зобов'язана стимулювати шляхом інвестування у будівництво логістичних центрів, зерносховищ, аграрних хабів, доріг, об'єктів зрошення, а також шляхом підтримки електронних платформ для реалізації продукції. Доступ до розвиненої інфраструктури дозволяє товаровиробникам мінімізувати логістичні витрати, підвищити якість продукції та оперативно реагувати на кон'юнктурні зміни ринку [2].

Крім того, вагомою складовою державного регулювання є підтримка системи аграрного страхування. В умовах кліматичних ризиків, зростання вартості ресурсів та нестабільної ринкової ситуації, держава має стимулювати аграріїв до страхування врожаю, пропонуючи компенсаторні механізми для покриття частини страхових внесків. Це дозволяє зменшити ризик втрат і забезпечити стабільність господарської діяльності.

Також держава повинна створювати умови для розвитку системи дорадництва та аграрної освіти, зокрема шляхом фінансування програм підвищення кваліфікації агровиробників, підтримки аграрних науково-дослідних установ і розвитку партнерств між бізнесом, наукою та владою.

Формування сучасного кадрового потенціалу в галузі є необхідною умовою ефективної реалізації організаційно-економічного механізму в рослинництві [1].

Таким чином, державне регулювання виступає гарантом стабільності, прогнозованості та цілеспрямованого розвитку галузі рослинництва. Воно дозволяє забезпечити баланс між ринковими механізмами саморегулювання та соціально орієнтованими пріоритетами сталого розвитку аграрного сектору.

1.3. Критерії та показники оцінки ефективності функціонування підприємств рослинництва

Ефективність функціонування підприємств рослинництва є одним із ключових понять аграрної економіки, що відображає ступінь досягнення цілей виробничої діяльності з урахуванням раціонального використання наявних ресурсів. У широкому розумінні ефективність у галузі рослинництва визначається як співвідношення результатів виробничого процесу до витрат, які були здійснені для його досягнення. Це співвідношення може виражатися у формі натуральних, вартісних або узагальнених показників. Особливість оцінки ефективності в рослинництві полягає в необхідності одночасного врахування економічних, агротехнологічних, організаційних та екологічних чинників. З одного боку, ефективне функціонування підприємства вимагає максимальної віддачі з одиниці оброблюваної площі – тобто досягнення найвищої можливої врожайності без збільшення витрат. З іншого боку, оцінка повинна враховувати економічні результати, які забезпечують прибутковість та фінансову стабільність підприємства [16].

Ефективність у рослинництві є багатокомпонентним поняттям, що поєднує як кількісні показники (наприклад, обсяг виробленої продукції або рівень урожайності), так і якісні характеристики (збалансованість технологій, якість насіннєвого матеріалу, ефективність управління тощо). У цьому контексті важливо застосовувати інтегрований підхід до аналізу, що включає не лише економічні результати, а й відповідність технологій агроекологічним

стандартам, стабільність виробничих процесів, адаптацію до змін клімату, а також здатність підприємства до інноваційного розвитку. Оцінка ефективності є також основою для прийняття управлінських рішень щодо оптимізації структури посівів, вибору технологічних рішень, планування витрат і формування цінової політики [18].

Критерії ефективності функціонування підприємств рослинництва є основою для оцінки результативності їхньої діяльності, визначення сильних і слабких сторін та обґрунтування напрямів удосконалення аграрного виробництва [22]. До найважливіших критеріїв ефективності, представлених на рис. 1.2, відносять економічні, соціальні та екологічні аспекти, що відображають багатовимірну природу аграрного бізнесу та його вплив на різні сфери господарської діяльності.

Рис. 1.2. Основні критерії ефективності функціонування підприємства

Джерело: узагальнено автором

Економічні критерії ефективності функціонування підприємств рослинництва є ключовими орієнтирами при оцінці результативності їхньої діяльності. Основним із таких критеріїв виступає максимізація прибутку, що відображає здатність підприємства генерувати чистий дохід від реалізації вирощеної продукції після покриття всіх витрат. Прибуток у цьому контексті не лише визначає фінансову стійкість господарства, а й є основним джерелом для інвестування у розвиток виробництва, технічне переоснащення та інноваційні заходи. Іншим важливим критерієм є рівень рентабельності, який дає змогу оцінити ефективність використання ресурсів у виробничому процесі. Рентабельність показує, який прибуток отримує підприємство з кожної гривні витрачених коштів і є показником загальної продуктивності господарства. Суттєвим є критерій оптимізації витрат на одиницю продукції, адже в умовах ринкової конкуренції саме здатність знижувати витрати без втрати якості забезпечує конкурентні переваги. Поряд з цим важливу роль відіграє зростання обсягів валової та товарної продукції, що свідчить про нарощення виробничого потенціалу та ефективне управління посівними площами, матеріальними ресурсами та трудовими резервами. Економічні критерії дозволяють комплексно охарактеризувати фінансову ефективність, продуктивність і рентабельність підприємств рослинництва та є основою для прийняття управлінських рішень щодо удосконалення їх функціонування [24].

Соціальні критерії оцінки ефективності функціонування підприємств рослинництва мають важливе значення поряд з економічними та екологічними аспектами, оскільки вони безпосередньо впливають на стан сільських громад, рівень життя населення та стійкість аграрного сектору загалом. Одним із ключових соціальних критеріїв є забезпечення зайнятості місцевого населення. Ефективно функціонуюче підприємство створює робочі місця для мешканців сільських територій, що сприяє зниженню безробіття, підвищенню рівня соціальної захищеності та збереженню демографічного потенціалу села. Наявність постійної зайнятості також сприяє стабільному доходу працівників, що знижує соціальну напругу та сприяє розвитку місцевої інфраструктури [43].

Другим важливим критерієм є рівень заробітної плати працівників. Зростання ефективності виробництва у рослинництві має супроводжуватися відповідним підвищенням оплати праці. Конкурентоспроможна заробітна плата є не лише показником соціальної ефективності, а й стимулом до підвищення продуктивності праці, підвищення кваліфікації кадрів та зниження плинності персоналу. Адекватна система оплати праці також дозволяє залучати до аграрного сектору молодь і запобігати відтоку трудових ресурсів до міст чи за кордон [51].

Наступним соціальним критерієм виступає покращення умов праці. Це включає забезпечення безпечного виробничого середовища, доступ до сучасного обладнання, засобів індивідуального захисту, належних побутових умов і організацію раціонального режиму праці та відпочинку. Дотримання норм охорони праці, медичне обслуговування працівників, проведення інструктажів з техніки безпеки та впровадження інноваційних рішень у виробничий процес – усе це є невід’ємною частиною соціальної відповідальності підприємства. Поліпшення умов праці сприяє зниженню травматизму, підвищенню мотивації працівників і формуванню позитивного іміджу підприємства в аграрному середовищі [51].

Соціальні критерії оцінки ефективності підприємств рослинництва охоплюють цілу низку аспектів, пов’язаних із якістю трудового життя, соціальною стабільністю та розвитком людського потенціалу в сільській місцевості. Їх урахування є запорукою не лише високої економічної результативності, а й стійкого розвитку аграрного сектору загалом [49].

Екологічні критерії оцінки ефективності функціонування підприємств рослинництва мають особливе значення в умовах зростаючої екологічної загрози та деградації природного середовища. У сучасних умовах діяльність аграрного сектору повинна бути орієнтована не лише на отримання економічного результату, але й на збереження та відтворення природно-ресурсного потенціалу. Раціональне використання природних ресурсів, таких як ґрунти, вода, біорізноманіття, передбачає застосування сівозмін, мінімізацію

механічного впливу на ґрунт, збереження його структури, вологості та родючості. Зниження ерозійних процесів та недопущення дегуміфікації ґрунтів виступають ключовими завданнями екологічної стійкості виробництва [49].

Іншим важливим екологічним критерієм є впровадження екологічно безпечних технологій, які передбачають мінімізацію використання хімічних засобів захисту рослин, оптимальне застосування добрив з урахуванням агрохімічного обстеження полів, запровадження біологічних методів захисту культур та альтернативних технологій, наприклад, органічного землеробства. Також важливим є дотримання санітарно-екологічних норм у процесі виробництва, уникнення забруднення водних ресурсів, запобігання накопиченню токсичних речовин у продуктах рослинництва та навколишньому середовищі [29].

Оцінка ефективності за екологічними критеріями також охоплює рівень агрохімічного навантаження, зокрема використання пестицидів, гербіцидів, нітратів та інших хімічних речовин. Підприємства, які впроваджують принципи сталого сільського господарства, сприяють довгостроковому збереженню екосистеми, покращенню якості ґрунтів, зменшенню антропогенного навантаження та забезпеченню екологічної безпеки виробництва. Отже, екологічна ефективність у рослинництві не є ізольованою складовою – вона тісно пов'язана з економічною та соціальною доцільністю виробництва та виступає запорукою його сталого розвитку [52].

До основних виробничих показників оцінки ефективності функціонування підприємств рослинництва належить урожайність сільськогосподарських культур, яка є ключовим індикатором результативності виробництва. Урожайність визначається як обсяг валової продукції, зібраної з одного гектара посівної площі, і прямо свідчить про рівень використання аграрного потенціалу землі, ефективність агротехнологій, застосованих добрив, захисту рослин, сортооновлення тощо. Висока урожайність свідчить про доцільність агрономічних рішень і забезпечує зниження питомих витрат на одиницю продукції [23].

Другим важливим виробничим показником виступає обсяг валової продукції в натуральному вираженні, який характеризує загальний обсяг виробленої продукції в розрізі культур або груп культур за певний період (найчастіше за рік). Цей показник дозволяє оцінити масштаби виробництва та динаміку змін у структурі виробництва підприємства. Він слугує основою для розрахунку фінансових показників, таких як дохід, собівартість, прибуток і рентабельність [24].

Крім того, істотне значення має показник використання посівної площі. До нього входить аналіз структури посівів, тобто частки окремих культур у загальній посівній площі, що дозволяє визначити рівень спеціалізації підприємства, адаптацію до ринкових умов та обґрунтованість вибору культур. Також оцінюється коефіцієнт використання ріллі, який характеризує інтенсивність землекористування. Раціональна структура посівів і повне використання площ сприяють підвищенню загальної продуктивності підприємства, зменшенню втрат від простоїв і оптимізації виробничого циклу.

Виробничі показники створюють базу для подальшої економічної оцінки діяльності підприємств рослинництва і дають змогу здійснити комплексний аналіз ефективності аграрного виробництва на основі натурально-речових параметрів [7].

Економічні показники відіграють ключову роль у всебічній оцінці ефективності функціонування підприємств рослинництва, оскільки вони безпосередньо відображають результативність господарської діяльності, рентабельність виробництва, рівень використання ресурсів і загальну фінансову стійкість аграрного суб'єкта. Одним із головних показників є собівартість продукції, яка відображає повні витрати на виробництво одиниці товарної продукції – зазвичай у розрахунку на центнер або тонну. Зниження собівартості свідчить про більш раціональне використання ресурсів, впровадження енергоощадних технологій або ефективніші агротехнічні заходи, а отже, про підвищення ефективності виробничого процесу [23].

Другим базовим економічним індикатором є прибуток на 1 гектар сільськогосподарських угідь. Цей показник характеризує доходність використання земельного ресурсу і дозволяє оцінити ефективність ведення конкретної культури або групи культур. Чим вищим є цей показник, тим ефективніше підприємство використовує земельний фонд і тим більшу віддачу отримує з кожного гектара ріллі. У поєднанні з інформацією про структуру посівів і урожайність, він дає змогу проаналізувати, наскільки вдалим є вибір культур та аграрних технологій [48].

Ще одним важливим показником є рівень рентабельності, який розраховується як відношення прибутку до повної собівартості продукції, помножене на 100. Рентабельність дає змогу судити про прибутковість продукції та її здатність покривати виробничі витрати із запасом. Високий рівень рентабельності вказує на успішну організацію господарської діяльності, що може бути результатом вдалої маркетингової політики, ефективного менеджменту чи високої врожайності при відносно низьких витратах [16].

Чистий прибуток також входить до переліку ключових показників і є результативним підсумком фінансової діяльності підприємства. Його абсолютна величина дозволяє оцінити фінансовий результат не тільки виробничої, а й загальної господарської діяльності, включаючи реалізацію продукції, інші операційні доходи, державні дотації тощо. У поєднанні з іншими показниками чистий прибуток дає змогу визначити загальну платоспроможність і інвестиційні можливості підприємства [16].

Важливим економічним індикатором ефективності є фондвіддача, яка характеризує обсяг продукції або прибутку, що припадає на одиницю вартості основних засобів (наприклад, гривень прибутку на 1 гривню вартості основного капіталу). Цей показник особливо актуальний у контексті оцінки ефективності капіталовкладень, технічного рівня господарства і результативності використання машинно-тракторного парку, зерносховищ, систем зрошення тощо.

Оборотність оборотних засобів – ще один вагомий показник, який характеризує швидкість обертання оборотного капіталу та ефективність його використання. Вона розраховується як співвідношення обсягу реалізованої продукції до середньорічної вартості оборотних активів. Чим вищою є оборотність, тим краще підприємство управляє своїми ресурсами, швидше перетворює витрачені кошти у виручку та прибуток, а це підвищує фінансову гнучкість і конкурентоспроможність [14].

Загалом, сукупність економічних показників дозволяє сформувати об'єктивне уявлення про ефективність діяльності підприємства рослинництва, виявити слабкі місця у фінансово-виробничій системі, окреслити шляхи підвищення продуктивності та забезпечити прийняття обґрунтованих управлінських рішень [22].

Інтегральні показники оцінки ефективності функціонування підприємств рослинництва дають змогу комплексно охарактеризувати результативність використання ресурсів у виробничому процесі. Вони відображають не лише економічну ефективність, а й взаємозв'язок між виробничими, фінансовими, організаційними та екологічними складовими діяльності аграрного підприємства. Одним із ключових інтегральних показників є загальна ефективність виробництва, яка обчислюється як співвідношення сукупного результату діяльності до сукупних витрат. Такий підхід дозволяє зважено оцінити внесок кожного ресурсу у формування кінцевого результату [14].

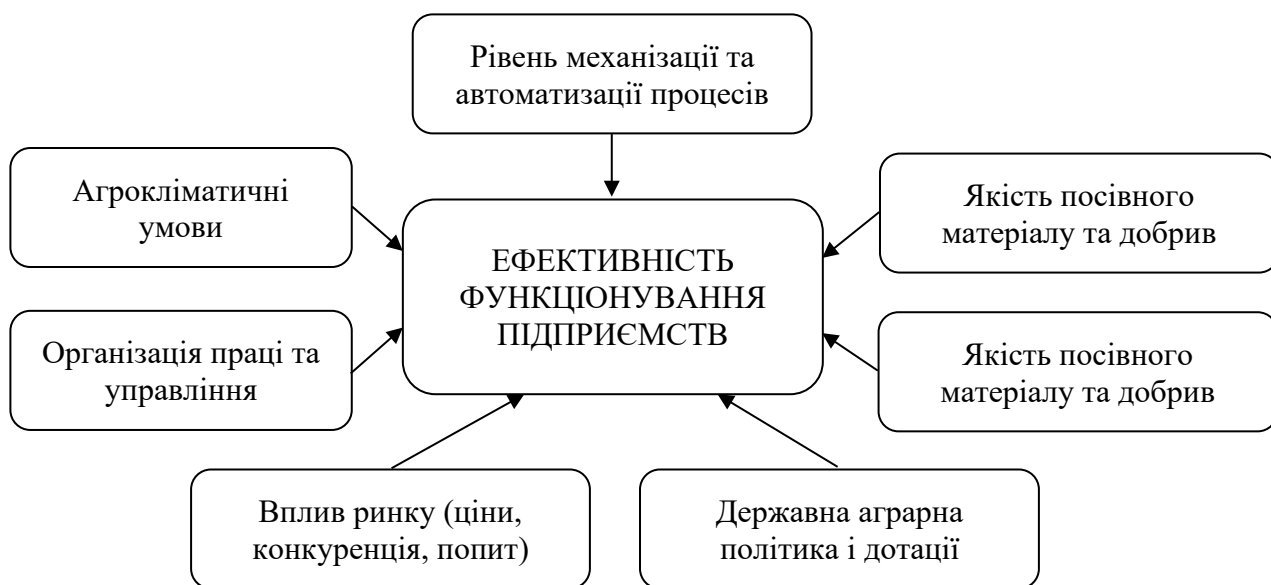
Індекс продуктивності агровиробництва є ще одним важливим показником, який враховує зміну результатів діяльності підприємства за певний період у порівнянні з базовим роком. Він використовується для аналізу динаміки продуктивності праці, землекористування, машинно-тракторного парку та інших факторів. Зростання цього індексу свідчить про підвищення ефективності використання виробничих ресурсів, а його зниження – про потребу у перегляді управлінських рішень або структурних змін у технологічних процесах [10].

Комплексний коефіцієнт ефективності за багатофакторною моделлю є найбільш всеосяжним, оскільки він враховує цілу низку показників, таких як

рентабельність, фондівдача, продуктивність праці, урожайність, інтенсивність виробництва тощо. Цей коефіцієнт визначається шляхом нормалізації окремих показників та обчислення середньозваженої величини на основі заданих вагових коефіцієнтів. Таким чином, комплексний показник дає змогу оцінити ефективність діяльності підприємства не тільки за окремими параметрами, а й у цілісному вигляді, відображаючи збалансованість та гармонійність розвитку [7].

Загалом інтегральні показники дозволяють приймати стратегічні управлінські рішення на основі комплексної оцінки стану підприємства та його потенціалу. Вони є незамінними інструментами при розробці програм підвищення ефективності, оцінці інвестиційної привабливості, а також для внутрішнього моніторингу та контролю за дотриманням планових показників діяльності у галузі рослинництва [53].

Фактори, що впливають на ефективність функціонування підприємств рослинництва (рис. 1.3), мають як об'єктивну, так і суб'єктивну природу, і саме від глибокого розуміння їх впливу залежить здатність агропідприємства забезпечити високу продуктивність і конкурентоспроможність.

Рис. 1.3. Фактори, що впливають на ефективність функціонування підприємств

Джерело: узагальнено автором

Одним із базових чинників є агрокліматичні умови, до яких належать температурний режим, вологозабезпечення, тривалість вегетаційного періоду та природна родючість ґрунтів. Ці умови формують природне середовище для розвитку сільськогосподарських культур, визначають вибір сортів, рівень урожайності та потребу в додаткових ресурсах (зрошення, дренаж, утеплення тощо). У зв'язку зі зміною клімату все більшого значення набуває здатність підприємств адаптуватися до погодних ризиків і забезпечувати стійке виробництво [38].

Другим важливим фактором є якість посівного матеріалу, добрив і засобів захисту рослин. Використання високопродуктивного насіння, добрив з оптимальним співвідношенням поживних речовин, біопрепаратів та сучасних засобів захисту безпосередньо впливає на рівень урожайності, стійкість рослин до хвороб, шкідників і несприятливих умов. Низька якість агрохімії або її нераціональне застосування, у свою чергу, може призвести до зниження врожаю, деградації ґрунтів та зростання виробничих витрат [44].

Наступним важливим чинником є рівень механізації та автоматизації виробничих процесів. Впровадження сучасної техніки (трактори, сівалки, обприскувачі, зернозбиральні комбайни) дозволяє підвищити продуктивність праці, знизити витрати часу та пального, забезпечити якісне виконання технологічних операцій. Крім того, автоматизовані системи моніторингу, GPS-навігації, дистанційного контролю за технікою та станом ґрунту дають змогу здійснювати точне землеробство, оптимізувати використання ресурсів і підвищувати загальну ефективність господарювання [24].

Організація праці та ефективна система управління підприємством також відіграють важливу роль. Від кваліфікації працівників, чіткого планування, логістики, структури управління та рівня відповідальності залежить ритмічність виробництва, своєчасність виконання технологічних процесів і здатність оперативно реагувати на зміни у виробничому середовищі. Сильне управлінське ядро підприємства сприяє прийняттю раціональних рішень, впровадженню інновацій, контролю за витратами та досягненню стратегічних цілей [52].

Ще одним вагомим фактором є державна аграрна політика та інструменти державної підтримки. Субсидії, дотації на гектар, компенсація відсоткових ставок за кредитами, інвестиції у зрошення та інфраструктуру, податкові пільги та механізми страхування сільськогосподарських ризиків створюють додаткові стимули для підвищення ефективності агровиробництва. Особливо це актуально в умовах нестабільного зовнішнього середовища, воєнного стану, обмеженого доступу до кредитних ресурсів та високих логістичних витрат [10].

Важливо також враховувати вплив ринку, зокрема коливання цін на продукцію, рівень конкуренції, доступ до каналів збуту, вимоги до якості продукції та торгіву інфраструктуру. Висока ціна на сільськогосподарську продукцію або вигідні умови контрактів можуть суттєво підвищити дохідність діяльності навіть за умов незначного зниження урожайності. Натомість цінова волатильність та обмежений попит призводять до зниження ефективності незалежно від технічної досконалості виробництва [6].

Ефективність функціонування підприємств рослинництва є результатом дії комплексу взаємозалежних чинників: природно-кліматичних, техніко-технологічних, організаційно-управлінських, економічних та політичних. Їх глибокий аналіз та врахування дозволяє підприємству адаптуватися до умов ринку, забезпечувати сталий розвиток та підвищувати конкурентоспроможність аграрного сектору.

Методи аналізу ефективності функціонування підприємств рослинництва відіграють ключову роль у виявленні резервів підвищення результативності їх діяльності, встановленні тенденцій зміни продуктивності, а також у прийнятті обґрунтованих управлінських рішень. Серед основних методів, що застосовуються в оцінці ефективності, слід виділити кілька груп, кожна з яких має свою специфіку та переваги [15].

Перш за все, широке застосування має порівняльний аналіз динаміки показників ефективності за роками. Він дає змогу відстежувати зміни у виробничих, економічних і ресурсних параметрах господарства у часовому аспекті. Наприклад, аналізуючи динаміку урожайності, собівартості продукції,

обсягів реалізації та рівня рентабельності за 3–5 років, можна виявити позитивні або негативні тенденції, що дає підстави для управлінського втручання. Такий аналіз дозволяє виявити стабільність роботи підприємства, сезонні або циклічні коливання результатів, а також ефект від реалізації інвестиційних і технологічних рішень.

Наступним методом є використання відносних показників. Він передбачає розрахунок ефективності виробництва на одиницю ресурсів: зокрема, прибуток на 1 грн витрат, продуктивність 1 га посівних площ, вихід продукції на 1 працівника, фондівдача, матеріаломісткість тощо. Відносні показники дають змогу зіставляти різні підприємства між собою незалежно від їхнього розміру або спеціалізації, що є особливо актуальним при галузевому порівнянні або аналізі середніх значень у регіоні чи країні [22].

SWOT-аналіз виступає як інструмент стратегічного аналізу, орієнтованого на комплексне оцінювання внутрішнього потенціалу підприємства та зовнішніх загроз або можливостей. У межах цього методу виявляються сильні та слабкі сторони (наприклад, висока технічна оснащеність або низький рівень механізації), а також можливості (субсидії, розширення ринку збуту) і загрози (коливання цін, несприятливі погодні умови). Це дає змогу розробити варіанти адаптивної стратегії розвитку, спрямованої на посилення конкурентоспроможності господарства [27].

Окрему увагу слід приділити методам економіко-математичного моделювання, які є особливо ефективними при аналізі багатofакторного впливу на результативність господарської діяльності. Такі моделі можуть враховувати взаємозв'язки між рівнем використання ресурсів, погодними умовами, обсягом внесених добрив, витратами праці, фінансовими інвестиціями та отриманою продуктивністю. На основі регресійних моделей можна не тільки оцінити силу впливу окремих факторів, але й прогнозувати результати діяльності за певного рівня ресурсного забезпечення чи за інших змінних умов [35].

Також варто використовувати методи бенчмаркінгу – порівняння власних результатів із найкращими практиками галузі, а також комплексну систему

коефіцієнтного аналізу, яка дозволяє оцінити ефективність за групами показників: виробничих, технічних, фінансово-економічних, екологічних тощо. Поєднання кількісних і якісних методів дає змогу створити цілісну картину ефективності функціонування підприємств рослинництва та сформулювати підґрунтя для прийняття стратегічних і тактичних управлінських рішень.

Висновки до першого розділу

1. Рослинництво є ключовою галуззю аграрного сектора, яка забезпечує продовольчу безпеку, формує експортний потенціал і створює сировинну базу для суміжних сфер економіки. Воно охоплює вирощування сільськогосподарських культур із використанням природних ресурсів, техніки та праці людини, потребуючи постійного вдосконалення технологій і адаптації до змін довкілля. Продукція рослинництва є основою для харчової промисловості, тваринництва та біоенергетики, впливаючи на зайнятість у сільській місцевості та наповнення бюджету. Галузь має значний потенціал зростання, зокрема завдяки цифровізації виробництва, модернізації агротехніки, розвитку логістики та інфраструктури. В умовах кліматичних змін пріоритетними є вирощування посухостійких сортів, зменшення залежності від імпорتنих ресурсів і розвиток локального насінництва. Таким чином, рослинництво виступає базисом сталого соціально-економічного розвитку держави та потребує системної підтримки, модернізації й екологізації.

2. Організаційно-економічний механізм у рослинництві є ключовим інструментом координації виробничих процесів, ресурсного забезпечення, регулювання, мотивації персоналу, інноваційного розвитку та збуту продукції. Його ефективне функціонування сприяє оптимізації витрат, підвищенню конкурентоспроможності, стабільності аграрного виробництва та соціально-економічній безпеці галузі. Структура механізму повинна бути гнучкою та здатною оперативно реагувати на зовнішні зміни – від воєнних загроз до коливань цін і змін державної політики. Це потребує модернізації управлінських

структур, інституційної підтримки, впровадження інновацій і вдосконалення логістики, фінансів, маркетингу та екологічних стандартів. Формування такого механізму має базуватися на стратегічних цілях, сучасних технологіях, розвитку кадрового потенціалу та ефективному фінансовому плануванні. У контексті сталого розвитку важливо зосередитися на ресурсозбереженні, адаптації до кліматичних змін і підвищенні рентабельності виробництва. Гармонійне поєднання концептуальних підходів і сучасних економічних інструментів забезпечить довгострокову ефективність та стійкість галузі.

3. У процесі оцінки ефективності підприємств рослинництва ключове значення мають чітко визначені критерії та показники, що комплексно відображають стан, результати та перспективи розвитку господарства. Ефективність аграрного виробництва включає економічну, соціальну та екологічну складові. Економічна оцінка базується на прибутковості, рентабельності, собівартості, урожайності та фондівіддачі, соціальна – на рівні зайнятості, оплаті та умовах праці, а екологічна – на раціональному використанні земель і зниженні хімічного навантаження. Показники ефективності поділяють на виробничі, економічні та інтегральні, що дозволяють поєднати кількісні та якісні аспекти оцінки. Результати діяльності підприємств значною мірою залежать від управлінських рішень, сучасних технологій, державної підтримки та ринкової ситуації. Для досягнення стабільного розвитку необхідно постійно моніторити внутрішні та зовнішні чинники, застосовувати економіко-математичні методи та орієнтуватися на інновації. Раціональне використання ресурсів, оптимізація витрат і пріоритет екологічної безпеки мають стати основою стратегічного розвитку галузі.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФГ «БОЯР АГРО»

2.1. Огляд організаційно-економічних особливостей роботи ФГ «БОЯР АГРО»

Фермерське господарство «БОЯР АГРО» (надалі – ФГ «БОЯР АГРО»), створене у 1996 р. та виконує стратегічно важливу роль у розвитку аграрного сектору Дніпропетровщини. Його діяльність спрямована на виробництво продукції рослинництва, що зумовлено сприятливими природно-кліматичними умовами регіону, наявністю родючих чорноземів і розвиненою транспортною інфраструктурою. Основною метою заснування господарства було формування стабільного аграрного підприємства, здатного забезпечувати високоякісну продукцію, створювати робочі місця для місцевого населення та сприяти соціально-економічному розвитку сільської території.

Юридичне оформлення господарства здійснювалося відповідно до вимог чинного законодавства України. Для формування матеріально-технічної бази залучалися власні та кредитні кошти, а також державні програми підтримки фермерських господарств, що дозволило забезпечити господарство сучасною сільгосптехнікою, обладнанням для зберігання та переробки продукції.

Виробнича діяльність ФГ «БОЯР АГРО» зосереджена на вирощуванні зернових, технічних, овочевих і кормових культур, що дозволяє диверсифікувати виробництво та знизити ризики, пов'язані з коливаннями ринкових цін і несприятливими погодними умовами. Основними культурами, що вирощуються, є озима пшениця, ячмінь, соняшник, а також овочеві культури та коренеплоди. Для досягнення високої врожайності та збереження родючості ґрунтів застосовуються сучасні інтенсивні технології, які передбачають проведення комплексу агротехнічних заходів, таких як глибокий основний обробіток ґрунту, передпосівна підготовка, дотримання сівозміни, використання якісного насіння,

збалансоване внесення мінеральних і органічних добрив, інтегрований захист рослин від шкідників, хвороб і бур'янів. За потреби використовуються системи зрошення, що дозволяє стабілізувати врожайність у посушливі роки. Після збирання врожаю у господарстві здійснюється первинна доробка продукції – очищення, сушіння та зберігання у спеціалізованих сховищах. Наявність власної матеріально-технічної бази дозволяє мінімізувати втрати продукції та забезпечити її збереження у належному стані до моменту реалізації. Технічне забезпечення дає змогу виконувати весь комплекс польових робіт у оптимальні агротехнічні строки, що є запорукою високої ефективності виробництва.

Персонал господарства складається з висококваліфікованих фахівців – агрономів, механізаторів, інженерів, бухгалтерів та сезонних робітників, які залучаються у пікові періоди польових робіт. Керівництво приділяє значну увагу підвищенню кваліфікації працівників, впровадженню новітніх технологій, участі у виставках, семінарах і тренінгах, що дозволяє підвищувати продуктивність праці та знижувати виробничі витрати. Організація роботи персоналу базується на принципах чіткого розподілу обов'язків, матеріального стимулювання, дотримання норм охорони праці та техніки безпеки.

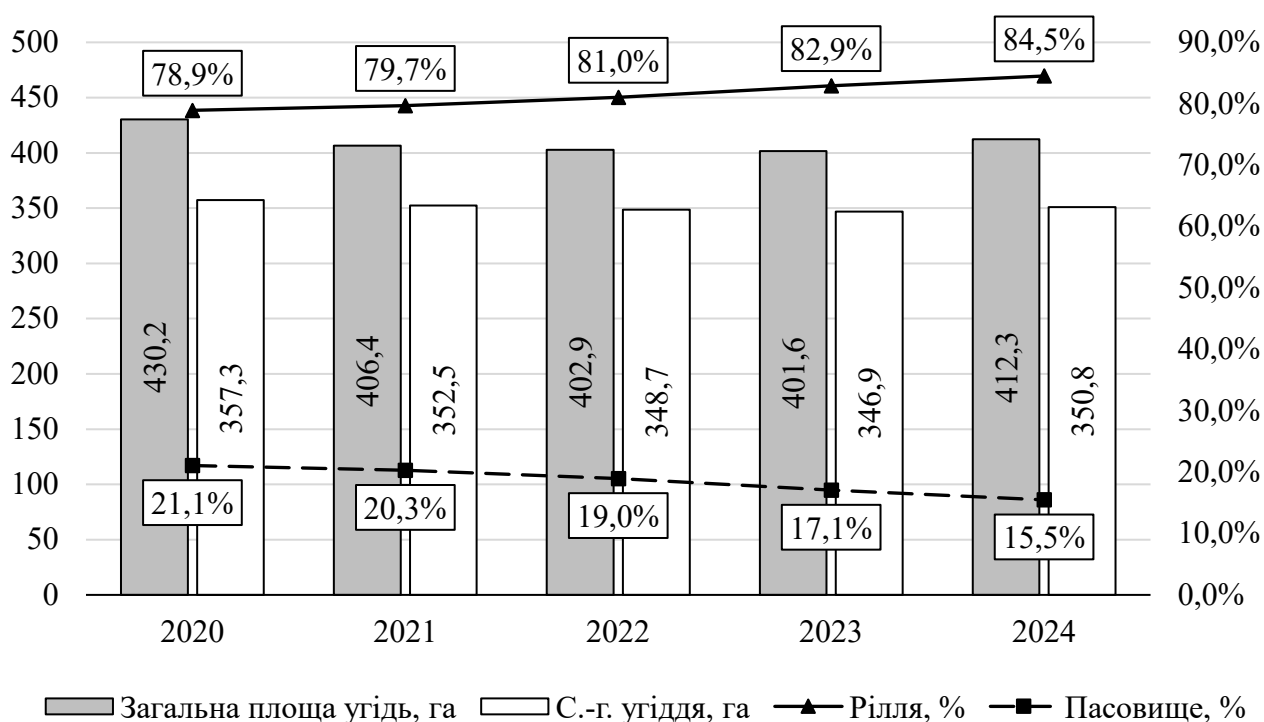
Фінансово-економічна діяльність господарства базується на ретельному плануванні доходів і витрат, оптимізації структури собівартості продукції та контролі фінансових ризиків. Основними джерелами доходу є реалізація вирощеної продукції на внутрішньому ринку, укладання контрактів із переробними підприємствами та трейдерськими компаніями. У фінансовому плануванні враховується потреба в оновленні техніки, розширенні виробництва, упровадженні енергоощадних технологій та будівництві нових складських і переробних потужностей.

У своїй діяльності «БОЯР АГРО» дотримується принципів екологічної сталості і соціальної відповідальності. На підприємстві впроваджуються ґрунтозахисні технології, здійснюється моніторинг стану ґрунтів, проводиться мінімізація використання хімічних засобів захисту рослин, застосовуються біологічні методи боротьби з шкідниками. Значна увага приділяється

раціональному використанню водних ресурсів та зменшенню викидів у навколишнє середовище. Господарство активно взаємодіє з місцевою громадою, створюючи робочі місця, підтримуючи соціальні ініціативи та інфраструктурні проєкти у селі Першозванівка.

З урахуванням зазначених аспектів, можна ствердити, що діяльність ФГ «БОЯР АГРО» є системно важливою ланкою у формуванні ефективного, адаптивного та екологічно сприятливого аграрного виробництва в Україні.

Показники землезабезпеченості відзначають наявність у сільгосп підприємства земельних ресурсів та їхню структурну композицію. Для аналізу забезпеченості ФГ «БОЯР АГРО» цим виробничим ресурсом скористаємося даними на рисунку 2.1.

Рис. 2.1. Розподіл земельних угідь ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр.

Джерело: обчислено автором за даними господарства

Представлені на рисунку 2.1 дані засвідчують, що загальна площа угідь зменшувалася з 430,2 га у 2020 році до мінімуму 401,6 га у 2023 році, після чого трохи зросла до 412,3 га у 2024 році. Сільськогосподарські угіддя демонстрували

подібну тенденцію, зменшуючись з 357,3 га у 2020 році до 346,9 га у 2023 році і підвищившись до 350,8 га у 2024 році. Структура сільськогосподарських угідь змінювалася: частка ріллі постійно зростала з 78,9% у 2020 році до 84,5% у 2024 році, тоді як частка пасовищ зменшувалася з 21,1% до 15,5%. Отже, загалом спостерігається тенденція до концентрації земель у ріллі при одночасному зменшенні пасовищ, що може впливати на агроекологічну стійкість та вимагати заходів для підтримки родючості ґрунтів. Коливання загальної площі та сільськогосподарських угідь слід пов'язати із конверсією земель та їх орендою.

Тож серед кількох сотень гектарів переважну частину займають рілля, що використовується для вирощування зернових, технічних і кормових культур. Значна частка земель відведена під багаторічні насадження, дослідні ділянки та колекційні посіви, призначені для селекційної роботи й збереження генофонду рослин. Господарство має польові сівозміни, які забезпечують раціональне використання ґрунтів і збереження їх родючості.

Для підтримання екологічної рівноваги впроваджуються заходи із запобігання ерозії, зменшення хімічного навантаження та підвищення органічної складової ґрунтів. Ґрунтовий покрив представлений переважно чорноземами, що відзначаються високою природною родючістю, але потребують належного догляду. Земельні ресурси фермерського господарства оснащені меліоративними системами та зрошувальними мережами, що дозволяє стабільно отримувати врожаї навіть у посушливі періоди. На території також є ділянки, відведені під природні кормові угіддя, які використовуються для тваринницьких потреб. Ретельний облік і моніторинг стану земельних угідь дозволяє ефективно планувати їх використання та запобігати деградаційним процесам. Раціональне управління земельними ресурсами є одним із ключових чинників стабільного функціонування та розвитку ФГ «БОЯР АГРО».

Структура використання сільськогосподарських угідь має вирішальне значення для ефективності виробництва продукції рослинництва, оскільки вона визначає співвідношення між різними культурами та напрямками землекористування. Раціональний розподіл угідь сприяє підвищенню

врожайності, збереженню родючості ґрунтів і забезпеченню стабільності виробництва. Оптимальна структура дозволяє збалансувати потреби ринку з агротехнічними вимогами, що позитивно впливає на економічні результати діяльності підприємства. В таблиці 2.1 представлені зміни у структурі використання с.-г. угідь ФГ «БОЯР АГРО». Наразі крім овочів і коренеплодів підприємство вирощує пшеницю і соняшник.

Таблиця 2.1

Структура використання с.-г. угідь ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр.

продукція		зернові	соняшник	овочі	коренеплоди	Загальна площа с.-г. угідь	Коеф-нт використання ріллі
роки							
2020	га	134	174	31,3	18	357,3	0,92
	%	37,50	48,70	8,76	5,04	100	
2021	га	138	172	28,5	14	352,5	0,91
	%	39,15	48,79	8,09	3,97	100	
2022	га	153	155	29,7	11	348,7	0,93
	%	43,88	44,45	8,52	3,15	100	
2023	га	172	132	33,9	9	346,9	0,96
	%	49,58	38,05	9,77	2,59	100	
2024	га	182	131	30,8	7	350,8	0,95
	%	51,88	37,34	8,78	2,00	100	
2024 до 2020 (%)		135,82	75,29	98,40	38,89	98,18	103,26

Джерело: обчислено автором за даними господарства

Дані таблиці 2.1 відзначають, що у структурі використання с.-г. угідь ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр. простежувалися суттєві зрушення у спеціалізації виробництва. Найбільш вираженою тенденцією є зростання площ під зерновими культурами: з 134 га у 2020 р. до 182 га у 2024 р., що становить 135,8% від базового рівня. Відповідно їх частка у структурі зросла з 37,5% до 51,9%, що вказує на посилення зернової спрямованості господарства. Натомість площа соняшнику зменшилася з 174 га у 2020 р. до 131 га у 2024 р. (75,3% від початкового показника), а його частка скоротилася з 48,7% до 37,3%, що може бути пов'язано з необхідністю дотримання сівозміни та економічною

доцільністю. Посіви овочів залишалися відносно стабільними: коливання від 28,5 га у 2021 р. до 33,9 га у 2023 р., а у 2024 р. вони становили 30,8 га, що відповідає 98,4% від рівня 2020 р. Їх частка у структурі змінювалася незначно – у межах 8-10%. Коренеплоди демонстрували різке скорочення: з 18 га у 2020 р. до 7 га у 2024 р. (38,9% від початкового показника), а їх частка у структурі зменшилася з 5,0% до 2,0%, що свідчить про зниження ролі цієї культури у виробничій системі господарства.

Загальна площа сільськогосподарських угідь за досліджуваний період скоротилася з 357,3 га у 2020 р. до 350,8 га у 2024 р. (98,2% від початкового рівня), що вказує на відносну стабільність землекористування. Водночас коефіцієнт використання ріллі зріс із 0,92 до 0,95 (103,3%), що свідчить про підвищення інтенсивності використання орних земель. У цілому простежується тенденція до формування зернової спеціалізації господарства, що супроводжується скороченням площ під соняшником і коренеплодами та стабільністю овочевої групи. Це вказує на раціоналізацію структури посівів відповідно до ринкових умов і виробничих можливостей підприємства.

Основні фонди відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного виробництва продукції, оскільки вони створюють матеріально-технічну базу функціонування сільськогосподарських підприємств. Від рівня забезпеченості сучасною сільськогосподарською технікою, машинами, обладнанням та виробничими спорудами залежить своєчасність і якість виконання агротехнічних операцій, що безпосередньо впливає на врожайність культур. Раціональне використання основних фондів сприяє інтенсифікації виробництва, зниженню витрат ручної праці та підвищенню продуктивності. Крім того, технічне оновлення і модернізація виробничих потужностей дозволяють оптимізувати використання земельних ресурсів, забезпечити екологічну безпеку та зменшити виробничі ризики. Таким чином, ефективне управління основними фондами є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств і сталого розвитку рослинництва.

В таблиці 2.2 проаналізовано структуру основних фондів господарства.

Таблиця 2.2

Аналіз основних фондів ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр.

Показник	Роки										Відхилення (+/-) 2024 р. від 2020 р.
	2020		2021		2022		2023		2024		
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
ОФ виробничі с.-г. призначення	21745	91,4	22820	91,0	27925	94,2	28594	94,1	29074	93,8	7329
ОФ виробничі нес.-г. призначення	1408	5,9	1562	6,2	1084	3,7	1150	3,8	1284	4,1	-124
ОФ невиробничі	635	2,7	683	2,7	640	2,2	647	2,1	628	2,0	-7
Разом ОФ	23788	100,0	25065	100		100	30391	100	30986	100	7198

Джерело: обчислено автором

Динаміка основних фондів ФГ «БОЯР АГРО» за аналітичними даними таблиці 2.2 вказує на позитивні структурні зрушення та зростання їх загальної вартості. Загальна сума основних фондів зросла з 23 788 тис. грн. у 2020 р. до 30 986 тис. грн. у 2024 р., що на 7 198 тис. грн. більше (приріст на 30,3%). Виробничі основні фонди сільськогосподарського призначення мали найбільшу питому вагу – понад 90% упродовж усього періоду, при цьому їх обсяг зріс із 21 745 тис. грн. у 2020 р. до 29 074 тис. грн. у 2024 р., що становить приріст 7 329 тис. грн. (33,7%). Це свідчить про концентрацію інвестиційних ресурсів на забезпеченні матеріально-технічної бази саме аграрного виробництва.

Основні фонди виробничого несільськогосподарського призначення характеризувалися певною нестабільністю. У 2020 р. їх вартість становила 1408 тис. грн, у 2022 р. скоротилася до 1084 тис. грн., а у 2024 р. досягла 1284 тис. грн., що на 124 тис. грн. менше порівняно з 2020 р. Частка цієї категорії у загальній структурі коливалася від 3,7% до 6,2%, але в цілому мала тенденцію до зниження.

Невиробничі основні фонди протягом 2020-2024 рр. залишалися на

низькому рівні та мали тенденцію до поступового скорочення: з 635 тис. грн. у 2020 р. до 628 тис. грн. у 2024 р. (–7 тис. грн.). Їхня питома вага у загальній структурі зменшилася з 2,7% до 2,0%, що вказує на зниження ролі цієї категорії у виробничо-господарській діяльності.

Загалом упродовж аналізованого періоду відбулося нарощування обсягів основних фондів господарства, що забезпечило зміцнення матеріально-технічної бази виробництва. При цьому домінуючою залишається частка виробничих основних фондів сільськогосподарського призначення, тоді як несільськогосподарські та невиробничі фонди скорочувалися як у вартісному вимірі, так і за питомою вагою. Це свідчить про цілеспрямовану політику підприємства щодо підвищення ефективності використання ресурсів і посилення спеціалізації у сфері аграрного виробництва.

Подальша оцінка ефективності використання основних фондів ФГ «БОЯР АГРО» є важливим інструментом для виявлення резервів підвищення продуктивності у рослинництві. Вона дозволяє встановити рівень забезпеченості виробництва технікою, обладнанням та інфраструктурою, а також оцінити ступінь їх завантаження й окупності. Аналіз цих показників створює основу для оптимізації структури основних засобів, модернізації технічної бази та раціонального розподілу ресурсів, що безпосередньо впливає на зростання ефективності виробництва продукції рослинництва.

У таблиці 2.3 зведені результати обчислення основних показників ефективності використання основних фондів ФГ «БОЯР АГРО». Дані таблиці визначають поступове інвестування ФГ «БОЯР АГРО» у розвиток матеріально-технічної бази: вартість основних фондів зросла з 23788 тис. грн. у 2020 р. до 30986 тис. грн. у 2024 р., що на 7198 тис. грн. більше. Площа сільгоспугідь дещо зменшилася з 357,3 га до 350,8 га, тоді як валова продукція збільшилася з 14320,3 тис. грн. до 15961,9 тис. грн., демонструючи зростання виробничого потенціалу. Чисельність працівників збільшилася з 29 до 36 осіб, що частково пояснює тимчасове падіння фондоозброєності у 2023 р., яка в цілому зросла з 820,28 тис. грн. до 860,72 тис. грн. на 1-го працівника.

Таблиця 2.3

Оцінка ефективності використання основних фондів ФГ «БОЯР АГРО»

Показники	Роки					Відхилення (+/-) 2024 р. від 2020 р.
	2020	2021	2022	2023	2024	
Вартість ОФ виробничих, тис. грн.	23788	25065	29649	30391	30986	7198
Площа с.-г., га	357,3	352,5	348,7	346,9	350,8	-6,5
Валова продукція, тис. грн.	14320,3	14717,7	15084,1	15628,2	15961,9	1641,6
Чисельність працівників	29	30	31	38	36	7
Фондоозброєність	820,28	835,50	956,42	799,76	860,72	40,45
Фондозабезпеченість	66,58	71,11	85,03	87,61	88,33	21,75
Фондовіддача	0,60	0,59	0,51	0,51	0,52	-0,09
Фондомісткість	1,66	1,70	1,97	1,94	1,94	0,28

Джерело: обчислено автором

Фондозабезпеченість, що відображає забезпеченість основними фондами на гектар ріллі, значно підвищилася з 66,58 тис. грн./га до 88,33 тис. грн./га, що свідчить про поліпшення матеріально-технічного забезпечення одиниці площі. Водночас фондівіддача знизилася з 0,60 до 0,52, а фондомісткість зросла з 1,66 до 1,94, що вказує на зменшення ефективності використання основних фондів: інвестиції ще не повністю окупилися, і для підвищення продуктивності потрібно оптимізувати їхнє застосування. Загалом, незважаючи на збільшення забезпеченості основними фондами та продуктивності у грошовому вираженні, ефективність їх використання потребує подальшого удосконалення.

Отже, для підвищення ефективності використання ресурсів у рослинництві необхідно комплексно підходити до організації виробництва та управління матеріально-технічними засобами. Важливо оптимізувати використання основних фондів, забезпечивши раціональний розподіл техніки та обладнання відповідно до потреб конкретних культур і площ. Необхідно впроваджувати сучасні технології обробки ґрунту та догляду за рослинами, що дозволяє зменшити витрати на механізацію та підвищити продуктивність. Підвищення рівня механізації і автоматизації процесів сприятиме скороченню трудових витрат та більш ефективному використанню наявних площ. Особливу увагу слід

приділяти плануванню посівів і сівозміни, щоб максимально використовувати родючість ґрунтів і запобігати виснаженню ресурсів. Раціональне використання матеріальних ресурсів, таких як насіння, добрива та пестициди, дозволяє підвищити урожайність і зменшити собівартість продукції. Водночас слід постійно оцінювати ефективність застосування ресурсів за допомогою фінансових та технічних показників, що дає змогу своєчасно коригувати стратегію виробництва і підвищувати економічну результативність господарства.

2.2. Структурно-динамічний аналіз витрат на виробництво продукції рослинництва

Показник собівартості відіграє ключову роль у визначенні ефективності виробництва продукції рослинництва, оскільки він відображає всі витрати на виробництво одиниці продукції. Зниження собівартості без втрати якості продукції дозволяє підвищити прибутковість господарства та його конкурентоспроможність на ринку. Висока собівартість може свідчити про неефективне використання ресурсів, надмірні витрати на матеріали або низьку продуктивність техніки і праці. Раціональне планування виробничих процесів, оптимізація норм витрат на насіння, добрива та пестициди сприяє зменшенню собівартості і підвищенню рентабельності. Контроль за трудовими витратами та ефективність використання машинно-тракторного парку також безпосередньо впливає на рівень собівартості. Впровадження сучасних технологій обробітку ґрунту та автоматизації процесів дозволяє знизити витрати і скоротити час виробництва. Таким чином, собівартість виступає одним із головних показників, що визначає економічну ефективність виробництва продукції рослинництва, і її постійний моніторинг є необхідною умовою підвищення продуктивності та прибутковості господарства. Для аналізу собівартості та визначення впливу на неї різних факторів розглянемо динаміку виробничої собівартості продукції ФГ «БОЯР АГРО» (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Динаміка виробничої собівартості продукції рослинництва
ФГ «БОЯР АГРО»**

Показники	Роки					Відхилення (+/-) 2024 р. від 2020 р.
	2020	2021	2022	2023	2024	
Витрати на 1 га, грн.						
– зернові	14273,2	14975,3	15320,1	15920,6	16538,6	2265,4
– соняшник	21523,5	23781,6	23909,8	24853,2	25028,1	3504,6
– овочі	34538,2	36840,1	40428,2	46732,9	51642,9	17104,7
– коренеплоди	22960,3	24536,8	29741,7	34752,1	38564,2	15603,9
Урожайність, ц/га						
– зернові	40,4	49,4	32,1	35,7	32,3	-8,1
– соняшник	24,1	28,6	27,1	26,3	17,0	-7,1
– овочі	113,1	128,0	166,3	181,5	189,3	76,2
– коренеплоди	84,9	80,4	70,2	61,3	65,4	-19,5
Собівартість 1 ц, грн.						
– зернові	353,30	303,14	477,26	445,96	512,03	158,73
– соняшник	893,09	831,52	882,28	944,99	1472,24	579,15
– овочі	305,38	287,81	243,10	257,48	272,81	-32,57
– коренеплоди	270,44	305,18	423,67	566,92	589,67	319,23

Джерело: обчислено автором

Аналізуючи дані таблиці 2.4 можна відзначити кілька важливих тенденцій. Так, протягом 2020-2024 рр. витрати на 1 га зросли за всіма культурами, найбільше – для овочів (на 17,1 тис. грн.) та коренеплодів (на 15,6 тис. грн.), що свідчить про значну капіталомісткість їхнього виробництва. Для зернових і соняшнику приріст витрат був меншим, проте стабільним. Урожайність демонструє суперечливу динаміку: по зернових і соняшнику спостерігається спад, відповідно на 8,1 ц/га і 7,1 ц/га, що негативно позначилося на собівартості. Особливо критичним є падіння врожайності соняшнику до 17 ц/га у 2024 році, що призвело до різкого зростання собівартості 1 ц до 1472,24 грн. Натомість овочі характеризуються істотним підвищенням урожайності – на 76,2 ц/га, що компенсувало зростання витрат і навіть знизило собівартість 1 ц на 32,57 грн. Для коренеплодів урожайність суттєво знизилася (на 19,5 ц/га), що спричинило

різке зростання собівартості з 270,44 грн. у 2020 р. до 589,67 грн. у 2024 р.

Отже, найбільш ефективними за аналізований період виявилися овочі, які завдяки високій урожайності змогли утримати відносно стабільний рівень собівартості. Водночас зернові, соняшник і коренеплоди виявилися більш уразливими до коливань урожайності, що прямо вплинуло на зростання витрат виробництва й підвищення собівартості одиниці продукції. Це вказує на необхідність оптимізації технологій вирощування та підвищення продуктивності культур з нижчою стабільністю урожайності.

Крім того, подальше вивчення структури собівартості продукції рослинництва є необхідним кроком для виявлення основних статей витрат і визначення напрямів їх оптимізації. Це дозволяє оцінити ефективність використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів і своєчасно реагувати на зростання витрат. Аналіз структури собівартості допомагає визначити резерви зниження витрат і підвищення прибутковості виробництва. Крім того, знання складових собівартості є основою для формування конкурентоспроможної цінової політики аграрних підприємств.

За результатами такого аналізу формуються заходи, спрямовані на зменшення собівартості продукції рослинництва та на підвищення ефективності її виробництва в майбутньому періоді. Дослідження складових собівартості продукції рослинництва ФГ «БОЯР АГРО» відображене у таблицях 2.5 та 2.6.

Аналізуючи структуру собівартості зернових культур у 2020-2024 рр., можна відзначити певні тенденції. Найбільшу частку займають агрохімікати, хоча їх питома вага знизилася з 29,1% у 2020 р. до 24,0% у 2024 р., що може свідчити про оптимізацію використання засобів захисту рослин. Витрати на паливо залишаються стабільними в межах 21-22%, а інші матеріальні витрати демонструють поступове зростання – з 16,8% до 19,0%.

Важливим є й збільшення амортизаційних витрат із 8,7% до 13,6%, що вказує на активніше використання або оновлення основних фондів. У той же час частка витрат на оплату праці та соціальні відрахування скоротилася, особливо у 2024 р., коли прямі трудові витрати становили лише 3,3%, а соціальні

відрахування – 1,3%. Загалом структура собівартості зернових поступово зміщується у бік зростання матеріальних та амортизаційних витрат при зниженні ролі трудових ресурсів.

Таблиця 2.5

Структура собівартості зернових культур і соняшника у 2020-2024 рр.

статті		Посівний матеріал	Паливо	Агрохімікати	Витрати на аутсорсингові послуги	Інші матеріальні витрати	Прямі трудові витрати	Обов'язкові соціальні відрахування	Витрати на амортизацію	Інші прямі та загальновиробничі витрати	Разом
продукція											
Зернові											
2020	тис. грн.	165	410	556	23	322	98	27	167	145	1913,0
	%	8,6	21,4	29,1	1,2	16,8	5,1	1,4	8,7	7,6	100,0
2021	тис. грн.	173	469	568	27	342	106	31	194	157	2067,0
	%	8,4	22,7	27,5	1,3	16,5	5,1	1,5	9,4	7,6	100,0
2022	тис. грн.	195	512	593	32	379	143	55	269	166	2344,0
	%	8,3	21,8	25,3	1,4	16,2	6,1	2,3	11,5	7,1	100,0
2023	тис. грн.	241	606	641	38	438	164	51	327	232	2738,0
	%	8,8	22,1	23,4	1,4	16,0	6,0	1,9	11,9	8,5	100,0
2024	тис. грн.	287	643	721	43	573	99	38	409	197	3010,0
	%	9,5	21,4	24,0	1,4	19,0	3,3	1,3	13,6	6,5	100,0
Соняшник											
2020	тис. грн.	415	945	343	149	834	284	117	116	542	3745,0
	%	11,1	25,2	9,2	4,0	22,3	7,6	3,1	3,1	14,5	100,0
2021	тис. грн.	498	1017	395	173	921	338	193	152	403	4090,0
	%	12,2	24,9	9,7	4,2	22,5	8,3	4,7	3,7	9,9	100,0
2022	тис. грн.	395	894	327	138	872	313	155	137	475	3706,0
	%	10,7	24,1	8,8	3,7	23,5	8,4	4,2	3,7	12,8	100,0
2023	тис. грн.	426	827	362	145	921	235	103	74	188	3281,0
	%	13,0	25,2	11,0	4,4	28,1	7,2	3,1	2,3	5,7	100,0
2024	тис. грн.	397	846	327	142	835	224	108	153	247	3279,0
	%	12,1	25,8	10,0	4,3	25,5	6,8	3,3	4,7	7,5	100,0

Джерело: обчислено автором

У виробництві соняшника структура витрат має інші акценти. Протягом 2020-2024 рр. стабільно найбільшу частку займали паливо (близько 25%) та інші матеріальні витрати (22-28%). Значною статтею залишаються витрати на посівний матеріал (10-13%), що пов'язано з високою вартістю гібридного насіння. Агрохімікати у структурі витрат соняшника займають відносно невелику частку – 9-11%, на відміну від зернових, де цей показник є ключовим.

Витрати на амортизацію протягом аналізованого періоду коливалися в межах 2,3-4,7%, тобто вони мають менший вплив на собівартість порівняно із зерновими культурами. Прямі трудові витрати та соціальні відрахування загалом становлять близько 10-12% собівартості, що вказує на вищу роль людського ресурсу в технології вирощування соняшника.

Отже, основна відмінність між структурами полягає в тому, що у виробництві зернових ключовим фактором витрат є агрохімікати та амортизація, тоді як у соняшнику найбільше значення мають паливо, насіння та інші матеріальні витрати. Це свідчить про різну ресурсомісткість культур: зернові більш залежні від хімічного та технічного забезпечення, а соняшник – від енергоресурсів і якісного насінневого матеріалу.

Дані таблиці 2.6 свідчать про різноспрямовані тенденції у структурі собівартості овочевих культур і коренеплодів у 2020-2024 рр. У виробництві овочевих культур найбільшу частку стабільно займають агрохімікати (32-36%), витрати на паливо (18-20%), посівний матеріал (6-8%). Протягом періоду спостерігається зростання витрат на амортизацію (з 68 тис. грн. у 2020 р. до 103 тис. грн. у 2024 р.) та інші прямі й загальновиробничі витрати (з 71 тис. грн. до 164 тис. грн.), що відображає підвищення навантаження на технічні й організаційні ресурси. Помітним є різке скорочення витрат на аутсорсингові послуги у 2024 р. (лише 2,7% проти понад 10% у попередні роки), що могло бути наслідком оптимізації виробничих процесів. Загальна собівартість овочів зросла з 1081 тис. грн. у 2020 р. до 1591 тис. грн. у 2024 р., тобто майже на 47%.

У структурі витрат на вирощування коренеплодів найбільшою статтею є паливо, частка якого постійно зростала – з 22,8% у 2020 р. до 27,4% у 2024 р. Значну частину також займають інші матеріальні витрати, які збільшилися з 20,1% до 25,2%. При цьому відбулося поступове зменшення витрат на посівний матеріал (з 9,9% до 8,9%) та аутсорсингові послуги (з 11,9% до 8,1%). Загальна собівартість коренеплодів мала стійку тенденцію до зниження – з 413 тис. грн. у 2020 р. до 270 тис. грн. у 2024 р., тобто майже на 35%, що може свідчити про успішну оптимізацію витрат.

Таблиця 2.6

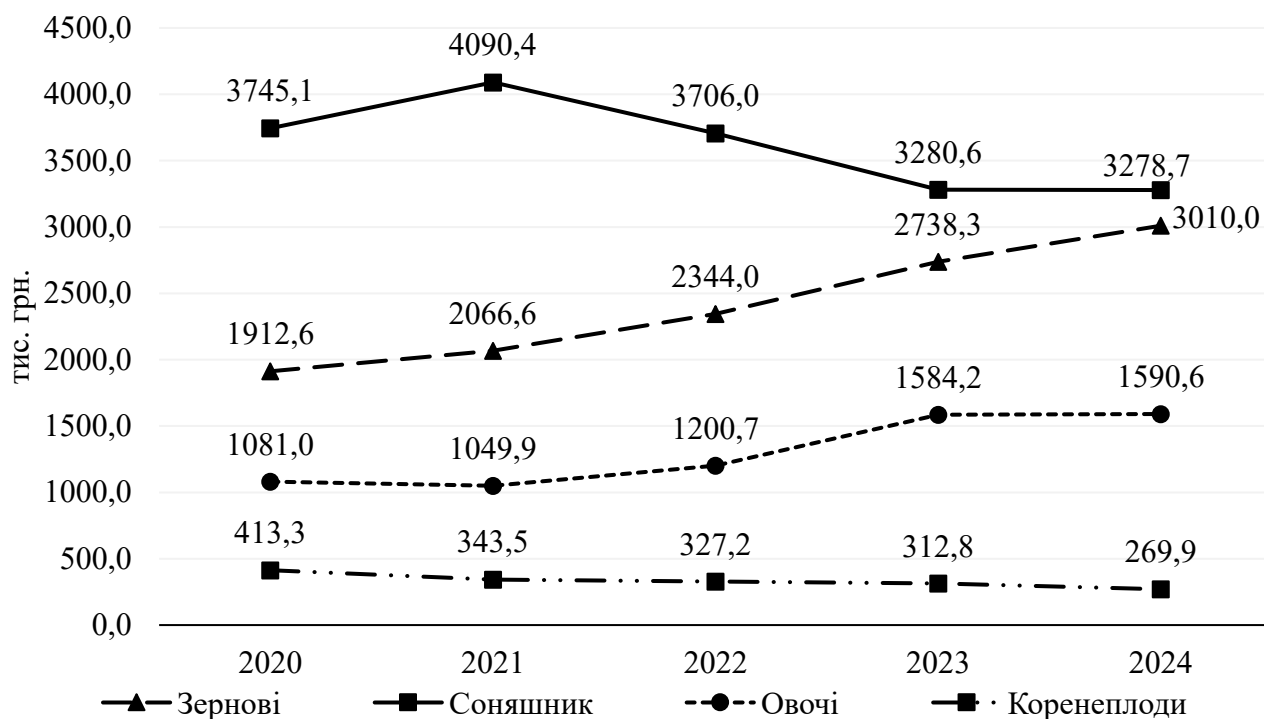
Структура собівартості овочевих культур і коренеплодів у 2020-2024 рр.

продукція	статті	Посівний матеріал	Паливо	Агрохімікати	Витрати на аутсорсингові послуги	Інші матеріальні витрати	Прямі трудові витрати	Обов'язкові соціальні відрахування	Витрати на амортизацію	Інші прямі та загальнозаводські витрати	Разом
Овочі											
2020	тис. грн.	68	206	388	134	74	56	16	68	71	1081,0
	%	6,3	19,1	35,9	12,4	6,8	5,2	1,5	6,3	6,6	100,0
2021	тис. грн.	71	212	368	121	76	54	14	65	69	1050,0
	%	6,8	20,2	35,0	11,5	7,2	5,1	1,3	6,2	6,6	100,0
2022	тис. грн.	93	241	393	137	79	61	21	73	103	1201,0
	%	7,7	20,1	32,7	11,4	6,6	5,1	1,7	6,1	8,6	100,0
2023	тис. грн.	137	292	527	169	98	82	38	93	148	1584,0
	%	8,6	18,4	33,3	10,7	6,2	5,2	2,4	5,9	9,3	100,0
2024	тис. грн.	128	302	538	43	173	99	41	103	164	1591,0
	%	8,0	19,0	33,8	2,7	10,9	6,2	2,6	6,5	10,3	100,0
Коренеплоди											
2020	тис. грн.	41	94	45	49	83	28	11	15	47	413,0
	%	9,9	22,8	10,9	11,9	20,1	6,8	2,7	3,6	11,4	100,0
2021	тис. грн.	37	79	43	34	72	24	9	11	35	344,0
	%	10,8	23,0	12,5	9,9	20,9	7,0	2,6	3,2	10,2	100,0
2022	тис. грн.	34	83	39	32	69	21	8	9	32	327,0
	%	10,4	25,4	11,9	9,8	21,1	6,4	2,4	2,8	9,8	100,0
2023	тис. грн.	31	85	37	28	71	19	7	8	27	313,0
	%	9,9	27,2	11,8	8,9	22,7	6,1	2,2	2,6	8,6	100,0
2024	тис. грн.	24	74	32	22	68	16	6	7	21	270,0
	%	8,9	27,4	11,9	8,1	25,2	5,9	2,2	2,6	7,8	100,0

Джерело: обчислено автором

Таким чином, виробництво овочів характеризується підвищенням загальних витрат і ускладненням структури собівартості, тоді як коренеплоди демонструють зворотну тенденцію – зниження витрат за рахунок скорочення частки допоміжних і трудових ресурсів.

На рисунку 2.2 унаочнено динаміку собівартості продукції рослинництва ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр.

Рис. 2.2. Динаміка витрат ФГ «БОЯР АГРО» на виробництво продукції рослинництва

Джерело: побудовано автором за даними господарства

Дані рисунку 2.2 показують, що найбільш стабільне зростання спостерігається у виробництві зернових культур: витрати піднялися з 1912,6 тис. грн. у 2020 р. до 3010,0 тис. грн. у 2024 р., що свідчить про поступове нарощування обсягів виробництва та підвищення ресурсомісткості. Витрати на соняшник, навпаки, мали спадну тенденцію після 2021 р.: з максимуму 4090,4 тис. грн. вони знизилися до 3278,7 тис. грн. у 2024 р., що може бути пов'язано з коригуванням посівних площ або оптимізацією витрат. Для овочевих культур характерне поступове зростання витрат: з 1081,0 тис. грн. у 2020 р. до 1590,6 тис. грн. у 2024 р., при цьому особливо різкий стрибок зафіксовано у 2023 р., що може бути наслідком подорожчання матеріальних ресурсів та енергоресурсів. У виробництві коренеплодів витрати мали чітко виражену спадну динаміку: від 413,3 тис. грн. у 2020 р. до 269,9 тис. грн. у 2024 р., що свідчить про скорочення їх виробництва або зниження економічної доцільності вирощування. Загалом, структура витрат демонструє переорієнтацію господарства на зернові та овочі, тоді як коренеплоди та соняшник втрачають економічну привабливість.

2.3. Аналіз економічної ефективності виробництва продукції рослинництва

Аналіз економічної ефективності виробництва продукції рослинництва є необхідною передумовою формування та реалізації організаційно-економічного механізму функціонування агропідприємств. Він дозволяє виявити сильні та слабкі сторони виробничої діяльності, оцінити рівень використання ресурсів і досягнуту продуктивність, а також визначити напрями оптимізації витрат. Такий аналіз забезпечує обґрунтування управлінських рішень щодо вибору структури посівних площ, удосконалення технологій вирощування, підвищення урожайності та конкурентоспроможності продукції. Крім того, він слугує базою для прогнозування фінансових результатів, розробки інвестиційних програм і підвищення стійкості підприємства в умовах ринкових коливань. Без системного аналізу економічної ефективності неможливо забезпечити дієвість організаційно-економічного механізму, оскільки його інструменти та важелі повинні спиратися на реальні показники результативності виробництва.

Прибуток як основний показник ефективності виробництва продукції рослинництва має ключове значення для забезпечення стабільного розвитку аграрних підприємств. Він відображає кінцевий результат виробничо-господарської діяльності, інтегруючи вплив урожайності, рівня витрат, цінової кон'юнктури та ефективності використання ресурсів. Його дослідження дозволяє оцінити рентабельність окремих культур, визначити найбільш прибуткові напрями виробництва та виявити фактори, що стримують зростання фінансових результатів. Аналіз прибутку створює підґрунтя для прийняття управлінських рішень щодо оптимізації витрат, удосконалення технологій та вибору ефективної структури посівів. Таким чином, системне вивчення прибутковості є невід'ємною складовою управління організаційно-економічним механізмом виробництва у рослинництві.

Абсолютну величину прибутку (збитку) підприємства встановлюють за річним звітом про фінансові результати, аналіз якого наведено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Аналіз фінансових результатів ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр., тис. грн.

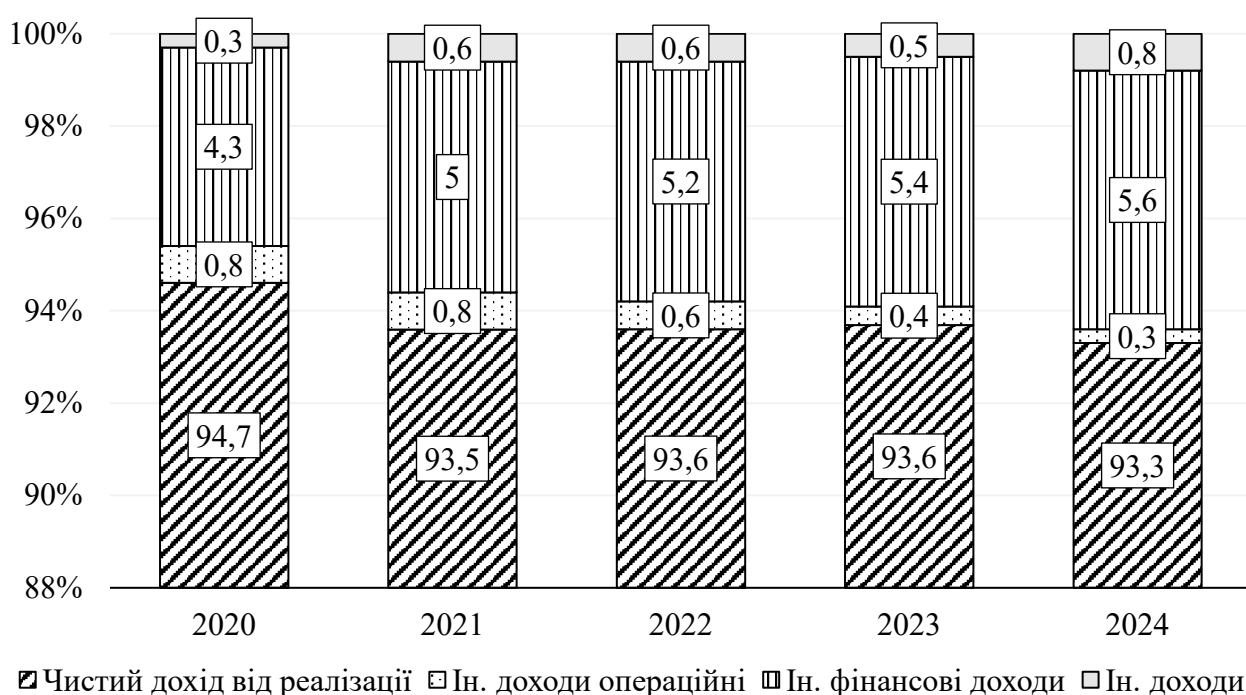
Показники	Роки					Відхилення (+/-) 2024 р. від 2020 р.
	2020	2021	2022	2023	2024	
Чистий дохід від реалізації	14320	14718	15084	15628	15962	1642,00
Собівартість реалізації продукції	9083	9551	10578	10916	11049	1966,00
Валовий прибуток/збиток (+/-)	5237	5167	4506	4712	4913	-324,00
Ін. доходи операційні	115	129	98	75	53	-62,00
Витрати адміністративні	2593	2861	3012	3621	3982	1389,00
Витрати на збут	241	263	292	308	392	151,00
Ін. витрати операційні	185	219	295	204	129	-56,00
Фінансовий результат діяльності операційної (+/-)	2333	1953	1005	654	463	-1870,00
Ін. фінансові доходи	649	792	836	905	951	302,00
Ін. доходи	45	96	102	83	143	98,00
Фінансові витрати	782	690	562	837	941	159,00
Ін. витрати	84	90	77	46	93	9,00
Фінансовий результат до оподаткування (+/-)	2161	2061	1304	759	523	-1638,00
Податок на прибуток	389	371	235	137	94	-294,84
Чистий прибуток/збиток (+/-)	1772	1690	1069	622	429	-1343,16

Джерело: складено автором за даними господарства

Аналіз фінансових результатів ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр. на підставі даних таблиці 2.7 показує як позитивні, так і негативні тенденції у діяльності підприємства. Чистий дохід від реалізації зріс на 1642 тис. грн., однак темпи його приросту виявилися повільнішими за темпи зростання собівартості продукції (+1966 тис. грн.), що зумовило зниження валового прибутку на 324 тис. грн. Додаткові операційні доходи поступово скорочувалися (-62 тис. грн.), тоді як адміністративні та збутові витрати відчутно зросли (+1389 та +151 тис. грн. відповідно), що негативно вплинуло на фінансовий результат від операційної діяльності, який зменшився на 1870 тис. грн. Незважаючи на певне зростання інших фінансових доходів, загальний результат до оподаткування скоротився на 1638 тис. грн., а чистий прибуток – на 1343 тис. грн., що свідчить про поступове зниження рентабельності підприємства. У цілому, зростання витрат при відносно

низьких темпах зростання доходів стало ключовим фактором зменшення ефективності діяльності ФГ «БОЯР АГРО» у досліджуваний період.

Надалі вивчення структури доходів і витрат є важливим інструментом оцінки роботи підприємства, оскільки дозволяє визначити основні джерела формування прибутку та напрями використання ресурсів. Такий аналіз допомагає виявити резерви зниження витрат, оптимізувати виробничі процеси та підвищити ефективність управління. Безпосередньо аналіз структури доходів і витрат ФГ «БОЯР АГРО» представлено на рисунках 2.3 та 2.4.

Рис. 2.3. Аналіз структури доходів ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними господарства

Аналіз структури доходів ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр. показує відносну стабільність у співвідношенні основних джерел надходжень із поступовими структурними змінами (рис. 2.3). Найбільшу питому вагу традиційно займає чистий дохід від реалізації продукції, який у 2024 р. становив 93,3%, що на 1,36 в.п. менше, ніж у 2020 р. Це свідчить про деяке зниження ролі реалізаційних доходів у загальній структурі, хоча вони залишаються домінуючими. Водночас простежується позитивна тенденція до зростання

частки інших фінансових доходів, які підвищилися з 4,3% у 2020 р. до 5,6% у 2024 р., що може бути результатом більш активного використання фінансових інструментів чи інвестиційної діяльності. Натомість частка інших операційних доходів скоротилася з 0,8% до 0,3%, що свідчить про зменшення ролі побічних джерел надходжень у формуванні загальних доходів. Незначне зростання інших доходів (з 0,3% до 0,8%) демонструє диверсифікацію прибуткових напрямів, хоча їхня частка залишається незначною. У цілому структура доходів характеризується високою залежністю від реалізації продукції, що робить фінансові результати підприємства вразливими до коливань ринку, але зростання фінансових доходів є позитивним сигналом для підвищення фінансової стійкості.

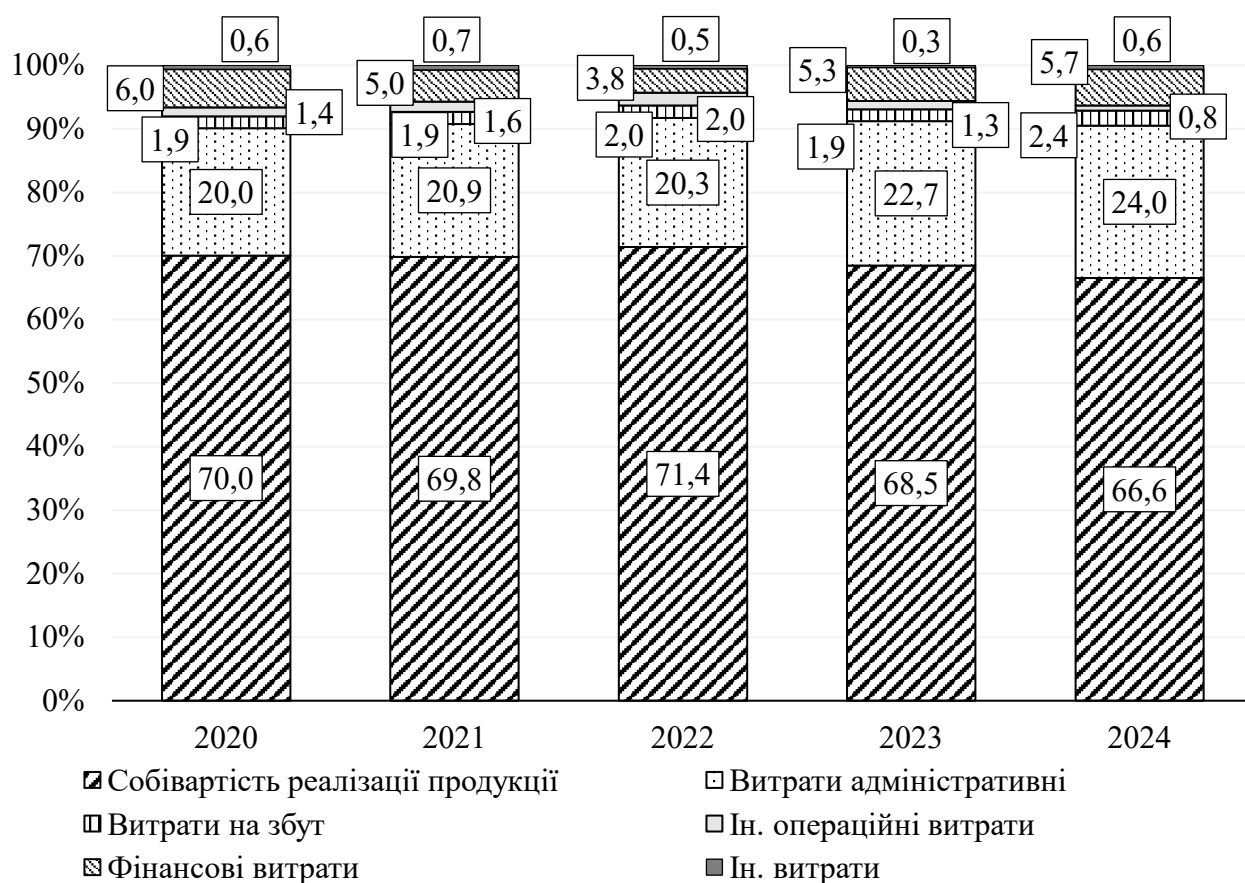

Рис. 2.4. Аналіз структури витрат ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр.,%

Джерело: побудовано автором за даними господарства

Аналіз структури витрат ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр. свідчить про суттєві зрушення у розподілі фінансових ресурсів підприємства (рис. 2.4). Найбільшу частку в загальній структурі традиційно займає собівартість реалізованої продукції, однак її питома вага зменшилася з 70,0% у 2020 р. до 66,6% у 2024 р. (–3,43 в.п.), що може свідчити про підвищення ефективності використання виробничих ресурсів або ж про зростання ролі інших видів витрат. Натомість адміністративні витрати демонструють виражену тенденцію до збільшення: з 20,0% у 2020 р. вони зросли до 24,0% у 2024 р. (+4,01 в.п.), що свідчить про посилення навантаження на управлінську сферу та потребує контролю для недопущення надмірного зростання непродуктивних витрат.

Витрати на збут упродовж досліджуваного періоду коливалися в межах 1,9-2,4%, а у 2024 р. зросли на 0,51 в.п., що може бути пов'язано з активізацією реалізаційної діяльності та розширенням ринків збуту. Інші операційні витрати знизилися з 1,4% до 0,8% (–0,65 в.п.), що свідчить про оптимізацію допоміжних напрямів діяльності. Частка фінансових витрат у структурі зменшилася з 6,0% у 2020 р. до 5,7% у 2024 р., тобто на 0,36 в.п., що може бути наслідком більш раціональної кредитної політики чи зниження боргового навантаження. Інші витрати залишаються незначними і практично не впливають на загальну структуру.

У цілому структура витрат ФГ «БОЯР АГРО» характеризується тенденцією до зменшення виробничих витрат при одночасному зростанні адміністративних, що свідчить про певний дисбаланс у витратній політиці підприємства й потребує посилення уваги до ефективності управлінських витрат.

Оскільки ключовим у зростанні загальної величини прибутку є саме прибуток від діяльності операційної, подальший аналіз буде зосереджено на ньому. Загалом застосування факторного аналізу дає можливість визначити внутрішні резерви зростання прибутку, тому цей метод широко використовується в системі управління підприємством. Вихідні показники для оцінки впливу окремих чинників на прибуток наведено в таблиці 2.8.

Початкові показники для визначення впливу факторів на прибуток від операційної діяльності ФГ «БОЯР АГРО», тис. грн.

№ з/п	Показник	2022 р.	2023 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р.
		(фактично)	(в цінах 2022 р.)	(фактично)	(в цінах 2023 р.)	(фактично)
	A	1	2	3	4	5
1	Чистий дохід, отриманий при реалізації продукції (ЧД)	15084	10776,8	15628	12968,1	15962
2	Собівартість реалізації продукції (С)	10578	7562,47	10916	9058,08	11049
3	Інші операційні витрати (ОВ)	3599	2571,31	4133	3420,33	4503
4	Прибуток від діяльності операційної (ОП)	1005	648,02	654	480,46	463

Джерело: розраховано автором за даними господарства

Проведемо покрокове визначення показників у графах 2 і 4, тобто приведення даних таблиці до порівнянного вигляду.

1) чистий дохід за оцінками попереднього року:

– для 2023 року:

$$\text{ЧД}_{2023\text{п}} = \text{ЧД}_{2022} \times V_{2023} / V_{2022} = 15084 \times 551,7 / 772,2 = 10776,8 \text{ тис. грн.}$$

де ЧД_{2022} – чистий дохід у 2022 році;

V_{2022} – обсяги реалізації 2022 року в одиницях (ц);

V_{2023} – обсяги реалізації 2023 року в одиницях (ц).

Чистий дохід 2023 року за оцінками 2022 року дорівнює 10776,8 тис. грн.

– для 2024 року:

$$\text{ЧД}_{2024\text{п}} = \text{ЧД}_{2023} \times V_{2024} / V_{2023} = 15628 \times 457,8 / 551,7 = 12968,1 \text{ тис. грн.}$$

де ЧД_{2023} – чистий дохід у 2023 році;

V_{2023} – обсяги реалізації 2023 року в одиницях (ц);

V_{2024} – обсяги реалізації 2024 року в одиницях (ц).

Чистий дохід 2024 року за оцінками 2023 року дорівнює 12968,1 тис. грн.

2) собівартість реалізації продукції за оцінками попереднього року:

– для 2023 року:

$$C_{2023п} = C_{2022} \times V_{2023} / V_{2022} = 10578 \times 551,7 / 772,2 = 7562,47 \text{ тис. грн.}$$

де C_{2022} – собівартість реалізації продукції в 2022 році.

Собівартість проданої продукції 2023 року за оцінками 2022 року дорівнює 7562,47 тис. грн.

– для 2024 року:

$$C_{2024п} = C_{2023} \times V_{2024} / V_{2023} = 10916 \times 457,8 / 551,7 = 9058,08 \text{ тис. грн.}$$

де C_{2023} – собівартість реалізації продукції в 2023 році.

Собівартість реалізації продукції 2024 року за оцінками 2023 року дорівнює 9058,08 тис. грн.

3) інші операційні витрати за оцінками попереднього року:

– для 2023 року:

$$OB_{2023п} = OB_{2022} \times V_{2023} / V_{2022} = 3599 \times 551,7 / 772,2 = 2571,31 \text{ тис. грн.}$$

де OB_{2022} – інші операційні витрати в 2022 році.

Інші операційні витрати 2023 року за оцінками 2022 року дорівнюють 2571,31 тис. грн.

– для 2024 року:

$$OB_{2024п} = OB_{2023} \times V_{2024} / V_{2023} = 4133 \times 457,8 / 551,7 = 3420,33 \text{ тис. грн.}$$

де OB_{2023} – інші операційні витрати в 2023 році.

Інші операційні витрати 2024 року за оцінками 2023 року дорівнюють 3420,33 тис. грн.

4) прибуток від діяльності операційної за оцінками попереднього року:

– для 2023 року:

$$OP_{2023п} = ЧД_{2023п} - (C_{2023п} + OB_{2023п}) = 10776,8 - (7562,47 + 2571,31) = 648,02 \text{ тис. грн.}$$

Прибуток від діяльності операційної 2023 року за оцінками 2022 року дорівнює 648,02 тис. грн.

– для 2024 року:

$$OP_{2024п} = ЧД_{2024п} - (C_{2024п} + OB_{2024п}) = 12968,1 - (9058,08 + 3420,33) = 480,46 \text{ тис. грн.}$$

Прибуток від діяльності операційної 2024 року за оцінками 2023 року дорівнює 480,46 тис. грн.

Спираючись на дані таблиці 2.8, визначимо вплив факторів на зміну прибутку від діяльності операційної.

В 2023 році прибуток скоротився на 351 тис. грн.:

$$\text{рядок 4 гр.3} - \text{рядок 4 гр.1} = 654 - 1005 = -351 \text{ тис. грн.}$$

В 2024 році прибуток скоротився на 191 тис. грн.:

$$\text{рядок 4 гр.5} - \text{рядок 4 гр.3} = 463 - 654 = -191 \text{ тис. грн.}$$

Скороченню прибутку від діяльності операційної сприяли чинники:

1) зміна чистого доходу:

– для 2023 року:

$$\Delta \text{ЧД}_{2023} = \text{ЧД}_{2023} - \text{ЧД}_{2023\text{п}} = 15628 - 10776,8 = 4851,2 \text{ тис. грн.}$$

– для 2024 року:

$$\Delta \text{ЧД}_{2024} = \text{ЧД}_{2024} - \text{ЧД}_{2024\text{п}} = 15962 - 12968,1 = 2993,9 \text{ тис. грн.}$$

За сприяння цього чинника прибуток 2023 року збільшився на 4851,2 тис. грн., а в 2024 році – на 2993,9 тис. грн.

2) зміна собівартості реалізації продукції:

– для 2023 року:

$$\Delta \text{С}_{2023} = \text{С}_{2023} - \text{С}_{2023\text{п}} = 10916 - 7562,47 = 3353,53 \text{ тис. грн.}$$

Собівартість реалізації продукції в 2023 році збільшилася на 3353,53 тис. грн., а прибуток на таку суму скоротився.

– для 2024 року:

$$\Delta \text{С}_{2024} = \text{С}_{2024} - \text{С}_{2024\text{п}} = 11049 - 9058,08 = 1990,92 \text{ тис. грн.}$$

Собівартість реалізації продукції в 2024 році збільшилася на 1990,92 тис. грн., а прибуток на таку суму скоротився.

3) зміна інших операційних витрат:

– для 2023 року:

$$\Delta \text{ОВ}_{2023} = \text{ОВ}_{2023} - \text{ОВ}_{2023\text{п}} = 4133 - 2571,31 = 1561,69 \text{ тис. грн.}$$

– для 2024 року:

$$\Delta \text{ОВ}_{2024} = \text{ОВ}_{2024} - \text{ОВ}_{2024\text{п}} = 4503 - 3420,33 = 1082,67 \text{ тис. грн.}$$

Через зростання цих витрат відбулося скорочення прибутку в 2023 році на 1561,69 тис. грн., а в 2024 році – на 1082,67 тис. грн.

4) зміна обсягів реалізації:

– для 2023 року:

$$\Delta \text{РП}_{2023} = \text{П}_{2022} \times \text{C}_{2023\text{п}} / \text{C}_{2022} - \text{П}_{2022} = 1005 \times 7562,47 / 10578 - 1005 = -286,98 \text{ тис. грн.}$$

– для 2024 року:

$$\Delta \text{РП}_{2024} = \text{П}_{2023} \times \text{C}_{2024\text{п}} / \text{C}_{2023} - \text{П}_{2023} = 654 \times 9058,08 / 10916 - 654 = -111,31 \text{ тис. грн.}$$

За результатами проведення факторного аналізу збалансуємо чинники, які зумовили фактичне отримання прибутку (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Баланс факторів, що визначають фактичний прибуток від операційної діяльності ФГ «БОЯР АГРО», тис. грн.

Показники	Зміна 2023 року порівняно з 2022 роком	Зміна 2024 року порівняно з 2023 роком
Зміна факторів:		
– чистого доходу	+4851,2	+2993,9
– собівартості реалізованої продукції	-3353,53	-1990,92
– інших операційних витрат	-1561,69	-1082,67
– обсягів реалізації	-286,98	-111,31
Разом	-351	-191

Джерело: розраховано автором

Таким чином, у 2023-2024 роках прибуток знизився переважно внаслідок збільшення витрат на виробництво продукції рослинництва (витратного чинника). Проте ФГ «БОЯР АГРО» має резерви для потенційного зростання прибутку:

– в 2023 році:

1) скорочення собівартості реалізації продукції – 3353,53 тис. грн.;

2) зменшення інших операційних витрат – 1561,69 тис. грн.;
3) збереження обсягу реалізації на рівні попереднього року – 286,98 тис. грн.

– в 2024 році:

1) скорочення собівартості реалізації продукції – 1990,92 тис. грн.;
2) зменшення інших операційних витрат – 1082,67 тис. грн.;
3) збереження обсягу реалізації на рівні попереднього року – 111,31 тис. грн.

Загалом резерв у 2023 році становить 5202,2 тис. грн., а резерв у 2024 році – 3184,9 тис. грн.

Наступним кроком дослідження економічної ефективності у рослинництві визначається аналіз прибутку ФГ «БОЯР АГРО» за окремими видами продукції, що є необхідним для визначення найбільш рентабельних культур і оцінки ефективності використання земельних і матеріальних ресурсів. Такий підхід дає змогу виявити, які культури забезпечують найбільший фінансовий результат, а які потребують оптимізації витрат чи зміни технологій вирощування. Крім того, детальний аналіз дозволяє формувати обґрунтовані управлінські рішення щодо структури посівів, спрямованих на підвищення загальної прибутковості господарства. Аналізуючи дані таблиці 2.10, можна зробити висновок, що за період 2020-2024 рр. відбулися суттєві зміни у рівні реалізації, цін, собівартості та прибутковості окремих культур.

Реалізація зернових у 2024 р. зросла на 465 ц порівняно з 2020 р., проте прибуток знизився на 175,74 тис. грн. через підвищення собівартості на 158,73 грн./ц. Соняшник зазнав найбільшого скорочення: обсяг реалізації зменшився на 1966,4 ц, а прибуток упав на 555,5 тис. грн., що пояснюється значним зростанням собівартості (на 579,15 грн./ц) при відносно невеликому зростанні ціни.

Овочева продукція показала найбільш позитивну динаміку: реалізація зросла на 2290,41 ц, ціна підвищилася на 588,98 грн./ц, а собівартість навпаки знизилася на 32,57 грн./ц. Це дало змогу різко збільшити прибуток майже у 9 разів (з 489,69 тис. грн. до 4430,43 тис. грн.). Коренеплоди виявилися найменш

ефективними: попри невелике зростання реалізації (на 465 ц) та підвищення ціни на 103,38 грн./ц, різке зростання собівартості на 319,23 грн./ц призвело до падіння прибутку на 1157,34 тис. грн.

Таблиця 2.10

**Аналіз прибутку ФГ «БОЯР АГРО» за окремими видами продукції
рослинництва**

Показники	Роки					Відхилення (+/-) 2024 р. від 2020 р.
	2020	2021	2022	2023	2024	
Реалізація. ц						
– зернові	5413,6	6817,2	4911,3	6140,4	5878,6	465,00
– соняшник	4193,4	4919,2	4200,5	3471,6	2227	-1966,40
– овочі	3540,03	3648	4939,11	6152,85	5830,44	2290,41
– коренеплоди	5413,6	6817,2	4911,3	6140,4	5878,6	465,00
Середня ціна 1 ц, грн.						
– зернові	479,41	629,61	639,98	567,55	598,27	118,86
– соняшник	1085,29	1641,85	1501,5	1307,26	1584,71	499,42
– овочі	443,71	467,96	1402,5	1159,31	1032,69	588,98
– коренеплоди	510,34	499,34	451,95	561,72	613,72	103,38
Собівартість 1 ц, грн.						
– зернові	353,3	303,14	477,26	445,96	512,03	158,73
– соняшник	893,09	831,52	882,28	944,99	1472,24	579,15
– овочі	305,38	287,81	243,1	257,48	272,81	-32,57
– коренеплоди	270,44	305,18	423,67	566,92	589,67	319,23
Прибуток, тис. грн.						
– зернові	682,71	2225,61	799,17	746,61	506,97	-175,74
– соняшник	805,97	3986,18	2601,03	1257,66	250,47	-555,50
– овочі	489,69	657,19	5726,40	5548,82	4430,43	3940,74
– коренеплоди	1298,72	1323,63	138,89	-31,93	141,38	-1157,34

Джерело: розраховано автором

Отже, головним фактором формування прибутку виявилось співвідношення динаміки цін та собівартості. Якщо у випадку овочів поєднання зростання ціни та зниження витрат забезпечило максимальну ефективність, то для соняшнику і коренеплодів навпаки – зростання витрат нівелювало

можливості отримання прибутку. Це свідчить про необхідність контролю витрат і підвищення продуктивності саме у найбільш витратних культурах, а також доцільність розширення виробництва овочів як найбільш рентабельного напрямку.

Важливим інструментом для прийняття управлінських рішень щодо планування виробництва та ціноутворення продукції рослинництва є також обчислення показника рентабельності продукції. Цей аспект дослідження є необхідним для оцінки ефективності виробництва та прибутковості окремих видів продукції, що дозволяє виявити, яка продукція приносить максимальний прибуток, а яка потребує оптимізації витрат (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Аналіз рентабельності окремих видів продукції рослинництва
ФГ «БОЯР АГРО»**

Показники	Роки					Відхилення (+/-) 2024 р. від 2020 р.
	2020	2021	2022	2023	2024	
Рентабельність,%						
– зернові	35,69	107,70	34,09	27,26	16,84	-18,85
– соняшник	21,52	97,45	70,18	38,34	7,64	-13,88
– овочі	45,30	62,59	476,92	350,25	278,54	233,24
– коренеплоди	88,71	63,62	6,68	-0,92	4,08	-84,63

Джерело: розраховано автором

Аналізуючи у таблиці 2.11 динаміку рентабельності окремих видів продукції рослинництва ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр., можна відзначити значні коливання показників. Рентабельність зернових культур поступово знижувалася з 35,69% у 2020 р. до 16,84% у 2024 р., що свідчить про зростання витрат або зменшення прибутковості реалізації. Подібна тенденція спостерігається і щодо соняшнику, де після високих значень у 2021-2022 рр. показник зменшився до 7,64% у 2024 р., що може бути результатом зростання собівартості чи цінових коливань на ринку. Найбільш стрімке зростання

зафіксовано у виробництві овочів: з 45,30% у 2020 р. до 278,54% у 2024 р., тобто відбулося підвищення на 233,24 в. п., що свідчить про високу прибутковість даної культури. Водночас коренеплоди демонструють нестійку рентабельність: від високого рівня у 2020 р. (88,71%) до падіння у 2023 р. (-0,92%) з незначним відновленням у 2024 р. (4,08%), що вказує на значний вплив природно-кліматичних та економічних факторів на їх виробництво.

Загалом аналіз показує, що в структурі продукції господарства найбільш перспективними є овочі, тоді як зернові та соняшник поступово втрачають прибутковість, а виробництво коренеплодів характеризується високим ризиком і нестабільністю.

Узагальнений аналіз свідчить, що ефективність виробництва продукції рослинництва в ФГ «БОЯР АГРО» істотно залежить від структури посівних площ та рівня контролю собівартості. Найвищу рентабельність забезпечують овочеві культури, що обумовлює доцільність їх подальшого розвитку та інвестування у технології зберігання й переробки. Зернові культури залишаються стратегічно важливим напрямом, проте їх конкурентоспроможність можлива лише за умов оптимізації витрат та впровадження сучасних агротехнологій. Вирощування соняшнику та коренеплодів виявляє низьку економічну результативність через зростання собівартості, що потребує або скорочення обсягів виробництва, або глибокої модернізації технологій. Таким чином, формування збалансованого портфеля культур з орієнтацією на найбільш прибуткові напрями та активне застосування інноваційних рішень має стати ключовою стратегією підвищення прибутковості та фінансової стійкості господарства.

Висновки до другого розділу

1. Узагальнюючи результати проведеного аналізу організаційно-економічних особливостей діяльності ФГ «БОЯР АГРО», можна зробити висновок, що господарство відіграє вагомий роль у розвитку агровиробництва

регіону та демонструє стійку динаміку розвитку. Площа його земельних угідь упродовж 2020-2024 рр. коливалася в межах 401,6-430,2 га, при цьому частка ріллі стабільно зростала з 78,9% до 84,5%, що свідчить про орієнтацію на інтенсивне рослинництво. У структурі виробництва переважають зернові та технічні культури, зокрема озима пшениця, ячмінь і соняшник, які забезпечують основні надходження від реалізації продукції. Господарство має розвинену матеріально-технічну базу та кваліфікований персонал, що дозволяє дотримуватися оптимальних агротехнічних строків і досягати стабільної врожайності, зменшуючи втрати продукції на етапі зберігання. Системне впровадження ґрунтозахисних технологій, зрошення та моніторинг стану угідь сприяють збереженню родючості ґрунтів і підвищенню екологічної стійкості виробництва. Таким чином, ФГ «БОЯР АГРО» є ефективним аграрним підприємством, яке поєднує економічну результативність із екологічною та соціальною відповідальністю, забезпечуючи стабільне функціонування на регіональному аграрному ринку.

2. У результаті проведеного структурно-динамічного аналізу витрат на виробництво продукції рослинництва у 2020-2024 рр. виявлено кілька ключових тенденцій. Витрати на 1 га зросли за всіма культурами, найбільше – на овочі (+17,1 тис. грн.) та коренеплоди (+15,6 тис. грн.), що підтверджує їх високу капіталомісткість. Урожайність демонструє різноспрямовану динаміку: по зернових і соняшнику зафіксовано спад на 8,1 та 7,1 ц/га відповідно, тоді як овочі показали приріст урожайності на 76,2 ц/га. Це безпосередньо вплинуло на собівартість: для соняшнику вона зросла з 893,09 грн./ц у 2020 р. до 1472,24 грн./ц у 2024 р. (+579,15 грн.), а для коренеплодів – із 270,44 грн./ц до 589,67 грн./ц (+319,23 грн.). Водночас овочі, попри підвищення витрат, знизили собівартість на 32,57 грн./ц завдяки підвищенню урожайності. Загальна сума витрат зросла у зернових із 1912,6 тис. грн. до 3010,0 тис. грн., тоді як у соняшнику – навпаки, знизилася з 4090,4 тис. грн. до 3278,7 тис. грн. Структурний аналіз показав зростання ролі амортизаційних витрат у зернових (із 8,7% до 13,6%) та зменшення питомої ваги трудових ресурсів. Для овочів

характерне ускладнення структури витрат, тоді як у коренеплодів – їх оптимізація та скорочення загальної собівартості на 35%. Загалом господарство переорієнтовується на виробництво зернових і овочів, тоді як економічна привабливість соняшнику та коренеплодів поступово знижується. Спостережувані зміни підкреслюють необхідність оптимізації технологій вирощування, підвищення продуктивності культур та раціонального використання ресурсів для зниження собівартості та підвищення прибутковості господарства. Загалом аналіз витрат дозволяє визначати ключові резерви підвищення економічної ефективності рослинництва.

3. Аналіз економічної ефективності виробництва продукції рослинництва в ФГ «БОЯР АГРО» за період 2020-2024 рр. свідчить про неоднорідну динаміку фінансових результатів. Чистий дохід від реалізації зріс на 1642 тис. грн., але собівартість продукції збільшилася ще більше – на 1966 тис. грн., що призвело до скорочення валового прибутку на 324 тис. грн. Прибуток від операційної діяльності знизився з 1005 тис. грн. у 2022 р. до 463 тис. грн. у 2024 р., тобто на 542 тис. грн. Основними чинниками стали підвищення собівартості (+1990,9 тис. грн. у 2024 р.) та зростання інших операційних витрат (+1082,7 тис. грн.). Найбільш прибутковим напрямом стало виробництво овочів: їх рентабельність зросла з 45,3% у 2020 р. до 278,5% у 2024 р., а прибуток – майже у 9 разів (з 489,7 до 4430,4 тис. грн.). Натомість соняшник утратив 555,5 тис. грн. прибутку, а його рентабельність впала до 7,64%. Коренеплоди показали найбільше падіння – мінус 1157,3 тис. грн. прибутку і зниження рентабельності з 88,7% до 4,08%. Отже, найбільш перспективними культурами для господарства є овочі, тоді як виробництво соняшнику й коренеплодів вимагає або глибокої оптимізації витрат, або скорочення посівних площ. Результати аналізу структури доходів і витрат вказують на необхідність оптимізації собівартості та контролю адміністративних витрат для підвищення фінансової стійкості. Загалом, формування збалансованого портфеля культур із акцентом на високорентабельні напрямки та впровадження інноваційних технологій є ключовою умовою підвищення ефективності та прибутковості рослинництва.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

3.1. Напрями підвищення ефективності функціонування аграрного підприємства у галузі рослинництва

Ефективність функціонування аграрних підприємств у сучасних умовах набуває ключового значення, адже саме від рівня результативності їхньої діяльності залежить продовольча безпека держави, стійкість національної економіки та конкурентоспроможність аграрного сектору на світових ринках. Особливе місце у структурі сільгоспвиробництва займає галузь рослинництва, яка є базовою у формуванні продовольчих і кормових ресурсів, а також визначає рівень завантаженості переробних підприємств. У зв'язку з цим пошук і реалізація напрямів підвищення ефективності виробництва у рослинництві є важливим завданням як для окремих господарств, так і для галузі в цілому.

Слід зазначити, що ефективність у галузі рослинництва є багатогранною категорією, яку доцільно аналізувати у кількох площинах (рис. 3.1). Передусім варто зупинитися на економічній ефективності, яка традиційно розглядається як головний критерій результативності функціонування аграрного підприємства. Вона визначається співвідношенням отриманих результатів (урожайності сільськогосподарських культур, обсягу валової продукції, рівня доходів та прибутку) до витрат, понесених на їх виробництво. Іншими словами, економічна ефективність демонструє, наскільки доцільним та прибутковим є використання ресурсів підприємства. В умовах зростаючої конкуренції на аграрному ринку цей показник стає вирішальним, адже забезпечує підприємству фінансову стійкість, можливість для подальшого інвестування, впровадження інновацій та розширення виробництва.

Рис. 3.1. Ключові критерії ефективності у галузі рослинництва

Джерело: розроблено автором

Другим важливим аспектом є ресурсна ефективність, яка характеризує рівень раціонального використання наявних у господарстві ресурсів – земельних, трудових, матеріально-технічних та фінансових. У контексті земельних ресурсів це означає оптимізацію структури посівних площ, правильне застосування сівозмін, дотримання агротехнічних вимог щодо обробітку ґрунту та збереження його родючості. Щодо трудових ресурсів – важливим є не лише забезпечення підприємства кваліфікованою робочою силою, але й підвищення продуктивності праці за рахунок механізації, автоматизації та використання сучасної техніки. Матеріально-технічні ресурси потребують комплексної оцінки їхньої віддачі, адже надмірні витрати на паливо, добрива чи пестициди без відповідного зростання урожайності знижують загальний рівень ефективності. Таким чином, ресурсна ефективність дає можливість оцінити, наскільки повно та результативно використовується виробничий потенціал підприємства.

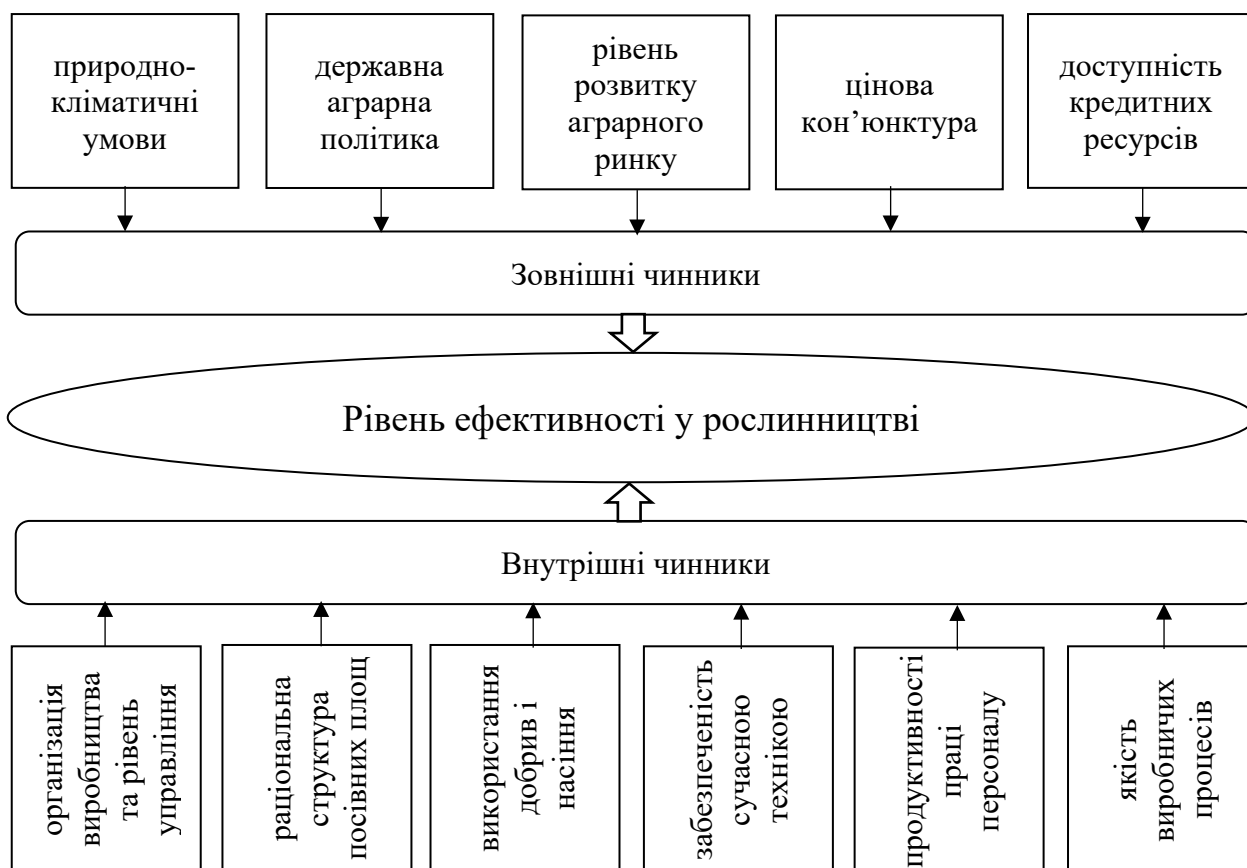
Не менш значущим є вимір екологічної ефективності. Рослинництво є однією з найбільш залежних від природно-кліматичних факторів галузей, але водночас і однією з тих, що чинять значний вплив на довкілля. Традиційні методи обробітку ґрунту, інтенсивне застосування мінеральних добрив, засобів захисту рослин та гербіцидів нерідко призводять до деградації ґрунтів, забруднення водних ресурсів та зниження біорізноманіття. Тому при оцінці

ефективності діяльності аграрних підприємств все більшої ваги набувають критерії екологічної безпеки: рівень дотримання технологій органічного землеробства, застосування біологічних методів захисту рослин, використання ресурсозберігаючих технологій. Підвищення екологічної ефективності сприяє збереженню родючості ґрунтів, забезпечує довгострокову стабільність аграрного виробництва та підвищує конкурентоспроможність продукції на ринках, де споживачі все більше цінують екологічно чисті товари.

Окремо слід відзначити і соціальний аспект ефективності. Аграрне виробництво у галузі рослинництва має безпосередній вплив на рівень зайнятості та добробут населення сільських територій. Стабільна діяльність аграрних підприємств забезпечує робочі місця для місцевих жителів, формує соціальну інфраструктуру, сприяє зростанню доходів населення та зменшенню трудової міграції. Крім того, розвиток рослинництва створює можливості для розширення суміжних сфер – переробки продукції, транспортно-логістичних послуг, торгівлі. Таким чином, соціальна ефективність виходить за межі безпосередньо економічних результатів діяльності підприємства і характеризує його внесок у розвиток громади та підвищення якості життя у сільській місцевості.

Отже, ефективність у рослинництві варто розглядати комплексно, враховуючи взаємозв'язок економічних, ресурсних, екологічних та соціальних чинників. Тільки інтегрований підхід до їх оцінки та управління дозволить забезпечити стійкий розвиток аграрного підприємства та його здатність адаптуватися до викликів сучасного ринкового середовища.

Підвищення ефективності виробництва у рослинництві є багатофакторним процесом, який формується під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників (рис. 3.2). Зовнішнє середовище аграрного підприємства визначає рамкові умови його функціонування, тоді як внутрішні чинники відображають рівень організації та використання наявного потенціалу. Такий поділ є умовним, однак він дає можливість більш детально проаналізувати ключові джерела підвищення результативності діяльності та своєчасно адаптувати управлінські рішення.

Рис. 3.2. Фактори впливу на рівень ефективності у рослинництві

Джерело: розроблено автором

До зовнішніх чинників передусім належать природно-кліматичні умови, які безпосередньо визначають продуктивність сільськогосподарських культур. Від погодних умов залежить рівень урожайності, якість зерна, стабільність виробництва та можливості планування виробничого циклу. Зміни клімату, що останніми роками набувають системного характеру, створюють додаткові ризики для аграріїв і вимагають упровадження технологій адаптивного землеробства. Важливим зовнішнім чинником є також державна аграрна політика, яка через систему субсидій, програм підтримки, механізмів агрострахування та кредитування здатна стимулювати модернізацію виробництва й підвищення його конкурентоспроможності. Значний вплив має рівень розвитку аграрного ринку: чим ширшими є можливості реалізації продукції та чим вищим ступінь диверсифікації ринків збуту, тим стійкішим є фінансовий результат підприємства. Важливу роль відіграє також цінова

кон'юнктура, яка визначає співвідношення витрат і доходів у галузі рослинництва. Коливання світових і внутрішніх цін на зернові та олійні культури безпосередньо впливають на рентабельність діяльності господарств. Окрім цього, варто враховувати доступність кредитних ресурсів, адже від наявності дешевих і довгострокових фінансових інструментів залежить можливість інвестування в оновлення техніки, застосування інноваційних технологій і розширення виробництва.

Не менш вагому роль відіграють внутрішні чинники ефективності, які безпосередньо залежать від самого підприємства та його управлінських рішень. Насамперед це організація виробництва та рівень управління, адже ефективне планування виробничих процесів, вибір оптимальних технологій вирощування культур, чіткий розподіл трудових ресурсів і контроль якості робіт дозволяють досягати значно кращих результатів. Одним із ключових напрямів є раціональна структура посівних площ, що передбачає дотримання науково обґрунтованих сівозмін, поєднання високорентабельних культур із культурами, які сприяють відновленню родючості ґрунту. Також вагомим чинником є застосування добрив, засобів захисту рослин і якісного насіння, оскільки саме вони визначають продуктивність і стійкість посівів до біотичних та абіотичних стресів.

Крім цього, значний вплив на результативність має забезпеченість підприємства сучасною технікою та обладнанням. Використання високопродуктивних тракторів, комбайнів, сівалок і систем точного землеробства дозволяє суттєво підвищити продуктивність праці, знизити витрати на паливно-мастильні матеріали та добрива, а також підвищити якість виконання технологічних операцій. Водночас важливим є рівень продуктивності праці персоналу, що залежить від кваліфікації працівників, системи стимулювання та умов праці. Нарешті, не можна недооцінювати значення якості виробничих процесів, оскільки навіть при однакових ресурсах ефективність може суттєво відрізнятися залежно від того, наскільки чітко дотримуються

агротехнічні вимоги, проводиться контроль стану посівів і своєчасно здійснюються необхідні технологічні операції.

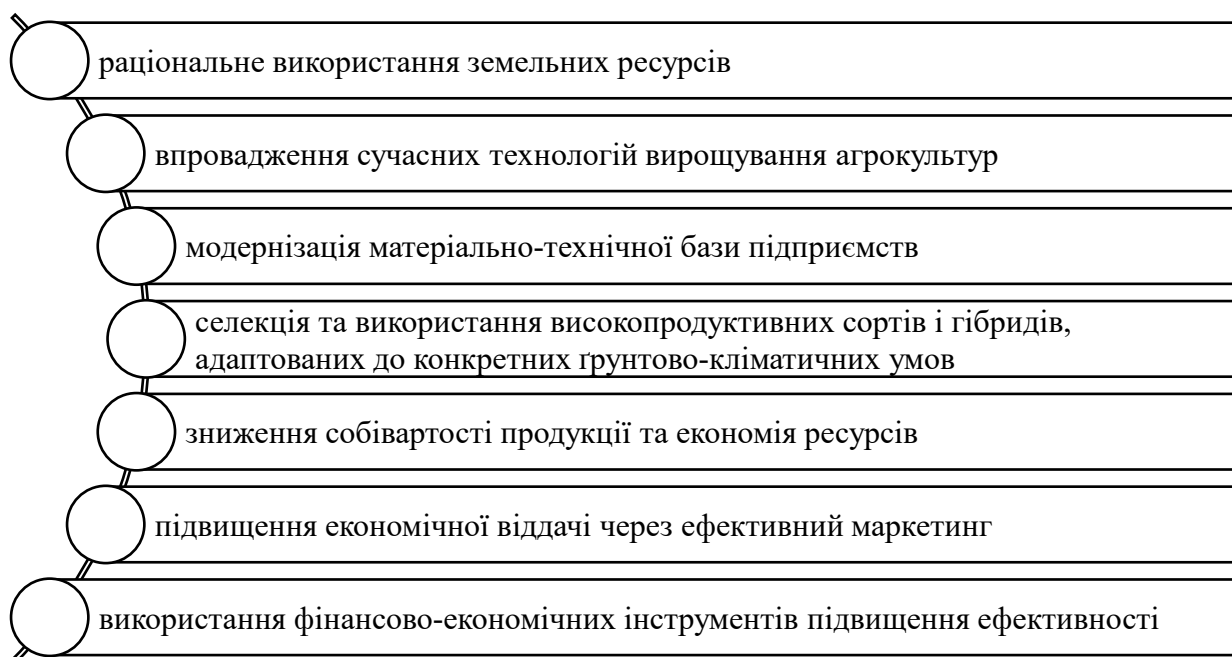
Таким чином, підвищення ефективності виробництва у рослинництві є результатом взаємодії комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників. Якщо зовнішнє середовище формує загальні умови для функціонування підприємства, то внутрішні чинники визначають ступінь адаптивності, організованості та готовності господарства використовувати наявні ресурси найбільш раціонально.

Одним із першочергових напрямів підвищення ефективності діяльності аграрного підприємства у галузі рослинництва є раціональне використання земельних ресурсів (рис. 3.3). Земля виступає головним засобом виробництва, і рівень її родючості безпосередньо визначає продуктивність культури. Оптимізація структури посівних площ з урахуванням агрокліматичних умов та ринкової кон'юнктури дозволяє досягти стабільних результатів. Особливу роль відіграє дотримання науково обґрунтованих сівозмін, які сприяють підвищенню родючості ґрунтів, зменшенню витрат на захист рослин і підвищенню урожайності. Використання сидеральних культур, органічних добрив, застосування технологій точного землеробства є дієвими інструментами у цьому напрямі.

Другим важливим напрямом виступає впровадження сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур. Зокрема, йдеться про точне землеробство, що передбачає використання інформаційних технологій та систем GPS/ГІС для моніторингу стану посівів, оптимізації внесення добрив та засобів захисту, контролю за використанням пального і навантаженням техніки. Такі підходи дозволяють не лише зменшити виробничі витрати, а й підвищити урожайність, забезпечуючи при цьому збереження довкілля. Широкого поширення набуває також крапельне зрошення та інші методи раціонального використання водних ресурсів, що особливо актуально в умовах кліматичних змін і посух.

Важливим чинником підвищення ефективності є модернізація матеріально-технічної бази підприємств. Використання високопродуктивних

машин і агрегатів, обладнаних системами автоматичного управління, дозволяє знизити витрати праці, підвищити якість виконання технологічних операцій і, відповідно, врожайність культур. Автоматизація процесів дає можливість зменшити вплив людського фактору та підвищити точність у роботі з ресурсами. Проте модернізація потребує значних фінансових інвестицій, що зумовлює необхідність залучення кредитних коштів, участі у програмах лізингу або створення виробничих кооперативів для спільного використання техніки.

Рис. 3.3. Основні напрями підвищення ефективності діяльності аграрного підприємства у галузі рослинництва

Джерело: розроблено автором

Не менш значущим напрямом є селекція та використання високопродуктивних сортів і гібридів, адаптованих до конкретних ґрунтово-кліматичних умов. Сучасна селекція пропонує культури зі стійкістю до хвороб і шкідників, толерантністю до посухи та високим потенціалом урожайності. Використання таких сортів дозволяє суттєво знизити витрати на засоби захисту та забезпечити стабільність виробництва навіть у несприятливих умовах.

Важливим є і застосування сертифікованого насіння, що гарантує якість посівного матеріалу.

Підвищення ефективності рослинництва неможливе без зниження собівартості продукції. Економія ресурсів може бути досягнута шляхом оптимізації технологічних процесів, раціонального використання добрив, енергоощадних технологій та скорочення втрат урожаю під час збирання, зберігання і транспортування. Значний резерв економії приховується в енерговитратах, які займають значну частку у структурі витрат на вирощування культур. Впровадження альтернативних джерел енергії та сучасних систем енергозбереження є важливим інструментом зниження витрат.

Суттєве значення має підвищення економічної віддачі через ефективний маркетинг. Конкурентоспроможність підприємства у рослинництві визначається не лише виробничими показниками, а й здатністю реалізувати продукцію за вигідними цінами. У цьому контексті важливим є диверсифікація ринків збуту, вихід на експортні ринки, укладання довгострокових контрактів із переробними підприємствами, а також розвиток власної переробки сировини. Додаткову вартість може забезпечити виробництво брендваної або органічної продукції, що користується попитом серед споживачів.

Необхідно також враховувати фінансово-економічні інструменти підвищення ефективності, серед яких важливе місце займає агрострахування, що дозволяє мінімізувати ризики, пов'язані зі стихійними лихами, неврожаєм чи коливаннями цін. Значний вплив має і державна підтримка у вигляді компенсацій вартості техніки, здешевлення кредитів, грантових програм на розвиток інновацій. Важливим інструментом виступає також кооперація, яка дозволяє дрібним та середнім господарствам знижувати витрати за рахунок спільних закупівель ресурсів і збуту продукції.

Окремим напрямом підвищення ефективності є екологізація виробництва, що передбачає зменшення хімічного навантаження на довкілля, розвиток органічного землеробства, впровадження інтегрованих систем захисту рослин. Важливим є поєднання економічних результатів із принципами екологічної

стійкості, оскільки лише такий підхід забезпечує довгостроковий розвиток підприємств.

Для ФГ «БОЯР АГРО» як сучасного аграрного підприємства особливе значення мають напрями, пов'язані з інноваціями та поширенням передового досвіду серед аграріїв. Це передбачає орієнтацію на вирощування високорентабельних культур, насамперед овочів, що демонструють високу прибутковість у господарстві. Важливим є підвищення фондівіддачі шляхом модернізації технічних засобів та використання сучасних технологій точного землеробства. Значні можливості полягають у розвитку науково-практичної бази для впровадження нових сортів та гібридів культур, створенні інноваційної інфраструктури, зокрема систем цифрового моніторингу полів та лабораторій для оцінки якості ґрунтів і продукції. Додаткові джерела доходів можуть бути сформовані за рахунок виробництва насіннєвого матеріалу, надання консультаційних послуг та проведення навчань для фермерів.

3.2. Удосконалення системи управління витратами та прибутком у галузі рослинництва

Ефективність функціонування аграрного підприємства значною мірою визначається станом системи управління витратами та прибутком. Для галузі рослинництва, яка характеризується високим рівнем ризику, сезонністю виробництва, залежністю від природно-кліматичних умов і коливань цінової кон'юнктури, управління витратами виступає основою забезпечення стабільного фінансового результату. У сучасних умовах ринкової економіки господарства повинні не лише здійснювати облік витрат і доходів, але й формувати комплексну систему їх планування, контролю та аналізу, що дозволить забезпечити підвищення прибутковості та конкурентоспроможності.

Витрати у рослинництві відзначаються багатокomпонентною структурою: вони включають витрати на насіння та садивний матеріал, мінеральні та органічні добрива, засоби захисту рослин, паливно-мастильні матеріали, оплату

праці, амортизацію сільськогосподарської техніки, витрати на ремонт і технічне обслуговування тощо. Невідповідність структури витрат сучасним вимогам ефективного господарювання знижує результативність діяльності підприємства, призводить до нераціонального використання ресурсів і, як наслідок, до зменшення прибутку.

В умовах нестабільності аграрного ринку й зростання вартості матеріально-технічних ресурсів першочерговим завданням стає оптимізація витрат. Це потребує застосування економічно обґрунтованих норм витрачання ресурсів, пошуку шляхів енергозбереження, упровадження ресурсоефективних технологій. Водночас управління витратами неможливе без комплексного планування та прогнозування цінової динаміки на основні культури, що вирощуються у господарстві.

При удосконаленні управління витратами слід враховувати певні його етапи, а саме:

1) аналітична основа управління витратами. Одним із ключових етапів удосконалення системи управління є поглиблений аналіз структури витрат. У рослинництві найбільшу питому вагу становлять витрати на насіння, добрива, паливно-мастильні матеріали, оплату праці та амортизацію техніки. За даними практики, у виробництві зернових культур витрати на насіння та добрива становлять понад 40% собівартості, тоді як у виробництві соняшнику та ріпаку значна частина припадає на захист рослин від хвороб і шкідників.

Наприклад, у середньому по господарствах витрати на мінеральні добрива при вирощуванні пшениці озимої складають 8-9 тис. грн/га, тоді як насіння становить близько 2,5 тис. грн/га. Водночас за рахунок правильної системи удобрення можна підвищити урожайність на 10-12 ц/га, що дає додатковий прибуток у розмірі 6-7 тис. грн/га навіть за умов нестабільних цін. Такий приклад свідчить про те, що підхід до витрат не має бути лише скорочувальним, а й орієнтованим на досягнення оптимального співвідношення «витрати–результат».

2) планування та бюджетування витрат. Сучасна система управління витратами у рослинництві повинна ґрунтуватися на принципах бюджетування, коли кожен виробничий підрозділ отримує планові показники витрат і доходів. Це дозволяє формувати відповідальність керівників за результати та запобігати нераціональному використанню ресурсів.

Прикладом практичного застосування може бути планування виробничої програми для вирощування соняшнику. Якщо середня врожайність у господарстві становить 30 ц/га, а ціна реалізації –12 тис. грн/т, то валовий дохід із 1 га очікується на рівні 36 тис. грн. При плановій собівартості 18 тис. грн/га прибуток складає 18 тис. грн/га. Якщо ж за рахунок оптимізації витрат на паливо (використання сучасних тракторів із меншим споживанням дизельного палива) і засоби захисту (впровадження інтегрованих систем захисту) собівартість знижується до 16,5 тис. грн/га, то прибуток зростає на 1,5 тис. грн/га. При площі 500 га додатковий ефект складе 750 тис. грн.

Таким чином, планування та бюджетування створюють основу для реального управління фінансовими результатами, оскільки дозволяють не лише прогнозувати доходи, а й контролювати витрати.

3) контроль і моніторинг. Ефективна система управління потребує регулярного контролю та моніторингу витрат. Особливо важливим є оперативний контроль, який дозволяє виявляти відхилення від запланованих показників у режимі реального часу.

Наприклад, у господарствах, де застосовуються системи GPS-моніторингу техніки, вдалося скоротити витрати пального на 10-12% за рахунок уникнення нецільового використання та подвійного проходження агрегатів по одному полю. Крім того, впровадження систем точного землеробства дозволяє оптимізувати використання добрив, що знижує витрати на 5-7% без втрати врожайності.

4) управління доходами та прибутком. Удосконалення системи управління прибутком передбачає не лише оптимізацію витрат, а й активне управління

доходною частиною. Для цього важливим є диверсифікація структури виробництва та використання сучасних методів збуту.

Прикладом є господарство, яке вирощує як зернові культури, так і овочі відкритого ґрунту. За умов низьких цін на пшеницю прибутковість овочів (моркви, капусти, буряку) забезпечує стабільність фінансового результату. Водночас завдяки налагодженим контрактам із торговельними мережами підприємство отримує вищу ціну реалізації на 15-20% порівняно з продажем продукції через посередників.

Додатковим інструментом підвищення прибутковості є застосування форвардних контрактів і страхування врожаю. Так, уклавши форвард на постачання кукурудзи за фіксованою ціною, підприємство може застрахувати себе від різких коливань ринку та забезпечити прогнозованість грошових потоків.

5) інноваційні напрями підвищення ефективності. Значні резерви підвищення прибутковості рослинництва пов'язані з упровадженням інноваційних технологій. Серед них – точне землеробство, автоматизація процесів, цифрові системи обліку витрат. Практика показує, що навіть часткове впровадження елементів точного землеробства (GPS-керування технікою, картограми врожайності) дозволяє підвищити ефективність на 10-15%.

Наприклад, використання дронів для моніторингу стану посівів у господарстві дозволило своєчасно виявити поширення хвороб на посівах соняшнику та знизити втрати врожаю на 8%, що еквівалентно додатковому прибутку у понад 1 млн. грн. на площі 1200 га.

Узагальнюючи зазначене, у таблиці 3.1 представлено модель удосконалення системи управління витратами та прибутком у рослинництві. Узгоджене функціонування основних її елементів дозволяє забезпечити комплексний підхід до підвищення ефективності виробництва та зростання прибутковості.

Таблиця 3.1

Модель удосконалення системи управління витратами та прибутком

Елемент системи	Завдання	Методи та інструменти реалізації	Очікувані результати
Аналіз витрат	Виявлення структури та динаміки витрат на виробництво окремих культур	Калькуляція собівартості; факторний аналіз; бенчмаркінг витрат	Визначення «дорогих» та неефективних статей витрат
Планування витрат	Формування оптимального бюджету витрат	Нормування ресурсів; розробка кошторисів; моделювання сценаріїв	Скорочення надмірних витрат, підвищення прогнозованості діяльності
Контроль витрат	Системний моніторинг використання ресурсів	Бюджетний контроль; управлінський облік за центрами відповідальності; ABC-костинг	Запобігання перевитратам, підвищення дисципліни витрат
Управління доходами	Забезпечення стабільності грошових надходжень	Маркетингові стратегії збуту; диверсифікація каналів реалізації; укладання форвардних контрактів	Зменшення ризику цінних коливань, стабільний дохід
Управління прибутком	Формування оптимальної структури доходів і витрат	Методи маржинального аналізу; оптимізація асортименту; визначення точки беззбитковості	Зростання прибутку та рентабельності окремих культур
Інвестиційна політика	Забезпечення довгострокової ефективності виробництва	Впровадження інноваційних технологій; оновлення техніки; використання програм держпідтримки	Зниження витрат у майбутньому, підвищення конкурентоспроможності
Інформаційно-аналітичне забезпечення	Підтримка прийняття управлінських рішень	Використання ERP-систем; аналіз «big data»; застосування ГІС та цифрових платформ управління	Оперативність прийняття рішень, зростання прозорості управління
Мотивація персоналу	Орієнтація працівників на підвищення ефективності	Матеріальне стимулювання за результатами; впровадження KPI; навчання і підвищення кваліфікації	Підвищення продуктивності праці, зменшення непродуктивних витрат

Джерело: *сформовано автором*

Представлена у таблиці 3.1 модель передбачає взаємозв'язок ключових елементів процесу управління. Вона базується на послідовному поєднанні аналізу, планування та контролю витрат із механізмами управління доходами і прибутком.

На першому етапі здійснюється аналіз витрат, що дає змогу виявити їх структуру, питомі ваги окремих статей і визначити неефективні напрями використання ресурсів. Отримані результати є підґрунтям для планування витрат, спрямованого на оптимізацію виробничих процесів та мінімізацію собівартості продукції. Наступний блок – контроль витрат, який дозволяє своєчасно реагувати на відхилення від планових показників та знижувати ризики перевитрат.

Управління доходами та прибутком займає центральне місце в системі, адже саме воно забезпечує баланс між витратами і фінансовими результатами. Важливим доповненням є інвестиційна політика, орієнтована на оновлення техніко-технологічної бази, впровадження інноваційних рішень і підвищення довгострокової ефективності виробництва.

Функціонування цієї системи неможливе без інформаційно-аналітичного забезпечення, що акумулює дані про фінансово-економічний стан підприємства та зовнішнє середовище. Також важливим чинником виступає мотивація персоналу, яка стимулює підвищення продуктивності праці, раціональне використання ресурсів і зацікавленість працівників у досягненні фінансових результатів.

Кінцевою метою впровадження такої моделі є розвиток підприємства, який досягається завдяки узгодженій роботі всіх елементів системи управління витратами та прибутком. Таким чином, представлена схема відображає комплексний підхід до управління фінансовими результатами у рослинництві, поєднуючи економічні, організаційні та мотиваційні аспекти.

Удосконалення системи управління витратами та прибутком у галузі рослинництва є ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності та стійкого розвитку аграрних підприємств. Ефективне управління витратами дозволяє зменшити собівартість продукції, раціонально використовувати ресурси та підвищувати рівень рентабельності. Застосування системного підходу, що поєднує планування, контроль та аналіз витрат, створює умови для формування стабільного фінансового результату.

Практичний досвід вітчизняних аграрних підприємств свідчить, що впровадження технологій точного землеробства, оптимізація структури посівних площ, використання високоякісного насіння та сучасних добрив дозволяє підвищити урожайність і водночас скоротити витрати на одиницю продукції. Наприклад, господарства, які інвестували у GPS-навігацію та системи автоматизованого контролю витрат пального, досягли зниження енерговитрат на 10-15%, що безпосередньо позначилося на зростанні прибутковості виробництва.

Крім того, розвиток механізмів обліку та фінансового аналізу забезпечує прозорість господарських процесів і сприяє прийняттю обґрунтованих управлінських рішень. Важливо також враховувати зовнішні чинники – державну підтримку, кон'юнктуру аграрного ринку та доступність кредитних ресурсів, які можуть як посилювати, так і стримувати ефективність функціонування підприємства.

Отже, удосконалена система управління витратами та прибутком у рослинництві має інтегрувати економічні, технологічні й організаційні заходи, що дозволить не лише досягти високих фінансових результатів, а й забезпечити довгострокову конкурентоспроможність аграрного виробництва.

Результати аналізу, проведеного у розділі 2, свідчать, що господарство має істотні відмінності у прибутковості різних видів продукції рослинництва. Для підвищення ефективності діяльності доцільно сконцентрувати увагу на таких напрямках (табл. 3.2).

Передусім варто збільшити обсяги вирощування овочевих культур, адже вони демонструють найбільш позитивну динаміку прибутку за рахунок поєднання високих цін реалізації та зниження собівартості. Це може стати основним напрямом формування фінансової стабільності господарства. Щодо зернових культур, необхідно оптимізувати витрати виробництва, зокрема впроваджувати ресурсозберігаючі технології, сучасні засоби захисту та живлення, що дозволить знизити собівартість без суттєвого зменшення врожайності. Це підвищить рентабельність навіть за незначних коливань цін.

**План дій щодо підвищення ефективності виробництва продукції
рослинництва в ФГ «БОЯР АГРО»**

Культура	Виявлена проблема	Рекомендовані управлінські кроки
Овочі	Висока прибутковість, позитивна динаміка виробництва; потреба у збереженні тенденції	Розширення посівних площ; інвестування у технології зберігання та переробки; зміцнення каналів збуту
Зернові	Зростання собівартості, що знижує прибуток попри стабільний обсяг реалізації	Впровадження ресурсозберігаючих технологій; оптимізація використання добрив і ЗЗР; застосування точного землеробства
Соняшник	Зниження прибутковості через суттєве зростання собівартості	Проведення економічної оцінки доцільності вирощування; скорочення площ за відсутності можливості зменшення витрат
Коренеплоди	Висока собівартість, що перевищує рівень прибутковості, збитковість виробництва	Мінімізація площ або відмова від вирощування; впровадження сучасних технологій для зниження витрат
Загальний рівень управління	Нерівномірна прибутковість окремих культур, залежність від коливань ринку	Формування оптимального портфеля культур з акцентом на високорентабельні напрями; інвестування в інноваційні технології моніторингу та управління витратами

Джерело: сформовано автором

Виробництво соняшнику потребує ретельного перегляду економічної доцільності: високі витрати роблять його малоприбутковим, тому варто або скоротити посівні площі, або запровадити інноваційні технології, які зменшать собівартість. Щодо коренеплодів, ситуація є критичною, адже витрати значно перевищують прибутки. Господарству слід розглянути можливість повної відмови від їх вирощування або ж здійснити комплексну модернізацію технологій із метою різкого скорочення витрат.

Загалом, стратегія розвитку має базуватися на диверсифікації виробництва з акцентом на високорентабельні культури (овочі) та поступовому скороченні малоприбуткових напрямів (соняшник, коренеплоди). Це забезпечить стабільне зростання прибутковості та підвищить фінансову стійкість господарства.

Отже, підвищення ефективності функціонування агропідприємств у галузі рослинництва вимагає комплексного підходу, що охоплює економічні,

технологічні, фінансові та екологічні напрями. При зростанні конкурентного тиску та кліматичних викликів ключовим завданням є формування стійкої системи виробництва, здатної забезпечити високу рентабельність, раціональне використання ресурсів і збереження довкілля. Для ФГ «БОЯР АГРО» важливо поєднати виробничий потенціал із практичними інноваціями, орієнтуючись на ефективність та сталий розвиток у довгостроковій перспективі.

3.3. Економічне обґрунтування реалізації організаційно-економічних змін

Управління прибутком у рослинництві передбачає формування стратегії доходів і витрат, яка дозволяє підприємству отримувати максимальний економічний ефект. Основними напрямками удосконалення цієї системи є:

1) оптимізація структури посівних площ. Доцільно збільшувати частку високорентабельних культур, зберігаючи при цьому агроекологічний баланс та дотримуючись принципів сівозміни;

2) формування гнучкої збутової політики. Слід використовувати прямі контракти з переробними підприємствами, біржові механізми та експортні канали збуту для отримання вищих цін;

3) зниження собівартості продукції. Це досягається за рахунок раціоналізації виробничих процесів, впровадження інноваційних технологій та мінімізації непродуктивних витрат;

4) управління ризиками. Застосування агрострахування, диверсифікація культур, використання фінансових інструментів хеджування цінових ризиків сприяють стабільності прибутків;

5) інвестиційна політика. Прибуток слід частково спрямовувати на модернізацію техніки, оновлення технологій, розвиток інфраструктури, що підвищує довгострокову ефективність діяльності.

Для забезпечення зростання фінансових результатів доцільним є проведення оптимізації структури посівних площ з урахуванням економічної

ефективності вирощування окремих культур. На основі даних ФГ «БОЯР АГРО» за 2020-2024 роки було встановлено значні коливання прибутковості по культурах. Так, якщо овочі демонструють стабільно високий рівень рентабельності (прибуток у 2024 році – 4430,43 тис. грн.), то соняшник, який займає велику частку у структурі площ, показав різке зниження ефективності (250,47 тис. грн. у 2024 році проти 805,97 тис. грн. у 2020 р.), а коренеплоди взагалі стали збитковими (–31,93 тис. грн. у 2023 р., –1157,34 тис. грн. у 2024 р.).

Відповідно, з метою оптимізації виробничого процесу пропонується скоротити площі малорентабельних і збиткових культур (соняшник та коренеплоди) та збільшити частку більш рентабельних (зернові й овочі). Вихідні дані для розрахунку наведено у таблицях 2.1 та 2.10 попереднього розділу роботи.

Для розробки оптимізованого варіанту структури посівів було запропоновано:

- скоротити площу соняшнику на 30 га (до 101 га);
- повністю вивести з сівозміни коренеплоди;
- збільшити площі зернових на 20 га (до 202 га);
- розширити площі овочів на 17 га (до 47,8 га).

Результати оптимізації структури посівів відображені у таблиці 3.3.

Розрахунок очікуваного прибутку здійснено виходячи з середніх показників прибутковості на 1 га у 2024 р.:

- зернові – 2,78 тис. грн/га;
- соняшник – 1,91 тис. грн/га;
- овочі – 143,8 тис. грн/га;
- коренеплоди – -165,33 тис. грн/га (збиток).

За оптимізованої структури посівів прогнозований прибуток становитиме:

- зернові: $202 \text{ га} \times 2,78 \text{ тис. грн.} = 561,6 \text{ тис. грн.};$
- соняшник: $101 \text{ га} \times 1,91 \text{ тис. грн.} = 193,1 \text{ тис. грн.};$
- овочі: $47,8 \text{ га} \times 143,8 \text{ тис. грн.} = 6868,7 \text{ тис. грн.}$

Сумарно загальний прибуток складе 7623,4 тис. грн., що на 2294,15 тис. грн. (43,0%) перевищує фактичний рівень 2024 р.

Таблиця 3.3

Фактична й оптимізована структура посівів і прогноз прибутку

ФГ «БОЯР АГРО» у 2024 році

Культури	Фактична площа, га	Фактична частка, %	Прибуток, тис. грн	Оптимізована площа, га	Оптимізована частка, %	Очікуваний прибуток, тис. грн
Зернові	182	51,88	505,64	202	57,58	561,60
Соняшник	131	37,34	250,47	101	28,80	193,10
Овочі	30,8	8,78	4430,43	47,8	13,62	6868,70
Коренеплоди	7,0	2,00	-1157,34	–	–	–
Разом	350,8	100	5329,25	350,8	100	7623,40

Джерело: складено автором

Таким чином, оптимізація структури посівних площ дозволяє суттєво підвищити економічну ефективність використання земельних ресурсів. Найбільший ефект забезпечує розширення площ під овочевими культурами, які демонструють найвищий рівень прибутковості. Водночас скорочення малорентабельних культур дозволяє уникнути втрат та підвищити загальну стійкість фінансових результатів господарства.

Оптимізація структури посівних площ у ФГ «БОЯР АГРО» у 2024 р. за рахунок скорочення площ малорентабельних культур (соняшнику та коренеплодів) і розширення виробництва високорентабельних овочів та зернових культур дозволяє істотно підвищити загальний фінансовий результат господарства. При фактичній структурі у 2024 р. підприємство отримало 5329,25 тис. грн. прибутку, тоді як у разі реалізації запропонованої моделі прогнозований прибуток може зрости до 7623,40 тис. грн., що на 2294,15 тис. грн. або 43,1% більше. Найбільший економічний ефект очікується від збільшення площ овочевих культур, які мають найвищу рентабельність у структурі виробництва. Водночас скорочення посівів соняшнику й повна відмова від вирощування

коренеплодів дозволяють мінімізувати збитки та підвищити ефективність використання земельного ресурсу. Таким чином, оптимізація структури посівів виступає одним із ключових напрямів підвищення рентабельності виробничого процесу.

Підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва ФГ «БОЯР АГРО» неможливе без зниження собівартості продукції. Для досягнення цієї мети слід запропонувати цілий комплекс заходів, що включає раціоналізацію виробничих процесів, впровадження інноваційних технологій та мінімізацію непродуктивних витрат.

Раціоналізація виробничих процесів передбачає оптимізацію посівних площ, вдосконалення агротехнічних прийомів, скорочення простоїв техніки та покращення логістики. На основі даних 2024 року собівартість 1 ц продукції становила: зернові – 512,03 грн., соняшник – 1472,24 грн., овочі – 272,81 грн. та коренеплоди – 589,67 грн. Впровадження раціоналізації дозволяє знизити собівартість на 10%, що у грошовому вираженні дає економію приблизно 11 336 тис. грн. на рік.

Впровадження інноваційних технологій – застосування систем точного землеробства, автоматизованих систем поливу та внесення добрив, використання високопродуктивних сортів – дозволяє додатково знизити собівартість продукції на 5% від рівня після раціоналізації, що забезпечує економію ще близько 1 008 тис. грн. на рік.

Мінімізація непродуктивних витрат, включаючи скорочення витрат при зберіганні продукції, оптимізацію транспортних і енергетичних витрат, дає додаткову економію на рівні 2% від собівартості після впровадження інноваційних технологій, що становить приблизно 420 тис. грн. на рік.

Загальний економічний ефект від комплексного впровадження заходів складає близько 12764 тис. грн. на рік. Це забезпечує значне зниження собівартості продукції та підвищує рентабельність виробництва.

В таблиці 3.4 представлені зведені результати обчислення ефективності зазначених заходів для окремих видів продукції.

**Загальний ефект (економія) від заходів зі зниження собівартості продукції
рослинництва ФГ «БОЯР АГРО»**

Культура	Початкова собівартість 1 ц, грн.	Після раціоналізації (10%), грн.	Після впровадження інновацій (5%), грн.	Після мінімізації непродуктивних витрат (2%), грн.	Економія, тис. грн
Зернові	512,03	460,8	437,8	429,0	3 038
Соняшник	1472,24	1325,0	1258,8	1233,6	3 367
Овочі	272,81	245,5	233,2	228,5	1 609
Коренеплоди	589,67	530,8	504,3	494,2	3 497

Джерело: складено автором

Отже, економічне обґрунтування організаційно-економічних змін у діяльності ФГ «БОЯР АГРО» показало, що комплексний підхід до управління прибутком у рослинництві забезпечує суттєве підвищення фінансових результатів. Оптимізація структури посівних площ, яка передбачає скорочення малорентабельних культур (соняшнику та коренеплодів) та розширення високорентабельних (овочів і зернових), дозволяє збільшити загальний прибуток у 2024 р. з 5329,25 тис. грн. до 7623,4 тис. грн., тобто на 2294,15 тис. грн. або 43,1%. Додатковий економічний ефект формується завдяки зниженню собівартості продукції через раціоналізацію виробничих процесів, впровадження інноваційних технологій і мінімізацію непродуктивних витрат, що в цілому забезпечує економію витрат на рівні близько 12 764 тис. грн. на рік.

Таким чином, реалізація запропонованих заходів дозволяє не лише підвищити прибутковість виробництва, а й зміцнити фінансову стійкість підприємства, мінімізувати виробничі ризики та створити умови для стабільного розвитку у довгостроковій перспективі.

Висновки до третього розділу

1. Ефективність функціонування аграрного підприємства у галузі рослинництва визначається комплексом економічних, ресурсних, екологічних і

соціальних чинників, взаємодія яких забезпечує стійкий розвиток господарства. Високий рівень економічної ефективності досягається через оптимізацію витрат, підвищення урожайності та прибутковості окремих культур, зокрема овочевих. Раціональне використання земельних, трудових та матеріально-технічних ресурсів, впровадження сучасних технологій точного землеробства і механізації сприяють зниженню собівартості та підвищенню продуктивності. Важливе значення має застосування високопродуктивних сортів і гібридів, адаптованих до конкретних ґрунтово-кліматичних умов, а також використання сертифікованого насіння. Стратегічні напрями включають модернізацію технічної бази, оптимізацію маркетингу, диверсифікацію ринків збуту та розвиток додаткових джерел доходів. Підвищення ефективності неможливе без врахування екологічної стійкості, зменшення хімічного навантаження і розвитку органічного землеробства. Для сучасних аграрних підприємств, таких як ФГ «БОЯР АГРО», ключовим є поширення інноваційного досвіду, цифровий моніторинг полів і підвищення фондівддачі, що забезпечує довгострокову результативність та конкурентоспроможність рослинництва.

2. Удосконалення системи управління витратами та прибутком у рослинництві є ключовим чинником забезпечення фінансової стійкості та конкурентоспроможності аграрних підприємств. Ефективне управління передбачає комплексний підхід, що поєднує аналіз, планування, контроль витрат і управління доходами для досягнення оптимального співвідношення «витрати–результат». Впровадження ресурсозберігаючих технологій, точного землеробства, сучасних добрив і високоякісного насіння дозволяє підвищити врожайність і знизити собівартість продукції. Важливу роль відіграють інноваційні технології, автоматизація процесів, цифровий моніторинг та інвестиції у модернізацію техніки, що сприяє підвищенню прибутковості. Стратегія розвитку має базуватися на диверсифікації виробництва з акцентом на високорентабельні культури, одночасно скорочуючи малоприбуткові напрямки. Застосування бюджетування, контролю та мотивації персоналу забезпечує прозорість господарських процесів і ефективне використання ресурсів. Для

сучасних агропідприємств важливо інтегрувати виробничий потенціал із практичними інноваціями, забезпечуючи довгострокову ефективність та стійкий розвиток рослинництва.

3. Проведене економічне обґрунтування довело, що оптимізація структури посівних площ є дієвим інструментом підвищення прибутковості ФГ «БОЯР АГРО». Перерозподіл земельних ресурсів у 2024 р. (збільшення площ зернових до 202 га та овочів до 47,8 га, скорочення соняшнику до 101 га та повна відмова від коренеплодів) дозволяє підвищити прибуток із 5329,25 тис. грн. до 7623,4 тис. грн., що на 2294,15 тис. грн. або 43,1% більше фактичного рівня. Найбільший ефект очікується від розширення площ овочевих культур, які забезпечують 143,8 тис. грн. прибутку на 1 га. Водночас відмова від збиткових коренеплодів (–1157,34 тис. грн. у 2024 р.) та скорочення соняшнику мінімізують ризики фінансових втрат. Додатково, завдяки заходам зі зниження собівартості (раціоналізація процесів, інноваційні технології та мінімізація непродуктивних витрат), очікувана економія становитиме близько 12 764 тис. грн. на рік. У комплексі ці заходи створюють умови для підвищення ефективності виробництва, стабілізації фінансових результатів і зміцнення довгострокової конкурентоспроможності підприємства.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

На підставі аналізу результатів дослідження та здійснених розрахунків у кваліфікаційній роботі визначено основні висновки та запропоновано відповідні заходи:

1. Рослинництво є ключовою галуззю аграрного сектора, що забезпечує продовольчу безпеку, формує експортний потенціал і створює сировинну базу для суміжних сфер економіки. Воно вимагає постійного вдосконалення технологій та адаптації до змін довкілля, впливаючи на харчову промисловість, тваринництво, біоенергетику та зайнятість у сільській місцевості. Потенціал галузі зростає завдяки цифровізації виробництва, модернізації агротехніки та розвитку інфраструктури. В умовах кліматичних змін пріоритетними є посухостійкі сорти, локальне насінництво та зменшення залежності від імпорту, що робить рослинництво базисом сталого соціально-економічного розвитку держави.

2. Організаційно-економічний механізм у рослинництві координує виробничі процеси, ресурсне забезпечення, мотивацію персоналу та збут продукції, сприяючи оптимізації витрат і підвищенню конкурентоспроможності галузі. Його структура має бути гнучкою, здатною реагувати на зовнішні виклики, включаючи економічні коливання та зміни державної політики. Для ефективності потрібна модернізація управлінських структур, впровадження інновацій та вдосконалення логістики, фінансів і маркетингу. Формування механізму має базуватися на стратегічних цілях, сучасних технологіях, розвитку кадрового потенціалу та адаптації до кліматичних змін для забезпечення сталого розвитку і рентабельності виробництва.

3. Оцінка ефективності підприємств рослинництва базується на чітких критеріях та показниках, що відображають економічну, соціальну та екологічну складові діяльності. Економічна ефективність враховує прибутковість, рентабельність, урожайність та фондівіддачу, соціальна – зайнятість і умови праці, а екологічна – раціональне використання земель і зменшення хімічного

навантаження. Результати діяльності залежать від управлінських рішень, сучасних технологій, державної підтримки та ринкової кон'юнктури. Для сталого розвитку необхідно моніторити внутрішні та зовнішні чинники, впроваджувати інновації та орієнтуватися на раціональне використання ресурсів, оптимізацію витрат і екологічну безпеку.

4. ФГ «БОЯР АГРО» є ефективним аграрним підприємством, що спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур, зокрема озимої пшениці, ячменю та соняшнику. Площа його земельних угідь у 2020–2024 рр. становила 401,6–430,2 га, при цьому частка ріллі зросла з 78,9% до 84,5%, що свідчить про інтенсивний розвиток рослинництва. Господарство має сучасну матеріально-технічну базу та кваліфікований персонал, що забезпечує стабільну врожайність і своєчасне проведення агротехнічних робіт. Застосування ґрунтозахисних технологій та системи зрошення сприяє збереженню родючості ґрунтів і підвищенню екологічної стійкості виробництва.

5. Аналіз витрат на виробництво продукції рослинництва у 2020-2024 рр. показав зростання витрат на 1 га всіх культур, особливо на овочі (+17,1 тис. грн.) та коренеплоди (+15,6 тис. грн.). Урожайність зернових і соняшнику знизилася на 8,1 та 7,1 ц/га, тоді як овочі збільшили її на 76,2 ц/га, що дозволило знизити їх собівартість на 32,57 грн./ц. Собівартість соняшнику зросла з 893,09 до 1472,24 грн./ц, коренеплодів – із 270,44 до 589,67 грн./ц. Загальні витрати зернових зросли з 1912,6 тис. грн. до 3010,0 тис. грн., а соняшнику зменшилися з 4090,4 до 3278,7 тис. грн. Структурний аналіз показав зростання частки амортизації у зернових та оптимізацію витрат у коренеплодів. Господарство переорієнтовується на виробництво зернових і овочів, а економічна привабливість соняшнику та коренеплодів знижується, що підкреслює необхідність оптимізації технологій і підвищення продуктивності.

6. Аналіз економічної ефективності ФГ «БОЯР АГРО» у 2020-2024 рр. показує неоднорідну динаміку фінансових результатів: чистий дохід зріс на 1642 тис. грн., але собівартість – на 1966 тис. грн., що призвело до скорочення валового прибутку на 324 тис. грн. Прибуток від операційної діяльності знизився

з 1005 тис. грн. у 2022 р. до 463 тис. грн. у 2024 р. Основними чинниками стали підвищення собівартості (+1990,9 тис. грн.) та зростання інших операційних витрат (+1082,7 тис. грн.). Найбільш прибутковими залишаються овочі: їх рентабельність зростає з 45,3% до 278,5%, а прибуток – майже у 9 разів (489,7 → 4430,4 тис. грн.). Соняшник і коренеплоди втратили прибуток відповідно на 555,5 та 1157,3 тис. грн., а рентабельність знизилася до 7,64% і 4,08%. Для підвищення фінансової стійкості необхідна оптимізація витрат, контроль адміністративних видатків і формування збалансованого портфеля культур із пріоритетом високорентабельних напрямів.

7. Ефективність аграрного підприємства у рослинництві визначається взаємодією економічних, ресурсних, екологічних і соціальних чинників, що забезпечують стійкий розвиток господарства. Високий рівень ефективності досягається через оптимізацію витрат, підвищення урожайності та прибутковості культур, впровадження сучасних технологій точного землеробства, механізації та використання високопродуктивних сортів і сертифікованого насіння. Стратегічні напрями включають модернізацію технічної бази, оптимізацію маркетингу, диверсифікацію ринків збуту та розвиток додаткових джерел доходів з урахуванням екологічної стійкості. Для сучасних агропідприємств важливими є поширення інноваційного досвіду, цифровий моніторинг полів і підвищення фондовіддачі, що забезпечує довгострокову результативність і конкурентоспроможність рослинництва.

8. Удосконалення управління витратами та прибутком у рослинництві забезпечує фінансову стійкість і конкурентоспроможність підприємств через комплексний підхід, що включає аналіз, планування та контроль витрат. Впровадження ресурсозберігаючих технологій, точного землеробства та інноваційних рішень підвищує врожайність і знижує собівартість продукції. Стратегія розвитку має орієнтуватися на високорентабельні культури, одночасно скорочуючи малоприбуткові напрями, а бюджетування і мотивація персоналу забезпечують ефективне використання ресурсів. Сучасні агропідприємства повинні поєднувати науковий потенціал із практичними інноваціями для

стійкого довгострокового розвитку рослинництва.

9. Проведене економічне обґрунтування довело, що оптимізація структури посівних площ є дієвим інструментом підвищення прибутковості ФГ «БОЯР АГРО». Перерозподіл земельних ресурсів у 2024 р. (збільшення площ зернових до 202 га та овочів до 47,8 га, скорочення соняшнику до 101 га та повна відмова від коренеплодів) дозволяє підвищити прибуток із 5329,25 тис. грн. до 7623,4 тис. грн., що на 2294,15 тис. грн. або 43,1% більше фактичного рівня. Найбільший ефект очікується від розширення площ овочевих культур, які забезпечують 143,8 тис. грн. прибутку на 1 га. Водночас відмова від збиткових коренеплодів (–1157,34 тис. грн. у 2024 р.) та скорочення соняшнику мінімізують ризики фінансових втрат. Додатково, завдяки заходам зі зниження собівартості (раціоналізація процесів, інноваційні технології та мінімізація непродуктивних витрат), очікувана економія становитиме близько 12 764 тис. грн. на рік. У комплексі ці заходи створюють умови для підвищення ефективності виробництва, стабілізації фінансових результатів і зміцнення довгострокової конкурентоспроможності підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушків Б., Кирич Н., Ціх Г., Бойко О., Боярчук Н. Удосконалення організаційно-економічних механізмів забезпечення стабільного розвитку зернових підприємств у повоєнний період (Європейські контексти). *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2023. Вип. 1. С. 104-114.
2. Ареф'єва О., Пілецька С., Лістрова М. Формування конкурентної стратегії підприємства в системі антикризового управління. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-35>
3. Бабицький Р.В. Сутність та відмінності організаційно-економічного механізму управління підприємством. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. № 5-6. С. 64-72.
4. Безуглий О.М., Колеснік В.В., Соколенко А.В. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективного функціонування та розвитку підприємств агропромислового комплексу України. *Економічний вісник Донбасу*. 2023. № 2. С. 18-25.
5. Вакуленко В., Мялковський В., Лю Ю. Спеціалізація виробництва як фактор формування ефективного управління витратами галузі рослинництва в умовах сьогодення. *Трансформаційна економіка*. 2024. № 2 (07). С. 13-16. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-7-2>
6. Вакуленко В., Мялковський В., Сяovej Л. Організація системи інформаційного забезпечення управління витратами сільськогосподарських підприємств. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-45>
7. Вакуленко В.Л. Шляхи підвищення економічної ефективності інтенсифікації виробництва продукції рослинництва повоєнного часу. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2022. №24. С.25-30.
8. Вініченко І.І., Сітковська А.О., Горнюк Д.І. Особливості управління економічними результатами діяльності аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2023.

№ 20. С. 4-8.

9. Вініченко І.І., Цой Д.В., Лагута І.С. Теоретико-методичні підходи до оцінювання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. *Ефективна економіка*. 2024. №10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.10.28>

10. Гнатенко І.А., Зось-Кіор М.В., Наголюк О.Є., Севрюков В.В. Ефективність виробництва продукції підприємств агропродовольчої сфери в системі земельного менеджменту та розвитку екосистем. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2021. № 7-8. С. 65-73.

11. Голобородько А.Ю., Легомінова С.В. Організаційно-економічний механізм регулювання діяльності підприємств в умовах дестабілізацій. *Ефективна економіка*. 2023. № 11. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/2464>

12. Голуб І. Методологія формування стратегії сталого розвитку аграрних підприємств. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 2 (53). С. 231-236. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-31>

13. Гончарук І. В., Вовк В.Ю. Аналіз екологічної ефективності виробництва продукції рослинництва в Україні у контексті управління первинними відходами на засадах сталого розвитку. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2024. № 3. С. 140-162.

14. Гудзь Ю.Ф., Бугайчук М.С. Стратегія розвитку промислового підприємства на основі сценарного управління ресурсним забезпеченням. *Економіка і управління*. 2023. № 1. С. 55-64.

15. Дем'яненко С.І. Аграрний менеджмент в системі агробізнесу. *Економіка АПК*. 2018. № 12. С. 42-50.

16. Драченко А., Юрчишина Л. Концептуальний підхід до моделювання впливу фінансових показників на прибуток підприємства. *Економіка та суспільство*. 2022. №44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-44>

17. Жибак М.М., Федуняк І.О. Основні напрями підвищення ефективності функціонування аграрних формувань з виробництва продукції рослинництва.

Ефективна економіка. 2019. №5. URL:
http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/5_2019/8.pdf

18. Забедюк М.С. Стратегія диверсифікації як шлях підвищення ефективності діяльності підприємства. *Економічний форум.* 2020. № 1(2). С. 87-92. URL: [https://e-forum.com.ua/web/uploads/pdf/Economic_Forum_Vol_10_No_2%20\(1\)-87-92.pdf](https://e-forum.com.ua/web/uploads/pdf/Economic_Forum_Vol_10_No_2%20(1)-87-92.pdf)

19. Ільчук М.М., Коновал І.А., Водніцький М.В. Стабілізація ринку зерна в Україні в повоєнний період. *Біоекономіка і аграрний бізнес.* 2022. №13(1), С. 14-24. DOI: [https://doi.org/10.31548/bioeconomy13\(1\).2022.14-24](https://doi.org/10.31548/bioeconomy13(1).2022.14-24)

20. Ільчук О.О., Удуд І.Р., Іваночко А.Т. Роль комунікації в побудові стратегії антикризового розвитку підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент.* 2023. Вип. 4. С. 3-7.

21. Каліна І., Кривоберець М., Мазур Ю. Організаційно-економічний механізм впровадження інновацій на підприємствах аграрної галузі. *Via Economica.* 2025. № 8. С. 151-157. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8559/2025-8-22>

22. Козлова І.М., Велика О.Ю., Козлов Н.В. Особливості стратегічного розвитку підприємств в умовах воєнного стану. *Бізнес Інформ.* 2023. № 5. С. 134-140.

23. Конкуренентоспроможність аграрного підприємства: підручник / за заг. ред. д. е. н., професора О. А. Шуст. Київ : Центр учбової літератури, 2024. 536 с.

24. Кузьменко О.А. Методичні підходи до визначення економічної ефективності виробництва в сільському господарстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* 2021. Вип. 38. С. 63-67.

25. Купріянич І.П. Удосконалення організаційно-економічного механізму формування екологічнобезпечного землекористування. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель.* 2023. № 1. С. 86-94.

26. Лисюк О., Балаш Л. Підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва як запорука поступального розвитку аграрного сектору економіки.

Аграрна економіка. 2023. Т. 16, № 1-2. С. 132-139.

27. Мазур К.В., Кубай О.Г. Менеджмент аграрного підприємства : навч. посібник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 284 с.

28. Марченко В.М., Місцяло О.В. Напрями підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління*. 2020. Вип. 2 (25). С. 246-251.

29. Мірошник Р., Баглай І. Проблеми ринку зернових культур в Україні та шляхи їх вирішення. *Економіка та суспільство*. 2022. №(39). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-24>

30. Мохненко А.С., Антонов Р.А. Організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2023. Вип. 49. С. 25-29.

31. Мохненко А.С., Казакова А.Ю., Антонов Р.А. Розроблення моделі організаційно-економічного механізму управління системою конкурентоспроможності підприємства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 6. С. 17-20.

32. Насад Н.В., Таш Ф. Організаційно-економічний механізм діяльності підприємства. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2022. № 3-4. С. 82-85.

33. Опанасенко А.О. Теоретико-методичні засади підвищення економічної ефективності галузі рослинництва. *Ефективна економіка*. 2025. № 2. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.2.111>

34. Опарін В.М., Волковський Є.І., Волковська Н.І. Фактор безпеки в контексті фінансового забезпечення сталого розвитку. *Фінанси України*. 2022. №7. С. 7-31.

35. Повещенко М.Е. Організаційно-економічні аспекти побудови механізму управління витратами на підприємствах. *Економічний простір*. 2024. № 189. С. 360-364.

36. Соловей С.І., Соловей І.М. Вплив врожайності та спеціалізації на економічну ефективність зерновиробництва. *Бізнес Інформ*. 2018. № 2. С. 186-190.

37. Сорока Л.М., Радов В.М. Формування організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємств на основі інноваційних підходів. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Економічні науки.* 2025. № 3(1). С. 113-122.

38. Степаненко С.В. Організаційно-економічний механізм відтворення ресурсного потенціалу суб'єктів аграрного бізнесу в умовах інклюзивної економіки. *Причорноморські економічні студії.* 2022. Вип. 77. С. 89-96.

39. Ткачук В.А., Бондаренко А.М. Теоретичні та методологічні підходи до вивчення організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств. *Агросвіт.* 2025. № 1. С. 20-25.

40. Тогачинська О.В., Капусняк В.В., Тимчий К.І. Вплив біотехнологій на продуктивність та якість зернових культур в Україні. *Таврійський науковий вісник.* 2025. № 142. Ч.2. С.133-142. DOI <https://doi.org/10.32782/2226-0099.2025.142.2.17>

41. Томілін О.О., Хорішко А.М. Організаційно-економічний механізм функціонування сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки. *Економічний простір.* 2025. № 198. С. 137-141.

42. Томах В.В. Вплив інноваційної діяльності підприємств на розвиток національної економіки України. *Бізнес Інформ.* 2020. № 4. С. 96-102.

43. Фінансово-економічна діяльність аграрного підприємства : навч. посібник / укл. І.С. Смага. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. 140 с.

44. Фурман І. Стратегічні напрями розвитку підприємств зернового напрямку. *Економіка та суспільство.* 2023. № 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-61>

45. Хоменко І.О., Волинець Л.М., Горобінська І.В. Організаційно-економічний механізм функціонування і розвитку підприємств. *Київський економічний науковий журнал.* 2023. № 1. С. 86-92.

46. Христенко Г.М. Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємств агробізнесу в умовах сталого розвитку.

Ефективна економіка. 2022. № 6. URL:
<https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/105/>

47. Черемісіна С.Г. Моніторинг ефективності зернового господарства України: фактори впливу та повоєнні перспективи. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал.* 2024. № 3 (73). С. 78-93. URL:
<https://economics.net.ua/files/archive/2024/No3/78.pdf>.

48. Чухліб А.В., Ященко А.С. Інформаційно-аналітичне забезпечення ефективності виробництва продукції рослинництва. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Економічні науки.* 2021. № 12(1). С. 109-113.

49. Шкуренко О.В., Чорна Т.О. Інноваційна стратегія розвитку підприємства в умовах адаптації до сучасних викликів. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія : Економіка.* 2023. Вип. 16. URL:
<https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/565>

50. Ярема Л.В., Замора О.І., Герчанівська С.В. Менеджмент у сфері регіонального агробізнесу. *Ефективна економіка.* 2022. № 2. URL:
<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=10008>

51. Яців І., Кушка П. Організаційно-економічний механізм формування соціальної відповідальності аграрних підприємств. *Аграрна економіка.* 2022. Т. 15, № 1-2. С. 35-45.

52. A strategy to increase the competitiveness of agro-industrial enterprises : monograph is dedicated to the 100th anniversary of DSAEU / [A. Kobets, I. Vinichenko, O. Honcharenko, L. Kurbatska, A. Sitkovska, O. Pavlenko] ; DSAEU. Dnipro. 2021. 192 p. URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/6647>

53. Elbanna S., Al Katheeri B., Colak M. The harder firms practice strategic management, the better they are. *Strategic Change.* 2020. Vol. 291. Iss. 5. P. 561-569. DOI: <https://doi.org/10.1002/jsc.2365>